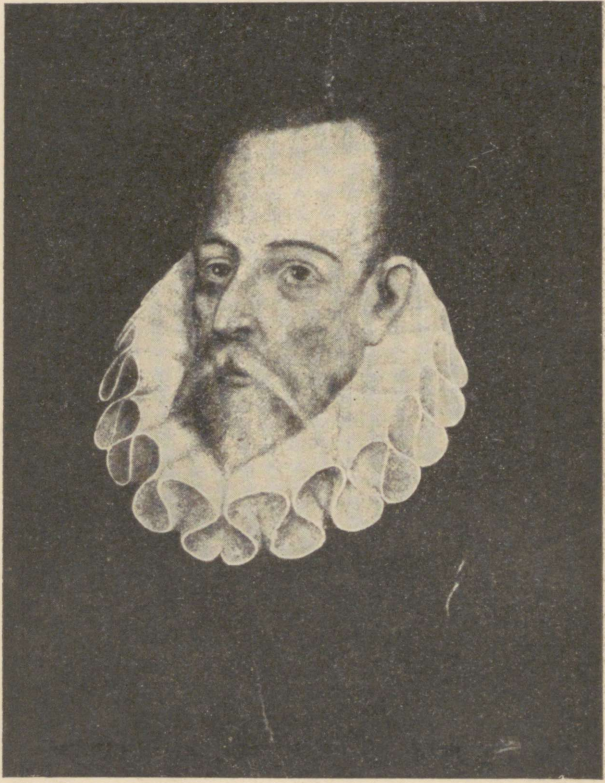

SUURMEESTE ELULOOD
EESTI KIRJANDUSE SELTSI
BIOGRAAFILINE SEERIA
TARTU 1934 (Nr. 4) Nr. 21

C E R V A N T E S

SUURMESTE EULOOD
EESTI KIRKAMUSE SELTS
BIOGRAAFILISE SEERIA
TARTU 1991 NR. 4 K. 21

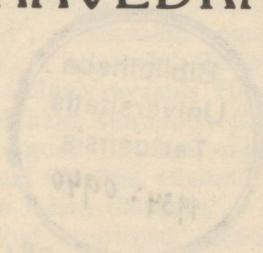

CERVANTES

(Juan de Jáuregui.)

JUSTA KURFELDT

MIGUEL DE CERVANTES
SAAVEDRA

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS
TARTU, 1934

TEGEV JA VASTUTAV TOIMETAJA DANIEL PALGI

5819

A-8451

I.

Aja- ja kirjanduslooline tagapõhi.

Aasta 1492 on mitmeti tähtis Hispaania ajaloos: sel aastal Ferdinand ja Isabella, „katoliiklikud kuningad“, vallutasid mauride viimse kantsi, Granada, ja sel aastal Christoph Kolumbus (Cristóbal Colón) avastas Hispaaniale Uue Maailma. Need kaks sündmust tähistavad Hispaania tõusu algust. Pärast sajanditepikkust võitlust oli mauri üliküps, väsinud kultuur alistanud hispaania rahva elujõule.

„Katoliiklikud kuningad“ asusid kõigepealt kõvendama kuningavõimu siseriigis. Seejuures tuleb kohe ilmsiks põhimõte, mis on iseloomustav Hispaaniale: püüd usulisele ühtlusele. Viimane on neile olulisem poliitilisest ja kultuurilisest ühtlusest. Sellega on seletatav võitlus muu-usuliste vastu. Selsamal 1492. aastal aetakse maalt välja juudid, põhjendusega, et nad, „nagu on kindlaks tehtud, igal võimalikul viisil püüavad usklikke kristlasi meelitada ära meie pühast katoliku usust ja pöörda omaenda põlastatavasse usku“. Ülejäänud muu-usulisi püütakse vägivaldselt võita katoliku usule. Surveavalduseks kasutatakse juba veidi varem sissesetatud inkviisitsioonikohut, mis on esialgu täiesti nagu riigivalitsuse osakond: temale ei allu mitte ainult usuline elu, vaid ka riigi- ja eraasjad. Nii siis

mõjusid poliitilised ja usulised jõud kaasa selles, mis kuningas ette võttis oma võimu kindlustuseks: ta sundis kuulekusele vastuhakkajad aadlikud, ühtlustas seaduseandlust, kontrollis linnade vabadusi, reguleeris rahandust. Cortes'e (parlamendi, seisuste kogu) mõju vähenes, väga harva kutsus kuningas teda kokku.

Kodumaal kindlustatud, tungib ühendatud kuningavõim üle riigi piiride: Hispaaniat avatleb maailmariigi perspektiiv. Siin tekib kokkupõrkeid teistega. Võitlus võimu pärast Itaalias lõpeb Hispaania kuninga võiduga, kes alistab endale Sardiinia, Sitsiilia ja suure osa Itaalia mandrist.

Hispaania kindlustab oma võimu ka abiellumistega. Ferdinandi tütar Johanna abiellub Philipp Ilusa Habsburgiga, Burgundi pärijaga. Pärast Ferdinandi surma saab Karl, Johanna poeg, Hispaania kuningaks, ühes sellega isandaks üle poole Itaalia, Madalmaade ja suurte maa-alade praeguse Prantsusmaa kirdes ja kagus. Saksa keisrina lisab Karl V neile aladele juurde veel Saksamaa ja Habsburgide pärusmaad.

Ja ikka edasi kannab võidutuul Hispaania kuninga sõjalippu, nii Euroopas kui Uues Maailmas, Aafrika rannikul, üle Vaikse ookeani kuni Filipiinide saarteni. Hispaania muutub vägevaimaks riigiks maailmas. Habsburgide valitsuse ajal kuulub temasse: Itaalia lõunaosa, Madalmaad, Hispaania, Portugal (hiljem, ja vaid ajutiselt) ja suured osad Prantsusmaast, kogu Lõuna- ja Kesk-Ameerika ja peaaegu kogu pärastiste P.-A. Ühendriikide lõuna- ja lääneosa, Filipiinid, Madeira, Assoorid ja Kapverdi, Guinea, Kongo, Angoola, Tseilon, Borneo, Sumatra, Molukid ja üksikud kohad teisis Aasia mais.

Sinna juurde tulevad muinasjutulised rikku-

sed ja varad avastatud maades. Kolumbusele oli järgnenud terve rida teisi avastajaid ja vallutajaid — konkistadoore. Metsikus seiklushimus sõitsid nad välja tundmatuile meredele, et leida uusi mandreid ja saari, ennenägematuid aardeid. Mitte endale ei võitnud nad neid maid, vaid kuningale. Kuningale ja katoliku kirikule.

Aga mida enam kasvas Hispaania võim ja rikkus, seda enam suurenes ta vaenlaste arv. Karl V-nda otsus jätta Madalmaad oma pojale Philipp II-le, Hispaania kuningale, mitte aga oma vennale Ferdinandile, kellele 1521 siirdusid Austria pärusmaad, viib Hispaania konflikti Inglismaaga merel. Ta püüe kindlustada oma vägedele vaba tee läbi Euroopa, Vahemerest kuni Põhjamereni, ähvardab aga Prantsuse rahvuslikku julgeolekut, nii et need mõlemad riigid olid kogu aja Hispaania vastaseiks — Inglismaa merel, Prantsusmaa maal. Võimu pärast Vahe mere üle tuli hispaanlasil võidelda türklastega. Nad saavutasidki hiilgava võidu Lepanto juures 1571. a., kuid Philipp oma umbuskliku, kõikuva poliitikaga ei osanud kasustada seda.

Veel õnnetum oli ta poliitika Madalmaade suhtes. Hoides järeleandmatult kinni katoliikluse ainumaksvuse ideest, ta muutis oma meetodeid: vahel oli abinõuks julmus, vahel pehmus, vahel kompromiss. Ta kaotas lõpuks Madalmaade põhjaosa. Pöördepunktiks tema valitsuses, koguni terves Hispaania ajaloos, on armaada hukumine (1588), mille ta oli välja saatnud Inglismaa vastu. Umbes 130 laeva pidid kaitsma katoliku Jumala au. Markii de Santa Cruz, kes oli organiseerinud armaada, suri kohe retke algul, ja Philipp II määras tema järeletulijaks hertsog Medina Sidonia. Viimane palus alandlikult vabastada end sellelt kohalt, kuna ta ei teadvat

midagi merestrategieast. Kuningas vastas talle, et laevastiku admiraliks on Jumal ise. Kuid nii ei saadud viia hispaanlasi võidule.

Armaada hukkumisega algas Hispaania merevalitsuse tagasimineku ja Inglise merevõimu tõus.

Philipp II järeltulijate ajal langeb Hispaania tee ikka enam. Sama sajand, mis oli näinud ta hiiglatõusu, on juba tunnistajaks ta langusele, ja „päike, mis iial ei loojanud katoliikliku kuningamaise“, hakkab ikka enam kahvatuma Hispaania kohal.

Sisepoliitikas olid samal ajal arenenud liialdusteni Ferdinand Katoliiklase poolt ülesseatud põhimõtted: monarhiast oli saanud piiramatu absolutism, usulisest ühtlusest fanaatiline sallimatus. Need kaks tegurit töötasid käsikäes selleks, et ikka enam orjastada rahvast. Viimane muutus kuningale vaid sissetulekuallikaks, maksumaksjaks, kes pidi kandma kõik lõputute sõdade kulud, mida ei suutnud katta Uue Maailma kuld. Teiselt poolt valitses kõiki eluavaldusi inkvisitsioon, surudes kustumatu pitseri selle rahva elule. Esijoones võitles ta muu-usuliste vastu: kuna juudid olid juba välja saadetud, siis olid jäänud maurid. Nende vägivaldne pööramine katoliku usku ei andnud soovitud tagajärgi ja lõplikult ajas Philipp III 1609. a. nad maalt välja. See usuline sallimatus viis nii kaugele, et aja ülimaks nõudeks saab igalpool *limpieza de sangre* — vere puhtus. Täieõiguseks kodanikeks loetakse vaid „vanu kristlasi“, s. o. peale hispaanlaste ka neid juutide järeltulijaid, kes ristitud enne 1391. a., ja mauride, kes ristitud enne XVI sajandit. Protestantism leiab Hispaanias suurima vaenlase, temast saab katoliikliku reaktsiooni kants. Eriti tugevaks muutub inkvisitsiooni võim pärast Jesuiitide

ordu kinnitamist (1540. a.). Lugematuil *auto de fe'del* *) ohverdatakse tuleriitadel katoliku Jumalale mitte ainult juute ja maure, vaid ka hispaanlasist ketsereid, ikka põhimõtte järgi: „enem karistada sada süütut kui lasta pääseda ühel süüdlasel“. Summutatakse iga teisitimõtlemine. Valju raamatute kontroll ei võimalda ühelgi vabamal, uuemal „ketserlikul“ ideel tungida Hispaaniasse. Iga välismõju hüljatakse. Oma vaimlise arengu hinnaga Hispaania päästabki katoliku usu puhtuse, sulgudes oma keskaegsesse vaimupiiridesse.

Neil oludel oli Hispaania tähtsamaks seisuseks kujunenud vaimulik seisus. Kuski pole tal olnud sellist eesõigustatud seisundit, sellist mõju kui siin. Preester ei maksnud makse, ei allunud riiklikule kohtule, teda tunnustati üksmeelselt Jumala asemikuks maa peal. Ja vaimulikkude arv aina kasvas. Philipp II ajal iga 40-es rahvaliige kuulus vaimulikkude seisusesse, mungakloostreid oli umbes 9000, nunnade omi veel palju rohkem; peale selle olid veel erilised ilmlikud vendkonnad kujundatud usuliste järgi, mis seadsid oma ülesandeks mingi pühaku austamise, kuid mille liikmed ei kuulunud mungaseisusesse. Ja sellal kui rahvas vaesus ikka enam, kiriku rikkus aina kasvas. Keegi ei keeldunud maksmast tema heaks igasuguseid makse, harva suri keegi, ilma et oleks pärandanud kirikuile ja kloostreile osa oma varandusest.

Teiseks iseloomustavaks rahvakihiks olid tollaegses Hispaanias vaesunud aadlikud (hidalgo'd). Kaotanud oma võimu kuningale, vaesunud nagu muugi elanikkond, nad ei suutnud unustada, et nende esivanemad olid kord võit-

*) Ketserite pidulik surmasaatmine. Tõlkes: usu-akt.

nud ja ajanud maalt välja maurid — sellele olid nad ikka uhked. Nad ei tunnustanud mingit muud tööd peale sõdimise. Nende au ei lubanud seda, au, mis oli tähtsamaid mõisteid nende maailma- ja eluvaates ja mille suhtes nad olid äärmiselt tundlikud. Nende teotsemis- ja seiklushimule oli teretulnud äsja-avastatud Uus Maa-ilm, mis meelitas otsima kergeltsaadavat varandust, kuulsust ja au.

Üldse see asumaade kuld, mis oleks pidanud õieti rikastama hispaania rahvast, tuli talle kahjuks, hävitades selle, mis on iga rahvamajanduse aluseks — isikliku töö tahte. Selle asemele tuli juhus. Milleks näha vaeva igapäevase tööga, kui ühe õnneliku retkega võis leida muinasjutulisi aardeid, milliseid enne polnud näinud ühegi eurooplase silm. Ja olidki varad raisatud, siis jäi ometi veel üle mungaseisus, klooster, kus võis auga, ilma midagi tegemata, lõpetada elupäevad.

1
2
3 Selline oli hispaania rahvas tol ajal: vaimulikud, vaesed hidalgod ja kõik muud — kerjused. Väljaspool kirikut liikus kogu elu nende kahe pooluse vahel: sangarlus ja nälg.

Kultuuril ja kunstil on iseenda rütm, mis ei lange kokku riikliku elu omaga. Hispaania võim kulmineerub Karl V valitsemisaja lõpul ja Philipp II algupäevil, kultuuri õitseng aga järgneb veidi hiljem, Philipp III ja IV ajal. Sel ajal annab Hispaania maailmale kirjandusliku rikkuse, millega võib võistelda vaid Inglismaa, kuid mida temagi ei ületa. Teatrist lüürikani, müstilisest elamusest rakenduspsühholoogiani, didaktikast romaanini, kriitikast satiiri ja pamfledini — igale alale ulatub uurima ja teostama hispaania vaim, igal alal olles pioneer. Et nimetada vaid suurimaid nimesid: Lope de Vega, Calde-

rón, Cervantes. Ka kujutava kunsti alal loob Hispaania sel ajastul maailmaväärtusi: El Greco, Ribera, Velasquez.

Sel ajal valitseb Hispaania vaimliselt: kõikjal tunnevad haritlased hispaania keelt. Hispaania raamatuil on ülemaailmne leving.

Siinkohal vaatleme lähemalt vaid hispaania kirjanduslikku palet noil ajal.

Alates Karl V valitsemisest a. 1516, satub Hispaania tihedamasse kokkupuutesse Itaalia ja Prantsusmaaga. Selle tõttu tema luule ja kirjandus, mis seni olnud puhtrahvuslikud, hakkavad eemalduma sellest suunast ja langevad vennasrahvaste mõju alla. Itaalia peenenenud luule mõjustab tugevasti Hispaania kirjandust. Siin hakatakse võidu jäljendama nii antiik-aja kui ka Itaalia renessansi-aja meistreid: Vergiliust, Horatiust, Ovidiust, Petrarcat, Sannazarot, Bojardot ja Ariostot. Erilise menu ja leviku osaliseks saab lamburiluule, lamburiromaan, mille eeskujuks oli Sannazaro *Arcadia*. Hispaania kirjanikud — nende hulgas palju ka sõjamehi — hakkavad unistama idüllilisest Arkaadiast, kus lambureiks riietunult elatakse armuseiklusi metsas, väljadel, suliseva ojakese kaldal. Kõrguspunkti saavutab lamburiromaan Hispaanias Jorge de Montemayori *Diana*'ga (aa. 1554—1559 vahel), mis võib-olla ületab veel oma eeskuju, *Arcadia*'t, ja saab sellise menu osaliseks, et tekitab otse lamburiromaanide uputuse. Lamburiproosa on iseendast teesklev, ebatõeline kirjanduseliik, milles tõelikkus ise näib võltsituna. Montemayor oli veetnud elu lossimüüride vahel ja jäi alaliselt pimestatuks sellest pildist. Näib, nagu poleks ta iial aknastki välja vaadanud, nii ebatõeline on tema kirjeldatud loodus. Siin pole ei iseloome, ei ümbrust, ei loomulikkust, vaid

õukondlased, kes kaebavad oma armuvalu. Tema vooruseks on teatud graatsia, sulav kujutusviis, õue-viisakus, korrektne, kuid kunstlik stiil. Kõik needsamad voorused ja enam veel puudused on omased Montemayori jäljendajaile, nii et *Diana* jääb parimaks selle liigi esindajaks.

Lamburikirjanduse edu oli kiire, tugev ja püsiv. Umbes sada aastat alles pärast *Diana* ilmumist vaibub see mood Hispaanias.

Ometi võidab lamburiromaan peamiselt kõrgema seltskonna, õukondlaste poolehoidu. Teine romaaniliik aga, mis vallutab kogu hispaania rahva, on rüütliromaan. Tekkinud Prantsusmaal, rüütliromaan leiab siin nii soodsa pinna, et areneb enneolematule õitsengule, jättes varju kõik teised maad. Esimesed rüütliromaanid ilmusid Hispaaniasse arvatavasti XIV sajandil, kindlasti aga leidus neid seal XV sajandil, nad paljunesid XVI saj. ja neid loeti innuga veel XVII sajandil, nii et nende mõju hispaania rahvale kestis umbes kaks sajandit. Rüütliromaanide nii-öelda vaimliseks isaks on *Amadís de Gaula* (vanim hispaaniakeelne trükk a. 1508); kuigi mitte esimene selles laadis, on ta tähtsaim ja mõjuvaim neist. Selles teoses on tahetud kujutada tõelist rüütli tüüpi, ülistada tema isikus julgust, vahvust, ausust, truudust — neid rüütli iseloomu põhijooni. Ja hispaania rahvas otse armus sellesse romaani. *Amadís*'t loeti peaaegu 200 aasta kestes enam kui ühtki teist raamatut. Tal oli hiigelpalju järeltulijaid, terveid seeriaid määratu pikki romaani- lohesid, mis taudina vallutasid Hispaania.

Õieti polnud päris ootamatu, et rüütliromaan jõudis õitsengule maal, kus rüütliveended ja -tunded olid juurdunud nii sügavasse, kus nad olid otse rahva iseloomumadus. Hispaania oli juba ammu olnud privilegeeritud rüütellikku-

maa. Sõjad mauridega, mis muutsid iga aadliku sõduriks, olid soodustanud seda. Kõik vanad kroonikad ja romansid õhkuvad seda rüütellikuse vaimu.

Rüütliromaanides aga muutub kõik liialduks, tuleb juurde fantastiline element: nende romaanide tegelasil tuleb alati võidelda hiiglastega, kurjade võluritega, lohedega, hiigelsuurte vaenlasvägedega. Ja ikka osutub rüütel lõppeks võitjaks, saab tasuks harilikult kuningatrooni, kauni neiu, kelle pärast ta võidelnud. Ja kogu hispaania rahvas, eriti aga lihtrahva hulgad uskusid vaimustatult seda fantastikat.

Aga seegi on arusaadav, kui peame silmas hispaanlaste eksalteerunud usku üldse, usku imedesse, mis sündisid katoliku kiriku suuremaks auks, imedesse, mis olid toetanud esivanemate võitlust uskmatute vastu.

Igatahes on kirk rüütliromaanide järele Hispaanias XVI sajandil otse haiglane: loendatakse umbes 150 teost ja nende teoste 500 väljaannet. Et iseloomustada nende mõju ulatust, jutustatakse näiteid: kuis keegi perekonnaisa, tulles koju, leiab oma naise, lapsed ja teenijad nutmas hüüetega: „Amadís on surnud! Amadís on surnud!“ Keegi maniaak ei välju iial majast võtmata kaasa kõhukat rüütliromaan, mida ta ometi teab peast. Ja Ignatius Loyola 1522. a., tervenenedu sõjas saadud haavust ja loobudes jäädavalt sõjateenistusest, et pühendada end Jumala ja kiriku teenistusele, veedab öö, valvates Montserrat'i Maria pildi ees. „Kuna ta oli lugenud rüütli- raamatuist, et uusil rüütteleil oli kombeks pidada öist relvavalvet, ja kuna ta Kristuse uue rüütli- lina tahtis jäljendada ja kujutada vaimliselt seda rüütlikku kommet. . . . kogu selle öö, vahel püsti, vahel põlvili, ta veetis Püha Neitsi pildi ees, pü-

hendades end temale kõigest hingest, nuttes kibedasti oma pattude üle ja töötades parandada oma elu tulevikus.“

Rüütliromaanide mõju arenes nii valdavaks, et valitsus pidi astuma vahele. 1553. a. keelati rüütliromaanide müük ja trükkimine Ameerika asumail, 1555 aga cortes nõudis, et see keeld laiendataks ka Hispaania enda peale ja et kõik eksemplarid põletataks avalikult. Kestis veel pool sajandit, enne kui Cervantes naeruvääristas nad lõplikult.

3. Kahele eelpoolmainitud romaaniliigile Hispaania lisas omalt poolt juurde uue liigi: kelmiromaan (*novela picaresca*). Alguse saab see romaan *Vida de Lazarillo de Tormes*'ega (Lazarillo de Tormes'e elu), mis esmakordselt trükitud 1554. a. See on lugu kavalast, taiplikust poisist, kes hästi-halvasti rühbib läbi elu, löömata ette risti millegi ees. Liikudes teenrina ühe isanda juurest teise juurde, see võrukael puutub kokku kõigi seltskonnakihtidega ja arvustab neid satiiriliselts. Nii saame ühtlasi realistliku pildi kaasaegseist Hispaania oludest ja kommetest. Iseloomud on kujutatud tabavalt, keel sundimatu, rikas, värvikas, elav ja ometi täpne, lihtne. Kelmiromaan paneb nii siis alguse uuele rahvapärasele suunale, ehk, õigemini, moodustab tagasimineku rahvalikele algeile, milleks varem olid tehtud mõningad katsed hispaania kirjanusloos, kuid mis olid täiesti lämbunud võõra mõju all.

Lazarillo de Tormes'ele järgneb palju teisi kelmiromaane. Parima neist jäljendusist on kirjutanud Mateo Alemán y de Enero *Guzmán de Alfarache* pealkirja all (I jagu 1599. a., II jagu 1604. a.). Sisult ja leidlikkuselt *Guzmán* ei ületa *Lazarillo*'t, küll aga keelelt ja kujutusviisilt; ta

tõmbab lahti kõik sõnakunsti registrid ja oma piltides, võrdluis, sõnamängudes ja väljendusvalikus laseb aimata juba *Don Quijote* lähedust.

Lühijutustus, mis üldiselt esineb novelli nime all, mida Hispaanias nimetatakse *novela corta*, areneb seal peamiselt Itaalia mõjudel. Algeid selleks oli olemas juba varemast ajast, näiteks Juan Manueli *El Conde Lucanor* ja *La Celestina* üksikud jutustused. See *Celestina* on üldse hispaania kirjanduse põhivarasid. Ilmunud 1500. a. paiku, see ülirealistlik dramatiseeritud novell oli mõeldud õieti vist ettekandmiseks laval. Kuid selleni ta kunagi ei jõudnud. Proosas kirjutatult jutustab *Celestina* 21 aktis kerge-meelse Calixto armastusest Melibea vastu, kes esiti on tagasihoidlik, hiljem aga kupeldaja Celestina poolt soostuvaks tehakse. Kingituste pärast tekib tüli Calixto teenijate ja Celestina vahel, millele järgneb Celestina tapmine, Calixto surm ja Melibea endatapp.

Celestina realistlikus käsituses on juba moodsa elu hõngu. *Celestina* tegelased on võetud elust, siin on vaeseid uhkeid hidalgosid, kohtlasi muula-ajajaid, sõdureid, lollpäid, vargaid, kupeldajaid, abieluhimulisi neiusid, näljaseid üliõpilasi, halbu arste jt. Kõigi nende kired ja mured, nende patud ja patukesed, ostetavus, häbitus, endarahulolu jne. on kujutatud nii, et see paneb mõtlema, paneb tundma kaasa neile.

Ka hilisemais novellides esineb rohkesti koomikat ja traagikat, lopsakat nalja, leidlikku intriigi ja tabavat iseloomukujutust. Kuid ometi ei küündinud nad kaugeltki Itaalia renessansi-aja novellimeistrite tasemini, ehk küll olid mõjustatud neist suurist eeskujudest (eel kõige Boccaccio'st). Viimaste teoseid oli tõlgitud, jäljendatud ja loetud ka aliguskeeles, kuna seda kaunis

laialdaselt tunti Hispaanias. Viga seisis selles, et hispaania novellistid liiaks rõhutasid ajaviitlikku külge, püüdsid lugejaid köita intriigiga ja seejuures jätsid hooletusse vormiviimistluse. Nad vahetasid ära novelli anekdoodiga. Cervantesel on õigus, kui ta ütleb end esimesena olevat kirjutanud novelle Hispaanias, sest alles tema *Õpetlike novellidega* jõuab tõeline novellikunst Hispaanias iseseisvale elule ja ühtlasi haritipule.

Hispaania draama areneb võrdlemisi hilja. Tema alguseks või vähemasti eelmänguks sellele võib pidada eelmainitud *Celestina*'t, kuna enne seda näitekunsti avaldused piirdusid keskaegsete naiivsete usuliste mängudega, olid kiriku kammitsas. Nüüd läheb aga areng kiiresti: mõjustusi saadakse prantsuse keskaegselt teatrilt, itaallasilt, antiik-draamalt, kuni hispaania draama tõus kulmineerub Lope de Vega kuulsas nimes. Tema draamade sisuks on need aated, mis vaimustasid hispaanlasi nende riigi tõusu ajal: kuningatruudus ja usklikkus, armastus ja rüütelikkus, armukadedus ja iseteadvus. Nende tegevustikus on osavust ja hoogu, nende dialoogid kaunikõnelised, kuid kompositsioon ja vormiviimistlus on jäetud hooletusse, nad on pinnapealsed ja konventsionaalsed. Lope ja ta kaas-aegsed nimetavad oma teoseid „komöödiaiks“, kuigi nad keskaegse kombe järgi sisaldavad nii koomilisi kui tõsiseid aineid.

Aga hispaania teater ei saanudki päris vabaks kiriku mõjust. Rahvapärase näidendi kõrval olid siin tähtsal kohal *autos sacramentales*, vaimulikud peomängud kirikupühade ja sakramentide pühitsemiseks, mida varem kirikus ette kantud. Nad arenevad dogmaatilisemaks kui keskaegne kirikuline näidend ja leiavad täielikema väljenduse Calderón'i toodangus XVII sajandil.

Sellised olid ajaloolised ja kirjanduslikud olud, mis moodustasid tagapõhja Cervantese loomingule. Nad kõik on mõjunud kaasa selleks, et XVII sajandi koidikul Cervantes võis kinkida Hispaaniale ja maailmale oma *Don Quijote* — suure, pateetilise rahvusliku iseloomukujutuse, mis, ulatudes välja üle hispaanluse piiride, küübib kujutama üldinimlikku.

II.

Lapsepõlv ja noorus.

Peaaegu nelja sajandi hämarus katab päeva, mil sündis sellesse maailma Miguel de Cervantes*). Tema ristinime järgi on oletatud ta sünnipäevaks 29. september, Püha Michaeli päev, kuid kindlasti teame ainult ta ristimispäeva: 9. oktoober 1547. Tol pühapäeval siis kasteti ta pühitsetud vette Alcalá de Henares'e linnakese Püha Maria kirikus, ja vaimulik tegi vastava sissekande kirikuraamatusse; ristimine toimus hiilguseta, õpetaja ruttas; eesnimi „Miguel“, kirjutatud suure kiirusega, on vaevalt loetav, ja keegi on hiljem korranud ta leheäärel.

Miguel oli neljas laps perekonnas, ja pärast teda tulid veel kolm, muutes üha kitsamaks niikuinii kitsa kolde, üha kehvemaks niikuinii kehva leivapalukese. Juba lapsepõlves heitis vaesus oma halli varju Cervantese elule. Mõningad kirjaniku päraستisist elulookirjutajaist ja austajaist on püüdnud pehmendada seda hallust

*) Ristimistunnistusel ei leidu nime „Saavedra“ ja kuigi ta esineb Cervantese teoste kaanelehel, on Cervantes sageli jätnud ta välja ametlike dokumentide allakirjutamisel.

mälestustesäraga suguvõsa endisest kuulsusest ja esivanemate sangaritegudest. Kuid selle suguvõsa vanuse ja kuulsuse kohta puuduvad andmed. Võime jälgida ta perekonna ajalugu ainult kaks sugupõlve tagasi, ja sedagi kaunis puudulikult.

Córdoba, tolles araabia teaduse ja hariduse vanas keskuses, asus 1508. ja 1516. a. vahel litsentsiaat Juan de Cervantes, kirjaniku vanaisa, pidades advokaadi- ja kohtuniku-ametit. Ta oli sündinud 1490. a. paiku. Alates 1518. a. ta vahetab sageli asukohta, töötades mitmel pool ja jõudes oma alal heade kohtadeni. 1555. a. paiku ta sureb Córdoba, kuhu oli tagasi läinud. Ta oli abielus Leonor de Torreblanca'ga, millisest abielust aastate 1510—1513 vahel sündis poeg Rodrigo de Cervantes, kirjaniku isa.

1540. a. paiku Rodrigo abiellub Leonor de Cortinas'ega. Välja arvatud see, et Leonor'i ema, Elvira de Cortinas, omas maatükki Arganda's, ei ole midagi teada perekonnast, kelle liikmega nähtub Rodrigo de Cervantes.

Ehk küll kasvanud lähedais oludes — või just sellepärast —, ei olnud Rodrigo õieti midagi korralikku õppinud, ja abiellumisega algab temale alaline piinav vaesus, seda piinavam, et uhkus sundis varjama seda näiliselt-sündsa välimuse taha.

Nagu öeldud, perekond sai lapsekas: 1543. a. sündis Andrés, 1544. a. Andrea, 1546. a. Luisa, 1547. a. Miguel, siis 1550. a. Rodrigo, ja hiljem veel Magdalena ja Juan.

Et toita kõiki neid suid, isa Rodrigol ei olnud muud abinõu kui kehv sissetulek ebamäärasest arstikutsest; vastandina teadusliku ettevalmistusega arstidele, ta oli vaid arst-„romancista“, nagu neid nimetati, mingi alamat liiki

praktiline arstija, vist midagi velskeri taolist. Õnn ei hellitanud teda. Rahutult liigub ta paigast paika, töötades, otsides võib-olla paremaid võimalusi. Näib, et perekond on saatnud teda vahetevahel neil retkil. Neid teatakse olevat viibinud Madridis, Valladolidis, Córdoba ja Sevillass, ning ikka kitsais oludes, ikka raskusis. Nii pole siis imeks panna, et asudes Valladolidis 1552. a., õnnetu arst, suutmata rahuldada oma võlausaldajaid, pidi minema kaheks aastaks võlavanglasse.

Kustumatult sööbuvad väikese Migueli hinge alandused ja piinad, mida toob endaga kaasa vaesus. Kuid ka hiljem ei pääse ta sellest: nii nagu ta elas lapsepõlves, tuli tal elada pea kogu eluaeg. Korduvalt kõneleb ta oma teoseis vaesuse masendavast ja hävitavast mõjust inimesele ning ta võimete arengule.

Viletsus seirab neid igalpool, niihästi Sevillass kui Valladolidis, nii Alcalás kui Córdoba. 1566. a. paiku nad asuvad jälle korra teele Madridi poole, igivana hispaania kombe järgi: „vaevatud muredest, lohutatud lootusest“. Siitpeale näibki Madrid saavat perekonna pea-asupaigaks. Lahkunud on nende hulgast ainult teine tütar, Luisa, kes 1565. a. pühitseti nunnaks Paljasjalgsete Karmeliitide kloostri Alcalá de Henares'es.

See on üldjoontes kõik, mida teame Miguel de Cervantese esimesest kahekümnest eluaastast. Nende andmete täienduseks võime teha ainult oletusi ja jälle oletusi. On ta õppinud? Kus ja kelle juures? Kas Madridis, Sevillass või veel mujal? Milliseks elukutseks valmistus ta esialgu? Milliseid sõpru oli tal? Kas on ta armastanud?

Võib-olla õppis ta oma sünnilinnas Alcalás? See araabia nimega ja päritoluga linnake Tajo

harujõe Henares'e kaldal, praegu vaikne, unistav väikelinn, oli Cervantese ajal suur teaduste ja õpingute keskus. Seal asus Toledo peapiiskoppide uhke palee. Kuulus kardinal Ximénez de Cisneros oli 1508. a. asutanud sinna ülikooli, kus õppis ajuti kuni 12 000 üliõpilast. Linnas oli ligi nelikümmend kirikut, hulk raamatukogusid ja kunstiteoseid, mis tegid temast vaimlise metropoli. Ilmakuulus on muu hulgas kardinal Cisnerose kulul trükitud n.-n. *Biblia complutensis*, see on piibel ladina-, kreeka-, heebrea- ja kaldea-keelse tekstiga. Mis oleks olnud loomulik, kui et seesugune miljöo oleks õhutanud õpinguile ka ühe Miguel de Cervantese, kelle lugemis- ja teadmishimu juba nooruses ulatus nii kaugele, et ta luges kõike, „olgu need kas või tänaval leitud paberiräbalad“, nagu ta ise tunnistab.

Või kujundas ta vaimu Sevilla, kõigi seiklejate, sangarite, kaubitsejate, luuletajate kogumiskoht, sadam täis võõraste maade ja kaugete rannade hõngu? Kirev, rikas, eluküllane Sevilla, mille tänavad kubisesid inimesist, mille üli- ja keskkoolides nii enne- kui pealelõunal tungles elavalt vaidlev, naerev, rahutult-liiklev hulk?

Leidmata mujalt vastust neile küsimusile pöördume ta teoste poole. Jah, ta on õppinud, ta on pidanud õppima, kuid katkendlikult, siin-seal, ilma järjekindlusega. Ta ei ole omandanud teaduslikku aukraadi — kahtlemata oli siin põhjuseks ka vaesus — ja see on palju kahjustanud ta karjääri ta mitmekesiseil tööaladel, sest too aeg nõudis, selleks et „midagi olla“, vähemalt litsentsiaadi või doktori auastet. Aga võib-olla on just see aidanud säilitada ta vaimu iseseisvana ja värskena? „Mitte olla mõne ülikooli doktor, ei tarvitse tähendada, et midagi ei teata“, ütleb sel puhul P. Hazard oma raamatus *Don*

Quichotte de Cervantes. „On teisigi viise õppimiseks kui kuulata kateedri kõrguselt tulevat tarkust; on vast isegi paremaid.“ Eriti suurvaimudele nagu Cervantes, nagu Shakespeare.

Noorea elamusist, mis avaldanud suurt mõju Cervantesele, teame üht: ta oli näinud esinemas (võib-olla 1564. a., tõenäolikut Sevillas) kuulsat Lope de Rueda't, näitlejat ja näitekirjanikku. Mälestus sellest elamusest püsib Cervantese meeles kuni ta vanusepäevini. Veel 1615. a. kõneleb ta sellest oma komöödiate eessõnas: „Mäletan olevat näinud mängimas suurt Lope de Rueda't. ...Lamburiluules oli ta imetusväärne sel määral, et ei tema ajal ega hiljem keegi ole suutnud ületada teda. Ja kuigi olin tol ajal veel päris noor ega võinud teha tema salvide väärtuse kohta usaldusväärset otsust, nüüd, olles säilitanud mõned neist mälus ja vaadelnud neid oma praeguste teadmiste valgusel, ma leian siiski, et mu otsus oli õige.“

Meie järgmine teade Cervantesest langeb 1568. aastasse. Leiame ta Madridis, kus tol ajal puudus ülikool, õpetaja Juan López de Hoyos'i õppeasutises. Mõned uurijad on arvanud selle olevat lihtsa algkooli, kus õpitakse lugema. Ometi on veidi raske kujutleda, et Cervantes 21-aastasena väikeste poisijõmpsikate kõrval veeris seal kokku tähti! See oli pigemini mingi kolledž, keskkool, nagu võime järeldada järgnevaist andmeist.

Kui 1. oktoobril 1568. a. suri Philipp II kolmas abikaasa, noor kuninganna Isabel de Valois, siis kardinal Espinosa, Kuninga Nõukogu president, tegi ülesandeks López de Hoyos'ile, avaldada kadunu mälestuseks raamat, mis sisaldaks ta haiguse, surma ja matuste kirjelduse. Raamat ilmuski, ja temas leiame esmakordselt trükituna

Miguel de Cervantese nime, kelle sulest esineb raamatus mõningaid luuletusi, teiste hulgas üks eeleegia Tema Majesteedi Kuninganna surma puhul. López de Hoyos on uhke Cervantesele, nimetab teda oma „kalliks ja väga armsaks õpilaseks“ ning teatab, et tema eeleegia „on komponeeritud kogu kooli nimel“.

López de Hoyos oli avanud oma kooli Madridis 1568. a. jaanuaris, kuninganna suri sama aasta oktoobrikuus, eelmainitud raamat ilmus järgmise aasta keskel. Kas nii lühikese ajaga võis õpetaja ja õpilase vahel kujuneda nii südamlik vahekord? Või oli Cervantes ehk juba varem, teistel juhtudel, õppinud Hoyos'i juures? Või jälle teotses ta tema õppeasutises abiõppejõuna? Kõigile neile küsimusile on raske leida vastust.

Mis puutub avaldatud luuletuste väärtusse, siis, kuigi nad pole halvemad teisist samalaadilisist, mida tol ajal hulgana sepitseti Madridis, ja kuigi neis nähtub teatud vilumus, mis lubab oletada, et need pole autori esimesed katsed, pakuvad nad meile ainult ajaloolist huvi.

III.

Itaalias.

1569. aasta lõpu poole leiame Cervantese Itaaliast, Roomast. Oma lamburiromaani *Galatea* eessõnas ütleb ta, et oli seal kardinal Acquaviva teenistuses, nimelt kammerteenrina (*camarero*).

Kardinal Giulio Acquaviva, hertsog d'Atri poeg, oli saabunud Madridi oktoobris 1568. a., erilise ülesandega paavstilt Philipp II juurde; tagasi Rooma läks ta 2. detsembril samal aastal,

ja on oletatud, et Cervantes saatis teda. Või jälle kutsus kardinal ta endale järele, saabunud tagasi Rooma? Ja millised olid Cervantese ülesanded kardinali juures? „*Camarero*“ polnud mitte alati ainult lihtne teener, vahel oli ta sekretär, teinekord ka usaldusmees.

Nii peame siingi asetama palju küsimusi, millele ei leia täpset vastust. Seda enam ruumi jääb igasugu oletusile. Märkiksime ära ühe sellise kaheldava seletuse Cervantese Itaalia-sõidu põhjusist, ilma et hindaksime selle tõepärasust. Nimelt on arhiivides leitud vangistuskäsk 15. septembrist 1569. a. kellegi Myguel de Zerbantes'e kohta, kes oli haavanud Madridis kedagi Antonio de Ligura't. Selle eest on kohus mõistnud nimetatud Zerbantes'e kümneks aastaks maa-pakku ja parema käe äralõikamisele. Viimase karistusega nuhelti tol ajal igäüht, kes oli tõmmanud mõõga paigas, kus asus kuningas. Mis puutub nime kirjutusviisi, siis on teada, et Cervantese nimi esines mitmel dokumendil ka „Zerbantes“-kujul. Võimalik, et mõnes juhuslikus tänavarüsellemises Cervantes oli haavanud mõnd politseinikku või muud ametnikku. Samalad juhtum leidis aset hiljem ka kuulsa Lope de Vega'ga, kes mõneks ajaks Valenciasse välja saadeti. Ajalise sobivuse tõttu ja mõningate viidete põhjal Cervantese teoseis on toda ülalmainitud Zerbantes't samastatud „Don Quijote“ tulevase autoriga ja peetud nii siis tema Itaalia-sõitu osalt sunduslikuks kodumaalt lahkumiseks. Kindlad andmed selle kohta puuduvad.

Teekond võis olla ka täiesti vabatahtlik, võetud ette teadliku valiku järgi iseseisva elu algamiseks. Sest tol ajal oli Cervantes juba nii vana, et ta pidi otsustama, millisele elukutsele pühenduda. Ühe tolleaegse ütluse järgi, mida mainib

Cervantes hiljem ka oma novellis „Preciosa“, oli kolm ala, milles inimene võis saavutada edu: „kirik, meri või kuningakoda“. Tähendab, pidi valima vaimuliku karjääri, või sõitma meredel ja kauplema, või astuma kuningate teenistusse nende kodades. Cervantese huvid olid mitmekesised. „Mina oman uudishimulikku vaimu“ — nii tunnistas ta hiljem ise — „poole üle mu hingest valitseb Marss ja teise poole üle Merkuur ja Apollo. Olen pühendanud mitu aastat sõjategevusele; teisi, küpsemaid aga täitis kirjanudus.“ (A. Castro järgi.) Igatahes vaimuliku karjääri jaoks ei paistnud Cervantesel olevat huvi. Kas otsustas ta lõplikult relvade kasuks? Või veetles teda samavõrra sulg? Itaalias leidis toitu mõlemale harrastusele. Ja lõppeks oli ta kahekümneühe-aastane, ta tahtis elada, saavutada kuulsust, teostada unistusi ilust ja sangarlustest!

Võime arvata, et López de Hoyos'i õpilane ei võtnud Itaaliasse kaasa mitte ainult seikluse ja kuulsushimu, vaid ka vaimustuse selle suure kultuurimaa vastu. Peale hispaania autorite oli ta kindlasti lugenud ka suurte itaallaste töid ja teadis, et leiab eest kõrgelearenenud seltskonna. Võime kujutleda kardinal Acquaviva ümber, kes oli pärit tuntud metseenide perekonnast, intensiivset elu, hiilgavat seltskonda suurte vaimliste ja kultuuriliste huvidega. Cervantes sai osa sellest miljööst, kus vana tsivilisatsiooni võlud ühinesid rõõmudega, mida sel epohhil Itaalia võis pakkuda välismaalasele. Ta vaimustus Rooma suuruselt ja vägevusest, ta kunstist, ta marmorist, ta kõlavate nimedega tänavaist. Kuid ta oskas hinnata ka teisi, lihtsamaid rõõmusid: külluslikke pidusööke, häid veine, sõdurielu vabadust, inimeste lahkust, naiste ilu. Unustamatuks jäävad Cervantesele kõik need muljed ja elamu-

sed. Veel kolmkümmend aastat hiljem nad esinevad värskeina ja närbumatuina tema novellis „Klaasist litsentsiaat“, mille Itaalia-kirjeldused kahtlemata põhjenevad autori isiklikel kogemustel, nagu üldse leiame Cervantese tõelise eluloo just ta teoseis: igal sammul võime lugeda seda ridade vahelt.

Itaalia kinkis Cervantesele ta elu õnnelikemad päevad, mida ta hiljem mälestab piinava igatsusega, asjatult püüdes pääseda veel korra oma ainukese õnneaaja maale.

On raske öelda täpselt, kui kaua kestis Cervantese teenistus Acquaviva juures ja millal ta lahkus sealt, et astuda sõjaväkke. Enam-vähem kindlasti võib arvata, et sõjateenistusse ta astus 1570. aastal, siis, kui kogu Itaaliat haaras vaimustus minna sõdima türklastega — Jumala ja kristlike riikide kardetavaima ja hädaohtlikema vaenlasega.

XVI sajandil olid türklased eriti tugevad; nende laevastik arenes vägevaimaks maailmas. Ta kandis igale poole hirmu. Kõik rannikurahvad värisesid nende kättesaamatute meriröövlite lähenemisel. Häda neile, kes sattusid nende kätte! Vahemeres olid türklased vallutanud juba Küprose ja Rhodose. Et peatada nende edasitungi, ühinesid nende vastu 1570. a. Hispaania, Veneetsia ja paavst Pius V laevastikud. Kui nende esimesed retked aga ebaõnnestusid otsustamatuse ja komandoühtluse puudumise tõttu, siis nimetati 20. mail 1571. a. ühendatud laevastikkude üldjuhiks Don Juan d'Austria, Karl V vallaspoeg.

Selle teate juures haaras kõiki vaimustushoog. Kogu noorsugu tahtis võidelda Don Juan'i käsutuse all.

Üldine vaimustus ei võinud jätta külmaks ka

Cervantest. Teame, et juba umbes aasta enne Lepanto lahingut, nii siis 1570. aastal, ta kuulus Diego de Urbina kompaniisse, mis asus Itaalias.

IV.

Lepanto lahing.

Nüüd ootab Cervantest peagi üks ta elu suurpäevi, mille iga hetk jäädavalt sööbub ta mällu: Lepanto — ta romantiliste sangariunelmate teostumine.

Ühendatud laevastik koondub Messiinas. 2. septembril 1571 Diego de Urbina kompanii — kuhu kuulub ka Cervantes — asub galeer „Marquesa“ pardale, mille komandandiks on Francisco de San Pedro.

Sõitnud merele, laevastik kohtab 7. oktoobril Lepanto juures ottomaani lahinguvalmi eskaadri. Kokkupuude vaenlasega tekib vasakul tiival, seal, kus asub „Marquesa“, ja viimane hakkab kiiresti tööle. Cervantesel oli sel päeval kõrge palavik. Nähes teda haigena, ta kapten ja seltsimehed soovivad tal tungivalt jääda laeva siseruumi. Kuid Miguel, haaratud vaimustusest, vastab neile: „Mida arvatakse siis minust? Et ma ei täida oma kohust. Ma eelistan surra, võideldes oma Jumala ja oma kuninga eest, kui et hoiduda kõrvale laevateki alla.“ Seda on jutustanud navarralane alférez (lipnik) Santisteban, ja temalt teame ka, et Cervantes võitles vahva sõdurina oma hädaohtlikul kohal: ta oli saanud nimelt ülesandeks kaitsta paadis 12-ne sõduri eesotsas galeeri külge. „Ja kui lahing lõppes“, jutustab Santisteban edasi, „siis señor Don Juan ise, saanud teada, kuivõrd hästi oli käitunud nimetatud

Miguel de Cervantes, laskis tõsta ta tasu 4 tukati võrra. Ja allakirjutanud tunnistaja teab seda, sest ta on näinud seda omade silmadega, kuna ta oli sõduriks samal ajal kui too nimetatud Miguel de Cervantes.“ (A. Castro: *Cervantes*.) Tõepoolest, Cervantes tegi au oma sõnale, kinnitades seda kolme haavaga: kaks haava otse rinda, ja üks haav vasakusse kätte, mis vigastas viimase jäädavalt, röövides Cervanteselt täielikult selle tarvitamisvõime „tema parema käe suuremaks auks“, nagu ta ise ütleb. Kuid ta ei kaotanud mitte vasakut kätt, nagu sageli ekslikult on väidetud, selletõttu et Cervantes ise on nimetanud end „Lepanto ühe käega sõduriks“.

Lepanto lahingupäeva õhtuks oli türklaste merejõud purustatud: 130 laeva võtsid neilt liitlased, 30 000 türklast hukkus, 12 000 kristlasest-galeeriorja vabastati ahelaist. „Marquesa“ üksinda põhjustas vaenlasele üle 500 surnu.

Vahemere valitsejaks oli nüüd ainuüksi Hispaania.

Cervantes on uhke oma haavadele, mis saadud sel kuulsusrikkal päeval, ta on isegi õnnelik nende üle. Iga meeldetuletus neist paneb ta värisema kirglikus ärevuses. Ta vaenlased nimetavad teda põlglikult „ühekäeseks“, nii ka 1614. a. Avellaneda, kes röövis talt ta meisterteose idee ja nime. Ka siis vanana vastab Cervantes uhkelt sellele solvamisele, et ta pole oma vigase käe saanud mitte kuski kõrtsis, vaid „kuulsusrikkaimas lahingus, mida on näinud minevik ja olevik ning mida tulevased aastasajad võivad loota näha“. Ja sealsamas, *Don Quijote* II jao eesõnas, lausub ta edasi: „Sõdurile sobib enam surm lahingus kui vabadus põgenemises; olen selles veendunud niivõrd, et kui praegu mulle pakutaks ja võimaldataks võimatu, ma eelistaksin pi-

gemini olla võtnud osa sellest imetletavast sündmusest, kui terveneda silmapilkselt oma haavust, ilma et olla viibinud seal. Sest haavad, mida sõdur kannab oma näol ja rinnal, on tähed, mis juhivad teisi au ja kuulsuse taeva poole.“

Lepanto otsustab mõneks ajaks Cervantese saatuse. Ta on nüüd vaimustatud sõdur, kes unustab sule relvade kasuks.

Võime jälgida mõningaid tähtpäevi ta elu järgneval perioodil, mille ta veedab Itaalias.

Pärast Hispaania laevastiku tagasitulekut Messiinasse Cervantesel tuli viibida seal mõni aeg haiglas. Kuna ta oli võitnud oma ülemuse poolehoidu, siis antakse talle paranemisaja kestes toetust rahas — kaks korda jaanuarikuus 1572. a. ja kaks korda sama aasta märtsikuus. 29. aprillil, juba paranenuna, ta viiakse üle kapten Manuel Ponce de León'i kompaniisse Lope de Figueroa rügemendis. Vigastatud käsi ei takistanud teda täitmast oma kohust sõjaväes, ja tol ajal ta unistas veel kuulsusest ja aust sõjaväelise karjääri alal. Seda enam, et üldine vaimustus ja usuline ind olid suured: Don Juan d'Austria näis olevat kutsutud seadma jalule Konstantini trooni, tõrjuma välja Euroopast ja Aafrika rannikult uskmatud. Nii järgnevadki Lepantole uued teod: Navarino (1572), Tunis (1573), La Goleta (1574).

Navarino lahingust jutustab *Don Quijote* I jaos esinev vangist pääsenud kapten järgmist, mis tundub Cervantese enda nähtuna: „...järgmisel aastal, nimelt 1572, olin Navarinos... Seal nägin ma, kuidas kaotati võimalus kogu Türgi laevastiku vangistamiseks selles sadamas... Kuid taevas otsustas teisiti, mitte kindrali süü või hoolituse tõttu, kes meid juhtis, vaid ristirahva pattude pärast ja sellepärast, et Jumal tahab ja lubab, et meil oleks alati vits, mis meid nuhtleks.“

See „vits“ vihjab vist kuningas Philipp II-le. Lühinägeline ja kade, viimane ei usaldanud oma poolvenda Don Juani, kartes temas võistlejat. Ta pidurdab juba alguses kõik teiste meeletud lootused.

Navarino lahing lõppes otsustamatult. Seejärel, 1573. a., vallutab Don Juan türklasilt Tunise. 1574. a. tungib sultan La Goleta peale ja võidab hispaanlased suure ülevõimuga, kuigi garnison võitleb imetletava vahvusega.

Tunise fiasko hävitas Lepanto lahingu tulemused. Don Juan saadetakse Flandriasse, kus ta hiljem surebki.

Sõjaretkede vaheaegadel Hispaania väeosad asusid korteris mitmel pool Itaalias: Napolis, Sardiinias, Genuas, Palermos. Cervantes viibib kõige kauemini Napolis, vist üle ühe aasta, nagu ta hiljem ütleb oma poemis „Matk Parnassile“. Igatahes jääb ta siia kuni 20. septembrini 1575. a. Kogu seda Napolis veedetud aega mälestab ta armastusega samas teoses.

Milline oli Cervantese elu Itaalias? Võime ehk teha selle kohta oletusi teiste sealviibinud sõdurite üksikasjaliste kirjelduste põhjal? Need kirjeldused kõnelevad vabast sõdurielust, kõrtsidest, olenguist kergemeelses seltskonnas, kus tööta vahtijaina, nagu nad sageli olid, veetsid nad aja joobumisis, kõlvatusis, hooplemisis, ühe sõnaga — nautisid lodevat elu, kaugel kainest ja valjust Hispaaniast.

Cervanteski polnud muud kui lihtne *soldado aventajado* — kõrgemapalgaline sõdur; ometi kujutleksime meeeldi teda vaatavana veidi teisuguste silmadega enda ümber kui ta seltsimehed: kandis ta ju endas geeniust. „Ta nägi kõike, imetles kõike, hindas kõike õieti“, ütleb ta oma „Klaasist litsentsiaadist“, ja seesama on vast

maksev tema endagi suhtes. Meil pole andmeid ta vaimu- ega ta tundeelu kohta tol ajal. Mis puutub kirjandusse, siis meeleldi kujutleme teda sööstvat Itaalia renessansiajastu suurmeistrite kunstirikkusisse. Kujutleme teda vaimustuvat Bojardost, Ariostost, Sannazarost ja Boccacciost, üha kogudes rikkusi sellel võluval maal, mis tema mälestusisse alati jääb ümbritsetuks nooruse ja vaimustuse kuldse säraga. Veel vähem teame sellest, kuis oli lugu ta südamega. See külg Cervantese hingest on meile üldse tundmatuim. Ei ükski salm, ei ükski lehekülg proosat valgusta meid selle kohta. Peame leppima täieliku teadmatusesega ses suhtes.

Uhke oma haavadele ja teenetele, tunnustatud ülemuse poolt, Cervantes unistas veelgi kuulsusest ja edust. Au ja vahvus — iga hispaanlase loosung XVI sajandil — on ka tema lipukirjaks. Leidmata Itaalias võimalust edaspidiseks teotsemiseks, Cervantes kavatseb sõita tagasi kodumaale. Ta saabki selleks loa. Don Juan annab talle kaasa soovituskirja kuningas Philipp'ile, milles ta palub anda Lepanto kangelasele mõne kompanii juhatus. Samasuguse soovituse lisab omalt poolt juurde ka hertsog Sesa, Sitsiilia asukuningas, kinnitades Cervantese head sõjaväelist käitumist.

Nii, lootes kõige paremat, ta asub 20. septembril Napolis galeeri „El Sol“ (Päike) pardale, et enam kui viieaastase eemaloleku järel pöörduda tagasi kodumaale. Ühes temaga sõidab veel teisigi hispaanlasi, nende hulgas ka ta noorem vend Rodrigo, kes samuti kuulus Itaalias asuvasse Hispaania väkke ja oli kaasa teinud sõjaretki.

Vangina Alžeerias.

Saadetud kahest teisest galeerist, „El Sol“ ujub eemale Itaalia rannikust. Kuue päeva pärast jõuavad nad Marseille' kohale. Mis siin sünnib, selle kohta loeme Cervantes'e novellist „Inglise hispaanlanna“: „Kui „El Sol“ jõudis sellesse kohta Prantsuse rannikul, mida nimetatakse „Les Trois Maries“ (Kolm Mariat), ja sel ajal kui meie esimene felukk sõitis katmatult, kaks türgi galiotti väljusid õnnetuseks kaljude vahelt, ja, lõigates meil ära tee, üks merele, teine kaldale, mille poole meie suundusime, vangistasid meid.“

„El Sol“ võitles kangelaslikult, kuid ülevõim oli liiga suur. Alles kui teised galeerid appi tõttasid, jätsid vaenlased „El Sol'i“ maha, kuid, tapnud hulga mehi ja kapteni, haarasid endaga kaasa paljusid meeskonnast, teiste hulgas ka mõlemad Cervantesed. Vangid viidi türgi laevale, „kus neilt võeti ära kõik kuni viimse särgini“. Kõige enam kurvastas aga Cervantest see, et talt võeti ära soovituskirjad, mis ta oli toonud kaasa Itaaliast. Need kirjad, mis olid pidanud tasandama ta edaspidist teed, osutasid talle nüüd halva teene: nende tõttu peeti teda tähtsaks ja kõrgeks isikuks, kelle eest võis saada hea lunastushinna. Nii muutus ta väljaostmine vangist väga raskeks. Kuid ühtlasi oli see lootus heale tasule, Cervantese isikliku mõju ja moraalse julguse kõrval, mis sundis vangistajaid kohtlema teda kogu aja erilise lugupidamisega ja päästis ta nii mõnestki julmast karistusest, võib-olla isegi surmast.

Kõiki „El Sol'il“ vangistatud mehi ootas aastatepikkune orjapõlv Alžeerias.

See oli tol korral omapärane ja ainulaadne maa. Türgi sultani ülemvalitsuse all oli siin tugev röövliriik, mida valitsesid sultani poolt määratud pašad. Rahvastik oli kirju: araablased, kabüülid (berberid), maurid ja juudid; viimaseid oli siia eriti palju rännanud pärast 1492, mil nad Hispaaniast välja aeti. Elati röövimisest nii merel kui maal. Sisemaal tungiti kallale karavanidele, nõuti kõigi võimalike abinõudega makse elanikelt, võeti neid orjaks, omastati nende loomi, vilja, mett, viigimarju, datleid. Merel peeti jahti kristlaste, eriti Hispaania, põlise vaenlase laevadele. Väärtuslikemaks saagiobjektiks olid seejuures vangid. Alžiir oli tol ajal türklaste orjakaupluse keskkoh. Ta võis hoobelda, et omab üle 25 000 kristlasest orja, nende hulgas väga palju hispaanlasi. Inimkaupa osteti ja müüdi turgudel, vahetati, saadeti kingitusena Türgi ja Tripoli sultanile. Orjade kohtlemine oli ebainimlikult julm.

Iga uue orjajõugu saabumine oli pidupäevaks. Ka 29. sept. 1575 rikas piraatidelinn tertitas kahuripaukude ja röömukisaga võidukalt röövretkelt tagasitulevaid laevu. Õhtul pühitsetes kogu linn hispaanlaste üle saavutatud võitu märatseva orgiaga, ilutulestiku ja muusika saatel.

Järgmisel hommikul tuli vangide jagamine: kõik vangid pidid kõigepealt viidama paša ette, kes võis pidada neist endale oma seadusliku osa. Kreeka renegaat (usust taganeja, loobuja, ususalgaja) Dali Mami, hüüdnimega El Cojo — Lonkur, kes oli atakeerinud „El Sol'i“, oleks meeleldi pidanud endale kõik laevalt vangistatud caballerod, sest ta pidas neid tähtsaiks, rikkakaiks meesteks, kellelt võis loota suuri lunastussummasid. Üldse alžiirlaste peamiseks mureks oma vangide suhtes oli — pigistada neist välja

nii palju raha kui võimalik, määrates nende väljaostuks kõrged hinnad. Vahel need inimkauplejad salgasid maha rahaahnuse oma usufanatismi nimel: kui oli võimalik võita islamile mõni uus jänger. Silmapilgul, mil kristlane nõustus muutama muhameedlaseks, oli talle kõik võimaldatud. Vastuvõtt uude usku teostus suure pidulikkusega. Ususalgajale anti raha, kalliskive, riideid, isegi orje.

Dali Mami sellekordseist vangidest ei olnud aga loota ususalgajaid; eht kastiilia uhkusega kandsid nad oma kurba saatust, tegemata lähemiskatseid vangistajaile. Vanal Lonkuril oli õnne: paša ei osutunud eriti nõudlikuks ega selgenägelikuks, ja ahne kreeklane võis saata oma orjaõue kõik hispaanlased, kelle seas talle näis eriti lootustandva saagina Miguel de Cervantes. Olid ju temalt leitud tähtsad soovituskirjad.

Alžiiri orjavanglad olid hiigelsuured küünid ehk angaarid, ehitatud nelinurgas ümber õue, 70 jala pikkuselt ja 40 jala laiuselt. Nad olid jagatud mitmeks „tekiks“ nagu laev, sisaldades ümberringi suure hulga nišše. Magamisruumideks olid pikad mustad galeriid, mida sisustasid otse põrandal lebavad tolmused matid. Õuel seisis mageda vee tsistern. Ehitise alumisel korral asus palveruum, kus pidasid missasid vangistatud preestrid.

Ka Dali Mami vangla, kuhu viidi Cervantes, polnud parem teistest. Et kindlamini hoida oma kallist vangi, või, kesteab, sundida teda rutem muretsema lunastusraha, Lonkur pani hispaanlase ahelaisse ja trellide taha. Ei aidanud teise seletused, et ta oli vaid lihtsõdur, nood kõrgete härrade soovituskirjad näisid Dali Mamile tõendavat muud.

Cervantes ei murdunud kannatusis, vaid tu-

gevnes. Tema heroilikkusest on säilinud tunnis-
tusi ta kaasaegseilt. Nii loeme Diego de Haedo
kirjutatud *Alžiiri topograafiast ja üldisest aja-
loost*, mis ilmus trükist a. 1612 ja oli koostatud
väljaostetud vangidelt saadud andmeil, et „Mi-
guel de Cervantese vangipõlvest ja suurtegedest
võiks kirjutada omaette loo. Neljal korral ta pea-
aegu oleks kaotanud elu (ta oleks vardasse pis-
tetud, poodud või põletatud elusalt), selle eest,
et oli teinud katseid võita tagasi vabadus mit-
mele vangile. Ja kui saatus oleks vastanud ta
vahvusele ja ta püüetele, siis tänapäeval nähtaks
Alžiiri kristlaste võimuses, sest nii kõrgele sih-
tis ta oma kavades...“ (A. Castro järgi.)

Cervantes ise jutustab hiljem oma teoseis
korduvalt oma elamusist Alžiiris. *Don Quijote*
esimeses jaos esineva Alžiirist pääsenud kapteni
suu läbi ütleb ta: „Iial ei jätnud mind maha loo-
tus saada tagasi vabadus; ja kui selles, mis ma
kavatsesin, mõtlesin ja algatasin, saavutus ei vas-
tanud eesmärgile, siis mõtlesin ja otsisin kohe
jälle uut lootust, mis mind toetaks...“

Järelejätmatu visadusega püüab ta vabadu-
sele. Tema, tulihingeline, ei võinud iial leppida
sellega, mis ta nägi siin enda ümber. Ehk küll
Cervantesel endal, nagu kõigil neil vangidel, kel
oli oodata väljaostu, ei tarvitsenud töötada, pidi
ta nägema, kuis teisi tuli õhtul koju poolsurnuina
tööst, hävitatuina ihuliselt ja hingeliselt. Pidi
nägema neid tulevat tagasi sõudmast galeeridel
pärast kestvaid mereretki piinatuina tundmatu-
seni, kuiv nahk vaid kontidel! Ta teadis, mil-
line oli see galeeriorja põli, tapva töö ja hoopide
all, needitud pinkide külge, puhkuset, toiduta
— kas või surmani!

Kust oli loota abi? Ainult kõrgete lunas-
tussummade eest pääses siit, sellest põrgust. Oli

olemas eriline usuline vendkond, trinitaariordu (*Ordo Sanctae Trinitatis de redemptione captivorum*), mis oli võtnud endale ülesandeks kristlaste vabastamise orjusest. Kuid nendegi vahendid ei ulatanud kõikide lunastamiseks. Oli ka selliseid vange, kes olid pääsenud põgenemise teel. Tõepoolest, polnud vist ainustki orja, kes polnud katsetanud põgenemist või kes ei lootnud katsetada seda ühel päeval, kuigi see tähendas mängu surmaga, sest timukad olid halastamatud.

Kuid mis jäi üle? Lakkamatult töötab Cervantese mõtte selle küsimuse kallal. Niipea kui on veidi lõdvenenud ta valvurite esialgne valjus, ta hakkab otsima vahendeid pääsemiseks. Tal võimaldub puutuda kokku kaasvangidega, liikuda linnas, külastada teisi vangiõuesid. Ta leiab eest palju kaasmaalasi: preestrid, sõdurid, seiklejaid, luuletajaid. Sõdurite hulgas osutub kaasvõitlejaid Lepanto lahingust.

Miguel saab vabadusepüüdlejate eestvedajaks, algatajaks. Teda rõhub valusaimalt orjus. Vabadus on talle ülimaid väärtusi elus. „Vabadus“, ütleb ta hiljem *Don Quijote's*, „on hinnalisimaid kingitusi, mis taevas annetanud inimesele. Kõik aarded, mis peidetud maapõue või meresügavusesse, ei või võrrelda end temaga. Vabaduse, nagu au eestki, tohib ja peab panema kaalule elu; orjus sellevastu on hirmsaim õnnetus, mis võib tabada inimest.“

Mõni kuu pärast vangistamist Cervantes teostabki esimese põgenemiskatse: umbes tosina teiste vangidega püüab ta pääseda Oráni. See oli üldse ainuke võimalus maad mööda põgenemiseks. Orán — kristlaste ainus asukoht barbarete maal — asus 60 miili eemal. Tuli minna läbi rägastiku, metsloomade ja pärismaalaste

vahelt. Üks maur võtab enda peale teejuhi kohused. Kuid asjata põgenikud pingutavad jõudu, asjata käivad veriseks jalad, kannatavad nälga ja janu: teel jätab juht nad maha ja neil ei jää üle muud kui tulla tagasi Dali Mami vanglasse, kus neid valvurid kepihoopidega vastu võtavad. Nad pannakse kõvemaisse ahelaisse ja valvatakse neid hoolsamini, saadetakse ehk karistuseks töölegi. Kuid nad pole taltsutatud.

1576. a. keskpaiku pääseb vabadusse alférez Gabriel de Castañeda, kes ostetakse välja oma vanemate poolt. See äratub uusi väljavaateid Miguelis. Ta annab sõbrale kaasa kirja Hispaaniasse oma vanemaile, teatades neile enda ja venna kurvast saatuses.

Piinarikka ootamise järele saabubki kiri isa Rodrigolt, mis sisaldab „käsu härra Onofre Exarque'le, vabale Valencia kaupmehele Alžiiris, maksta härradele Rodrigo ja Miguel de Cervantes'ele kuldtukateis 550 reali*) suuruse summa härra Rodrigo de Cervantese, nende isa eest, kes maksis selle summa Madridis ülalnimetatud Exarque' arvele...

Et saada kokku see summa, isa oli pantinud viimse maalapikese, õed olid ohverdanud oma kehvad kaasavarad, ema viimsed ehted. Kuid ahnele Dali Mami'le näis see summa naeruväärt väike ja pika kauplemise peale ta nõustus laskma selle eest vabaks ainult Rodrigo de Cervantese.

Ühenduses venna vabanemisega valmib Miguel'il uus põgenemiskava. Keset ettevalmistusi selleks jõuavad Alžiiri „isad-lunastajad“, nagu

*) Tolleaegseid Hispaania rahaühikuid: *real* = 34 maravedíd, *escudo* = 13,5 reali ja *tukat* = 11 reali ja 1 maravedí ehk 375 maravedíd. (V. Tarkiainen'i järgi.)

nimetati trinitaarimunki, kes tegelesid vangide vabaksostuga orjusest. Cervantes oli üks esimesi, keda kõik pidasid väljaostu vääriliseks, kuid ta ise loobus sellest, kuna ta lunastushind oli liiga kõrge ja pealegi lootis ta oma uue kava õnnestumisel saavutada vabaduse mitte ainult endale, vaid veel tervele hulgale kaasvangidele. Ta teatab oma plaani ka Isa Jorge de Olivar'ile, kes juhatab väljaostmist, ja leiab täielikku pooldamist.

Uus kava seisis järgmises: Rodrigo, pääsenud vabaks, pidi sõitma Hispaaniasse, muretsema seal — ostma või üürima — laeva, millega pidi tulema Alžeeria randa, kust siis Cervantes ühes kaaslastega lootis pääseda laevale, et sellel põgeneda. Kogumispäigaks pidi vangidele olema teatud grott kreeka renegaadi Caïd Hassan'i suures aias, mererannas, kolm miili eemal Alžiirist, kus aednikuks oli vana navarralane Juan, suur patrioot, kes oli kohe nõustunud aitama kaasa põgenemisele.

Rodrigo de Cervantes sõidabki tagasi Hispaaniasse 1577. a. augustikuus. Ta saab kaasa kirjad vangis olevailt suursuguseilt hispaanlasilt Don Antonio de Toledo'lt ja Don Francisco de Valencia'lt, kellest esimene hertsog Alba usaldusmees ja kes soojalt soovitasid Cervantese kava toetamist Valencia ja Baleaari saarte asekingaile.

Sellal kui Rodrigo püüab hankida laeva, vangid ükshaaval poetuvad grotti. Pikapeale ja suure ettevaatusega õnnestub Cervantesel koguda sinna kõik oma sõbrad. Kaasa tulemast loobub ainult dr. Antonio de Sosa, Cervantese parimaid sõpru, kel on suur mõju temale. Nõrga tervise tõttu ei arva see vaimulik suutvat panna vastu vintsutusile. Ja raskused on tõepoolest kohuta-

vad: kuueks kuuks tuleb põgenikel jääda koopasse, alatises hirmus paljastuse ees, julgedes välja tulla ainult öösiti, toidetuna salaja ühe hispaania renegaadi „El Dorador'i“ poolt. Mitu korda on meestel kannatus lõppemas: pimedus, kehv toit, liikumatus, haigused röövivad neilt julguse, lootuse. Ainult Cervantese autoriteet suudab hoida neid ülal, sisendada neile uut jõudu, usku. Miguel ise läheb viimasena koopasse.

Lõppeks, ööl vastu 28. septembrist 1577. a. saabubki oodatud laev. Pimeduses hiilivad vangid ranna äärde varju, näevad kuuvalgel eralduvat paati laevast, kuulevad aerude lööke, kui äkki piki randa liikuv mauri kaluripaati märkab manöövrit ja tõstab häire. Vaevu pääsevad vangid nägematult tagasi grotti. Laev sõidab merele. Kaks päeva hiljem kordavad nad katsed, kuid nüüd ollakse juba valvel. „El Dorador“ arvab paremaks päästa oma nahk ja annab kõik ära Hassan Paša'le, Alžeeria dey'le (asekuningale). Türklased vangistavad orjad ja ka laevalt maale tulnud meremehed. Nähes end ja oma sõpru tabatuina, Cervantes hüüab oma õnnetuskaaslasile, et keegi neist ei hakkaks vastu ega kardaks midagi, et ta päästab nad kõik, ja siis, lähenedes vangistajaile, sõnab valju häälega: „Vannun, et ükski siinolevaist kristlasist ei ole süüdi selles asjas... mina üksinda olen selle algataja ja mina olen avatlenud neid põgenema!“ Asekuninga ees kordab ta neidsamu sõnu, ta ei nimeta ainustki nime, ei reeda ühtki kaaslast, kordab, et tema üksinda on algatanud kõik, juhtinud kõike. Hassan Aga, veneetsia renegaat, oli „üks julmemaid, keda kunagi nähtud“. Nii lausub Cervantes hiljem *Don Quijote's*, ja kirjeldab tema julmust järgmiselt: „Ei möödunud ühtki päeva, mil ta poleks poo-

nud ühe, pistnud vardasse teise või lõiganud kõrvad maha kolmandal ja seejuures nii tühisel põhjusel või üldse ilma selleta, et türklased ise tunnustasid teda tegevast seda ainult selleks, et teha, ja sellepärast, et oli tema loomulikult kalduvuseks olla kogu inimsoo timukas.“ Ja edasi mainib Cervantes juba otse iseennast: „Ainult üks hispaania sõdur, keegi Saavedra-nimeline, oskas temaga hakkama saada; sest kuigi see, et pääseda vabadusse, oli teinud mõndagi, mida veel palju aastaid mäletab too (Alžiiri) rahvas, ometi ei löönud Hassan Aga teda iial, ega käskinud kellelgi teisel teda lüüa, ega öelnud talle isegi halba sõna; ja ometi kartsi meie kõik, et ta pistetakse vardasse vähima eest tema paljudest tegudest, ja tema isegi kartis seda enam kui üks kord.“

Nii ka seekord. Julm paša vannub alla orja kindlameelsusele. Ta viha ohvriks langeb vana aednik Juan, kes puuakse jalgupidi. Cervantese elu aga säästab Hassan. Kuid ta ostab uhke hispaanlase Dali Mamilt endale ja heidab ta oma vanglasse, nn. Lõvi-vanglasse, sügavaimasse kongi. See oli ime! See oli moraalse jõu, murdumatu kindluse, ei millegi eest taganeva julguse võit julma vägivalla üle. Ja see ime aitas Cervantesel hoida alal julgust kolmekordseis raudades, täielikus üksinduses ja pimeduses, kuni ahelad muutusid jälle pikkamööda kergemaks, kuni jälle võimaldus tal saada kokku sõpradega, kellele ta oli julgustajaks ja lohutajaks.

Kõigis neis kannatusis jätkus Cervantesel jõudu sellekski, et luuletada vahel sonette ja eleegeid oma kaasvangidele. Nende hulgas oli itaallane Bartolommeo Ruffino, paša ori, kes omalt poolt kirjutas kangelasajalugu Tunise ja Goleta vallutamise poolt. Miguel pühen-

das talle kaks ülistavat sonetti, kus kordas ikka jälle lootust pääseda vabadusse.

Vangis oli ka humanist Antonio Veneziano, kuulus Sitsiilias XVI sajandi teisel poolel, kes kirjutas poemi *La Celia*, mida Cervantes ülistas pikas pateetlikus luuletuses. Sellele autor vastas sonetiga, milles ta nimetab Migueli „taevasfääride elanikuks“ ja oma „arstiks“, oma „sõbraks“.

Kuid hetkeksi ei lase Cervantes silmist oma peasihti — vabanemist. Nähes hispaanlaste ja teiste kristlaste viletsust siin türklaste ja mauride meelevalda all, tal tuleb kibedaid mõtteid Hispaania ükskõiksuse üle oma orjastatud poegade suhtes. Miks ei võta kuningas midagi ette? Tema kõikvõimsuse juures oleks nii kerge vallutada Alžiir! Kaalunud kaua, otsinud teid ja vahendeid, ta otsustab lõpuks kirjutada kirja Philipp II sekretärile Mateo Vásquez'ile, kel oli teatud mõju kuningale. Värssidesse, milles ta kirjutab kirja, valab Cervantes kogu oma põleva vabadusiha, orjapõlve alanduses piinleva uhkuse valu, leides sellele kirgliku, veenva, energilise väljenduse. Ta teatab kuningale, et „Alžiiri sõjavägi on nõrk, paljas, halvasti relvastatud; linnal pole enda kaitseks ei valle ega järske kaljusid. Igaüks küsib endalt, kas Su laevastik ei tule juba... Juba paljas teade Sinu peatsest saabumisest tekitab sellise hirmu Su vaenlasis, et võin ennustada Sulle nende languse ja hävingu...“

Raske oli toimetada edasi kirja. Kaua peab Cervantes surmahädaohu ähvardusel kandma seda enda juures, enne kui leidub võimalus edasisaamiseks. Kuid asjata vaev. Ei ühtki vastust tule vangide härdale palvele vägevast kuningakojast, ei nüüd ega hiljem. „Kõrge isand ei suvatse pöörata halastavat pilku oma poegadele, kes risti-

käsi ja põlvili paluvad teda keset nuukseid ja piinu, mis neid lammatavad“.

Kiri saadeti 1577. a. Järgmise aasta märtsikuus Cervantes teeb uue pääsemiskatse. Ta saadab salaja ühe mauriga kirja Oráni kubernerile Don Martín de Córdoba'le, milles palub saata enda juurde mõne usaldusmehe, kellega koos tema ja veel mõni hispaanlane võiks põgeneda vanglast. Kirjaviija võetakse kinni enne Oráni jõudmist, kirjad leitakse, ja Hassan mõistab mauri surma vardassepistmise läbi. Cervantesele määratakse kaks tuhat kepihoopi. See karistus oleks võrdunud surmaga, kui ta oleks täide viidud; millegipärast aga ei tehta seda.

Jõuab kätte 1579. a. september, enne kui tehakse uus, neljas katse. Vahepeal oli tabanud vange uus raske hoop, neile oli saabunud teade, et Don Juan d'Austria, nende ebajumal, nende kõikide lemmik, oli surnud 1578. a.; õitsvas eas kaugel Hispaaniast, Flandrias, oli ta surnud tundmatusse haigusse, võibolla mürgitusse, täpselt seitse aastat pärast Lepantot. Madalamale vajutab lein vangide noruspead.

Ainult üks ei alistu: Miguel de Cervantes. Ta veeretab peas uut, laiaulatuslikumat plaani.

Ta tutvub Girón'iga, Osunast pärit hispaania renegaadiga, kes igatseb pöörata tagasi katoliku kiriku rüppe ja meeleldi hakkab abiks Cervantesele ta põgenemiskatses. Kaupmees Onofre Exarque käest saab Cervantes vajaliku rahasumma, millega Girón peab ostma fregati kuuekümne inimese jaoks. Laev ostetaksegi, ja, et mitte äratada tähelepanu, Girón ühineb kellegi mauriga, ja nad hakkavad koos kaubitsema rannikul, sõites laevaga ühest paigast teise. Asi kestab juba pikemat aega, kõik osavõtjad on ette valmistatud ja ootavad ainult Cervantese märgu-

annet. Seekord oleks nende plaan ehk õnnestunudki. Kuid äraandmine tuli kristlaste eneste keskelt. Hassan Paša vangide hulgas oli hispaanlane Blanco de Paz, kes esines dominikaani preestrina, kuigi ta kunagi ei täitnud oma vaimuliku-kohuseid. Ta oli eriti vaenuline Cervantesele. Kas oli selle vaenu põhjuseks kadudus üldise lugupidamise üle Cervantesest või midagi muud, igatahes ta püüdis, kus sai, teha halba Cervantesele. Nüüd, oma suure põgenemisplaani lähenedes teostumisele, Miguel ei usaldanud pühendada sellesse Blanco de Paz'i. Viimane oli aga sellest kuidagi teada saanud ja paljastas vangide kavatsuse asekuningale. Oma teo palgaks sai ta pisut raha ja pütitäie võid!

Saanud teada, et nende saladus oli avastatud pašale, Cervantes hoiatas kõiki kaasosalisi, et nad end ära ei annaks, ja lubas võtta kõik enda peale. Kaupmees Exarque, kartes, et tuleb ilmsiks ka tema kaasabi põgenemiskavale, mis oleks tähendanud ta varanduse ja elu hävingut, pakkus Cervantesele raha, millega see oleks võinud osta enda vabaks, et siis sõita kohe merele laevaga, mis oli väljumas sadamast. Kuid Miguel ei võtnud seda kuuldagi; ta rahustas kaupmeest ja veenas teda, et ükski piinutus, isegi mitte surm ei sunni teda süüdistama kedagi peale tema enda. Ta ütles sedasama kõigile neile, kes olid segatud sellesse asjasse, julgustas neid jätma iga suguse kartuse, kuna tema oli valmis võtma enda peale selle raske vastutuse, „maksku see kas või ta elu“.

Keegi kristlane peitis Cervantese enda juurde. Asekuningas laskis teatada avalikult, et see, kes varjab Cervantest, langeb surmanuhtluse alla. Siis läks Cervantes ise omal algatusel ja laskis enda vangistada. Tal seoti käed seljataha ja riputati

kaela köis peatse poomise märgina. Asekuningas päris talt andmeid põgenemisplaani kohta, peamiselt ta kaassüüdlaste ja abistajate nimesid. Kuid „Miguel de Cervantes ei nõustunud kunagi nimetama või süüdistama kedagi ja vastas kuningale kogu aja suure püsivusega, et ainsaiks süüdlasiks olid tema, Cervantes, ja veel neli caballerot, kes olid juba vabaduses“. (Fitzmaurice Kelly järgi Cervantese *Información*.)

Ka seekord saavutas ori võidu peremehe üle. Lugupidamine murdumatust julgusest ja võibolla kaastunne nii paljule asjatult raisatud sangarlusele, osalt ka ühe hispaania renegaadi Maltrapillo eestpalve sundisid Hassani säästma vangil elu. Raskeis raudades heideti ta jälle sügavaimasse vangla põhja. Võime kujutleda, et sel korral ütles Hassan Paša lause, mida tsiteerib ka ülalmainitud Diego de Haedo, nimelt: „Seni kui on minu võimuses see ühe käega hispaanlane, on mu kristlasist-orjad, mu laevad, on isegi terve linn julge.“

Viieks kuuks jäi Cervantes üksildusse, maetuna elavalt, eraldatuna kogu maailmast. Alles seejärel võis ta vahi juuresolekul jälle hakata nägema üksikuid sõpru. Oli lõppenud ta asjatute sangaritegude rida. Tema, kõigi kaaskannatajate tugi ja lootus, oli ise murdumas.

Kuid ta kannatustee lähenes viimaks ometi lõpule. Ta perekond polnud vahepeal jäänud tegevusetuks. 1578. a. märtsis ta isa oli esitanud kuningale palve, milles loendas oma poja teeneid. Hertsog Sesa kordas oma tunnustust vangistatu teeneile; Cervantese ema tegi korduvalt katseid äri alal, et teenida raha, ja 31. juulil 1579. a. ta andiski trinitaarimunkadele Juan Gil'ile ja Antonio de la Bella'le 250 tukatit

oma poja väljaostu jaoks. Sellele lisandus 50 tukatit ta tütrelt Andrea'lt. 29. mail 1580 saabusvadki trinitaarlased Alžiiri, tuues kaasa kuninga teenistuses olevate vangide väljaostuks 190 000 maravedíd, rääkimata neist summadest, mis olid saadetud vanemate ja sugulaste poolt isiklikkudeks väljaostudeks. Ka Cervantese jaoks oli Isa Juan Gil toonud kaasa need 3300 reali (300 tukatit), mille ta ema ja ta õed oma kehvusest olid kokku pannud. Sellele lisandus veel 250 reali ühest abifondist. Kuid Hassan ei mõelnudki vabastada oma vangi alla 500 escudo. Kõik kauplemine jäi asjatuks. Lõppeks võimaldus Isa Juan Gil'il lisada Cervantese lunastussummale veel 250 reali rahast, mis oli määratud ühe aragoonia aadliku, Jerónimo de Palafox'i väljaostuks, kuid mis ei küündinud selleks. Ometi puudus veel umbes 2970 reali summast, mida nõudis Hassan. Viimane ei rutanud üldse müümisega. Tema ametiaeg Alžiiri dey'na lähenes lõpule ja tal polnud midagi selle vastu, et võtta kaasa Konstantinopoli need orjad, kes jäid talle. Ta pidi lahkuma Alžiirist 9. septembril. Ettevalmistused selleks olid lõppemas. Paljud Cervantese sõpradest olid ostetud vabaks. Tema suhtes aga ei sobinud kaup pašaga. Ja ühes teiste orjadega, kes jäänud väljaostmata viidi Cervantes laevale ja neediti ahelatega sõudepingi külge. Sel viimsel silmapilgul Exarque ja teised kaupmehed otsustasid omast käest lisada puuduva summa Cervantese lunastusrahale. 9. septembril varahommikul trinitaarimunk ruttas Hassani juurde laevale, maksis talle nõutava summa, tasus Cervantese eest ka veel galeerimaksu, ja Migueli ahelad langesid. Rõõm peaaegu röövis talt meeled. Kuid ta pidi ruttama. Oli täita veel viimne formaalsus: teiste hispaanlasist tunnistajate juures-

olekul ta kirjutas alla oma väljaostuaktile. Nüüd oli ta vaba!

Veel ei võinud Cervantes lahkuda berberite maalt.

Blasco de Paz, kes oli reetnud ta viimase põgenemisplaani, jälgis teda edasi oma vaenuga. Esinedes nüüd inkvisitsiooni komissarina, ta süüdistas Cervantest autuses, halbades elukommetes, usuvaenlikkuses. Enne kui minna tagasi kodumaale, Cervantes tahtis kindlustada end ta alatute sepitsuste vastu, tühistada ta laimujuttude mõju. Seks otstarbeks koostas ta avaliku seletuse (*Información*) oma vangipõlve kohta Alžiiris, võttes tunnistajaiks kõik, kes olid viie aasta jooksul tundnud teda, võinud jälgida ta elu, ta tegusid, ta usulisi tundeid. Notari juures kinnitavad need tunnistajad allkirjadega vastused 24 küsimusele, mis tõendavad Cervantese suurt patriotismi, usku, julgust, sangarlust, ta endasalgamist ja kaasvangide abistamist, toetamist.

Cervantes võib lahkuda orjusemaalt püsti-päi. Ta kannab endaga kõigi oma kannatusis sündinud sangaritegude tunnistust.

24. okt. 1580. a. Antoine Francès'i väike laev võtab ta ühes mõnede teiste väljaostetud orjadega oma pardale, et viia teda kodumaa poole, kust ta oli lahkunud peaaegu kümne aasta eest.

Laev maabub Denia's; enne 1. detsembrit Cervantes on Valencia's, ja 18. detsembril ta on tagasi Madridis.

VI.

Jälle kodumaal.

Milliste lootustega küll võis Cervantes astuda jälle Hispaania pinnale, mis kogu vangistuse ajal püsinud ta meeles Lepanto, Don Juani,

sangarluse Hispaania! Nüüd, mil ta oli saanud vabaks, ärkasid tas uue jõuga kavatsused, püüded, lootused mingile tasule oma haavade, oma teenete, oma kannatuste eest. Isiklikele plaanidele lisandus uusi ideid Hispaania poliitika võimalusist Aafrikas, Alžiiri vallutamisest ja muust. Jälle korra paisutas lootus Cervantese elulaeva purje! Kas seekord pidas elu oma lubadused?

Peagi selgub tagasitulijale, et Hispaania on muutunud. Don Juan oli surnud, Lepanto võit oli veel ainult kahvatu mälestus, tema kangelased vähe huvitavad, ajast maha jäänud sõdurid, kes vahel tülitasid teisi oma nõudmiste ja soovidega. Cervantes märkab peagi, et ta kangelas- ja kannataja-aupaiste tuleb heita tarvituskõlbmatute asjade juurde — mitte au ega tasu ei maksa tal otsida, vaid lihtsalt igapäevast leiba. Jällenägemisrõõm perekonnaga möödub; kodu argipäeva-nägu ei mõju kuigi julgustavalt: isa on lõplikult kaotanud kuulmise, rõhutud, hallipäine, tähtsusetum kui kunagi. Ema, Doña Leonor, ja õed on samuti vananenud. Viimaseist elab Doña Andrea üksinda oma tütreaga Doña Constanza de Ovando'ga, kelle isa kohta puuduvad igasugused teated. Üldse on Cervantese õdede majanduslik olukord alatasa väga ebamäärane, sama ebamäärased on nende suhted meestega. Vend Rodrigo sõdib Portugalis. Perekonna endine kehvus on muutunud vaesuseks, viimased jäänused on pandud Migueli lunastusrahasse. Tänutunne köidab ta alatiseks õdede külge. Loodetakse koos, julgustatakse üksteist. Kuid on vaja midagi teha!

Tol ajal Philipp II oli ametis Portugali vallutamiseks. Ta pretendeeris pärast Portugali kuninga Don Enrique surma Portugali troonile

päranduse teel kui Portugali Elisabeti, Don Manuel I tütre poeg. Et kindlustada endale võim teise troonipretendendi vastu, Philipp saab hertsog Alba juhatusel suure väe vallutama Portugali.

Vaesem kui kunagi varem, Cervantes pöördus uuesti sõjaväeteenistuse poole. On oletatud, et ta võttis osa portugali sõjakäigust Alba juhatusel 1580. a., kuid ajaarvud kõnelevad sellele vastu: see sõjakäik lõppes 25. augustil 1580. a. Alcántara lahinguga. Täpsed andmed Cervantese elu kohta puuduvad meil ka sel ajajärgul. Teame ainult, et varsti pärast oma tagasitulekut Alžiirist ta külastas Portugali, mis talle muide väga meeldis, ja et maikuus 1581. a. kuningas, kes oli Thomaris (Portugalis), annab talle „ühelkordselt“ 100 tukatit, selleks et ta täidaks mingi ülesande Oránis. Kuninga käsk on kirjutatud alla 21. mail 1581. a. Cervantes purjetab uuesti üle mere, millel laev alles hiljuti kandis ta tagasi orjusest, ja on jälle Cartagenas 26. juunil.

Ja see oli kõik, mida võis pidada tasuks kuningalt, kel oli teha tähtsamaid asju kui tegelda Alžiiri probleemiga.

Ka järgnevad aastad Cervantese elust on valgustatud puudulikult. Võttes sõnasõnalt üht tema teenete ametlikku aruannet, millele ta kirjutanud alla 21. mail 1590. a., võiks lugeda välja, nagu oleks ta võtnud osa Assoori sõjaretkest 1582.—1583. a.; kuid dokumendi sõnastus on ebatäpne, Cervantese nõudmised on segatud ta venna Rodrigo omadega (kes Assooride juures ülen dati lipnikuks), ja üldse on kaheldav, kas Miguel võttis osa kummastki sõjakäigust marqués (markii) de Santa Cruz'i juhatusel all.

Arvatavasti pärast kuninga ülesande täitmist Oránis, Cervantes tuleb tagasi Madridi.

Nüüd tal vist pole enam unistusi ega lootusi sõjaväelise karjääri suhtes. Tal tuleb alata elu uuesti.

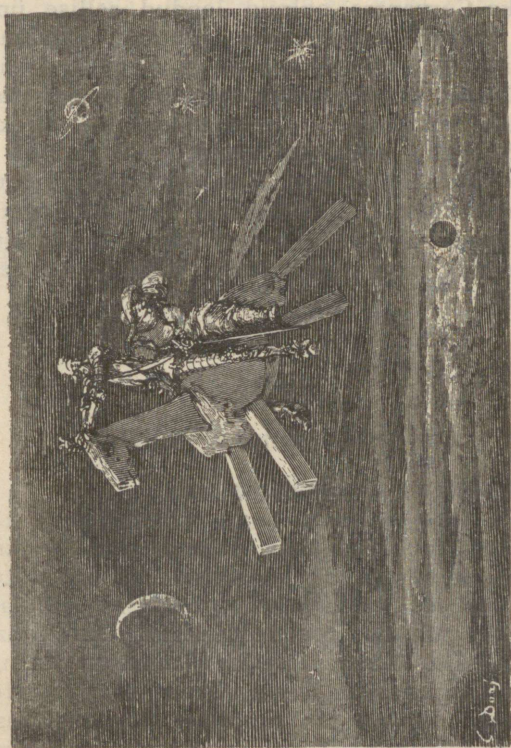
1583. a. paiku teatakse teda olevat Madridis sõbralikus vahekorras sealsete kirjandusliikude isikutega: Pedro de Padilla, Juan Rufo Gutiérrez'i ja Luis Gálvez de Montalvo'ga. Kirjandusele lähenedes Cervantes pöördub tagasi vana armu juurde: juba López de Hoyos'i ajal oli alanud see huvi. Ja nüüdsest peale ei lakka see enam kogu elu kestes. Nooruses ta kirjutas ehk selleks, et väljendada oma hinge unelmaid luulest ja ilust, et saavutada kuulsust, nüüd lisanud sellele karmi tõelikkuse vajadus: teenida endale igapäevast leiba.

Ta katsetab sonettidega. Siis hakkab ta kirjutama lava jaoks. Aastail 1582—1583 ta peab olema alustanud „kahekümne või kolmekümne“ näidendi seeria, mis lõpeb 1587. a. ja millest ta kõneleb teatud rahuldustundega veel kaua hiljem — 1615. a. oma „komöödiate“ eessõnas.

Sellesse ajajärku langeb ka Cervantese esimene suure proosateose sünd: lamburiromaan *La Galatea*. 1583. a. arvatakse ta olevat lõpetanud selle. 1584. a. veebruarikuus ta saab loa trükkida teose nime all *Primera parte de la Galatea* („Galatea esimene jagu“). Selle trükkimisloa ta müüb 14. juunil raamatukaupmees Blas de Robles'ele, Alcalá de Henares'es, 1336 reali eest.

Enne veel kui ilmub trükist *Galatea*, sünnib muutus Cervantese isiklikus elus: 12. detsembril 1584. a. ta abiellub Doña Catalina de Palacios'ega Esquivias'est. Toledo maakonnas. Mis tõukas teda sellele abielule? Alles äsja oli tal olnud vahekord kellegi Ana Franca de Rojas'ega — ainus Cervantese armusuhe, mille kohta on säilinud dokumentaalseid tõendusi ja

millisest vahekorrast sündis tütar Isabel de Saavedra, Cervantese ainuke laps. Nüüd näeme teda abiellumas temast 19 aastat noorema neiuga väikesest maa-aadli perekonnast, väikekodanli-

G. Doré illustr. „Don Quijote“ juurde.

kult kitsast miljööst. Vahest püüdis Cervantese perekond Catalina de Palacios'e kehva kaasavara abil — maalapike, puuviljaaed, majakraam, kuded-kanad — meelitada seda 37-aastast meest rahulikumale, väikekodanliselt-korralikule elule?

Milliseks kujunes Cervantese abielu, selle kohta ei ole otseseid andmeid, kuid kaudselt võime järeldada, et ta vaevalt oli õnnelik. Naise perekond ei näinud pidavat lugu väimehest, kel puudus varandus, positsioon, kindel elukutse. Aga ka Cervantes polnud loodud sellise ümbruse jaoks: Esquivias'es puudus igasugune vaimline elu, maa-rikkus oli ta elanikkude heaolu allikaks ja nende mõõdupuuks teise sotsiaalse väärtuse hindamisel. Cervantese naine oli kasvanud kokku selle ümbrusega. Ka hiljem ta viibib meelsaimini seal, oma sugulaste ja tuttavate seltskonnas, ümbritsetuna oma kanadest ja kukkedest. Nii jääbki see abielu kuidagi mõjuta Cervantese elus: ta läheb edasi oma teed, üksinda.

VII.

Kirjaniku esimesed võidud.

Kevadel 1585 ilmub *Galatea*.

Ta toob autorile peale ülalmainitud 1336 reali ka teatud kuulsuse, esimese kuulsusekillu pärastisele surematule geeniusel, kuigi see teos ei ilmuta veel palju sellest geeniusest. *Galatea* esindab puhtalt pseudoklassilist kirjandusevoolu, mille alustas Itaalias Sannazaro ja mille juhtis Hispaaniasse portugallane Jorge de Montemayor. *Galatea* on tüüpiline lamburiromaan teeseldud tundekülluse ja vormitu kompositsiooniga.

Tajo jõe kaldal kaebab lambur Elicio oma armuvalu, sest lamburinna Galatea ei hooli temast. Galatead armastab ka Erastro, ja sellal kui lambad karjamaal söövad, laulavad mõlemad hüljatud vaheldumisi oma õnnetu armastuse kaebelaule. Siis ilmub karjus

Lysander, ajades taga teist, puss käes; tagaajaja lööb, ohver langeb, enne surma aga andestab ta oma mõrtsukale. Lysander jutustab juuresviibijaile oma loo, armukadeduse, reetmise ja surma loo. Siis ilmub Galatea oma karjaga; ta on nii ilus, et seda on võimatu kirjeldada. Elicio ja Erastro kaebavad ta valjuse üle, — kuid asjata: Galatea jätab nad maha, et minna oma sõbra Florise juurde, lauldes teel sonetti. Floris ja Galatea punuvad oja kaldal vanikuid, kui näevad saabuvat halisevat lamburinnat, kes samuti kaebab õnnetu armastuse üle, laulab, jutustab oma loo Galateale ja Florisele

Ja nii jätkub lõputa. *Galatea's* on lugematu hulk tegelasi — vast 70 ümber — ja kõik on äärmiselt tundelised, õrnahingelised. Jalutame ühes nendega puude vilus, lillede keskel, jõe kaldal; näeme voolavat pisarateojasid, kuuleme lugematuid ohkeid. Siin on meelegeid, armukadedust, enesetapmisi, elluärkamisi. Paarid armuvad, lahkuvad, põgenevad teineteise eest, leiavad teineteist jälle, lepivad ja ühinevad ülevoolavas armastuses.

Selline on *Galatea*. Selline oli aja maitse. Kogu peenem seltskond elas lamburiluule tähe all. Ja Cervantes on siin vaevalt midagi omalt poolt juurde lisanud: kõik on nii, nagu ta leidis selle üldiselt armastatud ja tunnustatud eeskujude juures: Sannazaro *Arcadia's* või tema hispaaniakeelseis jäljenduses, nagu Luis Gálvez de Montalvo *El Pastor de Fílida's* (Fílida lambur) jt.

Nii on siis *Galatea* Cervantese ohver konventsionaalsele sentimentalismile. Tal ei õnnestunud veel panna maksma oma omapära, ta polnud veel arenenud *Don Quijote* sügava ja vaheda analüüsini, vaimuka kriitikani.

Cervantesele endale oli ja jäi *Galatea* üheks armsamaks teoseks. Kogu elu kestes ei loobu

Ex bibl. univ. Tart.

ta mõttest kirjutada kord järg sellele; ta lubab seda korduvalt, nimetab veel surivoodilgi. Ometi, vaatamata kogu oma nõrkusele selle teose vastu, ei puudu Cervantesel ka kriitiline arusaamine ta puudusist. *Don Quijote* I jaos, kus kirikuõpetaja ja külajuksur mõistavad kohut raamatute üle, laseb ta neil *Galatea* suhtes pidada järgmist kahekõnet: „Aga mis raamat on too seal...?“ küsib kirikuõpetaja. „See on Miguel de Cervantes'e *Galatea*,“ vastab juksur. „See Cervantes“, lausub õpetaja, „on mulle juba palju aastaid heaks sõbraks, ja ma tean, et ta on vilunud õnnetusis kui salmidetegemises. Tema raamatus on leidlikkust, ta on alustanud mõndagi, kuid ta ei vii midagi lõpule. Tuleb oodata ära teine osa, mida ta lubab; võib olla, et sellega, parandades end, ta teenib täielikult halastuse, mida talle praegu tuleb keelata. „Palju teravamalt arvustab Cervantes lamburiluulet oma novellis „Koerte vestlus“, kus ta laseb Berganzal, kes olnud ka karjakoeraks, võrrelda tõelist karjuse-elu sellega, mis on kirjeldatud raamatuis, nagu Lope de Vega *Arcadia*'s, Cervantesi *Galatea*'s, Montalvo *El Pastor de Fílida*'s jt. Tõeliste karjuste kombed ja toimetused on hoopis teised kui raamatus esinevail; näiteks ei veeda nad suuremat osa oma ajast mitte laulmise ja vanikute punumisega, vaid „söödikute tapmisega oma riietest või jalanõude paikamisega“. Kõigest nähtust Berganza järeldab, et „nood lamburi-raamatud esitavad ilmseid kujutlusi, mis on osavasti kirjutatud jõude-aja meelelahutuseks, kuid milles ei ole sõnakestki tõtt“.

Ka *Don Quijote*'s, kus algupoolel esineb selliseid päris lamburiluule-laadilisi kõrvaljutustusi nagu lugu Marcela'st ja Grisóstomo'st, kõneleb autor lõpu poole teatud leebe pilkega kar-

juseidüllist, mida Don Quijote oma rüütlikeik-
luste lõpul kavatseb luua metsas.

Lähenedes realismile oli Cervantes hakanud nägema õieti lamburiluule võltstundelisust, ebaloomulikkust, kuigi lamburi-idüll iseendast ehk veetles teda. See, et 30 aasta jooksul ei saanud asja tollest *Galatea* paljulubatud teisest jaost, tõendab, et autor oli juba kasvanud välja ja üle sellest kirjandusvoolust.

Nagu eelpool öeldud, *Galatea* äratas ilmu-
des teatud tähelepanu ja seda teost trükiti autori eluajal veel kaks korda: 1590. a. Lissabonis ja 1611. a. Pariisis. Ta tõlgiti hiljem ka prantsuse keelde ja leidis sealgi poolehoidu. Nüüdisaja lugejale ta on sama surnud kui kogu see pseudo-klassiline, sentimentaalne kirjanduselaad.

Cervantesele endale oli see esimene suurem teos teatud harjutuseks keele ja stiili alal nii luules kui proosas, sest kogu *Galatea* on proosa ja värsside segu.

Cervantese teiseks harrastuseks tol ajal oli, nagu öeldud eelmises peatükis, näidendite kirjutamine. Teater veetles teda juba varasest noorusest saadik. Unustamatuks olid talle jäänud Lope de Rueda esinemised.

Need esinemised olid väga primitiivsed nii sisult kui välimuselt, nagu teatab Cervantes oma „komöödiate“ eessõnas. Näidendeiks olid lamburilaulud, vestlused lamburite vahel, mille sekka tulid *pasos*, hiljem *entreméses* — vahemängud, kus esines koomilisi tüüpe rahva hulgast: kakleja, kohtlane, neegritar jt. Rekvisiidid mahtusid ühte kotti: neli valget nahkrüüd, kaunistatud kullatud nahaga; neli habet, neli parukat, neli lamburikeppi. Dekoratsiooniks oli teater „ilustatud vana vaibaga, mis tõmmatud kahele nõörile, moodustades riietusruumi näitlejaile; tagapool

mõned muusikud laulsid ilma gitarrita mingit vana romanssi.“

Sellest lihtsusest hoolimata oli Lope de Rueda kuulsus väga suur, ja rahvas vaimustus ta ettekandeist. Rueda oli loobunud kullasepaametist, loonud oma näitetrupi ja esines sellega linna avalikkudel kohtadel, mängides ilma lavata ja pinkideta. Õiget Rueda't näeme nimelt tema *paso*'des — proosas kirjutatud dramaatilisis vahemängudes —, mis põhjenevad mingil üksikul episoodil, näiteks tüülil mehe ja naise vahel oliivide müügihinna pärast, sellal kui oliivipuu veel istutamata jms. Ka tõsisemate näidendite vahel Rueda pöördus publiku poole, kes ümbritses kohta, kus löödi üles ta „teater“. Ühes näidendis ütleb teener rahvale: „Teie, kuulajad, minge sööma! Siis tulge platsile tagasi, kui tahate näha, kuidas äraandjal võetakse maha pea ja kuidas vabastatakse ustav.“ Sellised lühikesed vahemängud oma plebeilise pilke ja lärmavate naljadega olid kohased selleks, et meeldida lihtrahvale; kuid neil oli ka kirjanduslikke väärtusi: loomulik, elav dialoog, teravmeelne nali, vanaaegne jõuline keel, mida võib panna *Celestina* mõju arvele, millist teost mainitud eelpool, kirjandusloolises ülevaates.

Lope de Rueda oli tabanud õige suuna, milles jõudsasti võis areneda Hispaania rahvusteater. Ja ta leidis nii üldise tunnustuse, et kui ta suri (1565. a. lõpul või 1566. a. algul), ta maeti suure pidulikkusega Córdoba toomkirikusse.

Teisist näitekirjanikest, kes veel on mõjutanud Cervantest, võiks mainida Juan de la Cueva't, kelle teoseid Cervantes aga on vist õppinud tundma ainult lugemise kaudu. Ka nooremaist näitekirjanikest mainib Cervantes üht-teist oma

teoseis, millest võib oletada, et ta nende toodangut tundis.

Teatrite väline korraldus oli tol ajal päris algeline: kindlaid teatreid ei olnud, näitlejad rändasid paigast paika ja mängisid platsidel ning õuedel (*corrales*). Alles hiljem fikseeriti suuremais linnades kindlad kohad näitlemiseks: nii Madridis 1579. a. *Corrales de la Cruz* ja 1582. a. *Corrales del Príncipe*, millede omanikeks olid heategevusvendkonnad. Neil mänguplatsidel lava oli ehitatud õuele, mida ümbritsesid ehitused. Parterril olid ees iste- ja tagapool seisukohad. Ümber parterri oli poolringi-kujuline, astmeina tõusev barjäär ja selle taga rõdu. Hiigelsuur ülestõmmatud riie kattis päikese eest, mitte aga vihma eest, nii et halbadel ilmadel ei mängitud. Seansid, alates kell 2 või 3, lõppesid enne õhtut, et publik pääseks veel õigel ajal koju läbi valgustamata linna.

Kõigist neist ettekandeist sai kirik teatud maksu, mistõttu ta sallis ja lubas neid.

Maal olid teatriolud muidugi veel primitiivsemad. Rändavad näitlejad reisisid külast külla. Ka siin on Cervantes see, kes kirjeldab meile elavalt üht sellist maal rändavat näitlejatesalka, nimelt *Don Quijote's*: „Vanker sõitis põiki üle tee, täis mitmekesiseimaid ja kummalisimaid isikuid ja kujusid, keda endale üldse võib kujutada. Üks inetu kurat oli kutsariks ja juhtis muula. Vanker oli lahtine, ilma võre ja telkkatuseta. Esimene kuju, millele sattus *Don Quijote'* pilk, oli Surm ise, inimliku näoga; tema kõrval istus ingel suurte maalitud tiibadega, ja ühel küljel seisis keiser, peas kuldsena näiv kroon; Surma jalge ees istus väike jumal, keda hüütakse *Cupido'ks*, ilma sidemeta silme ees, kuid vibu, nooletupe ja nooltega; siis oli seal veel rüütel,

hambuni relvastatud, ainult ilma kiivrita ja ründemütsita, mille asemel ta kandis kübarat mitmevärviliste sulgedega. Peale selle oli veel teisi isikuid mitmesuguses rõivastuses ja mitmesuguste nägudega.“ Don Quijote' küsimuse peale, kes nad on, peatas kurat sõiduki ja vastas: „Mu härra, me oleme näitlejad Angúlo Kurja trupist; täna hommikul, kaheksandal päeval pärast Jumalahu-püha, me kandsime ette tolle künka taga asuvas külas näidendi „Surma õukond“ ja peame ta täna õhtul teises külas, mis seal meie ees nähtub, kordama; ja kuna oleme nii lähedal ja et säästa endale ümberriietumisaev, läheme meie samas riietuses, milles me oma näidendit mängisime. See noormees esitab Surma, too inglit, see daam, direktori abikaasa, mängib kuningannat, see mees siin sõdurit, too keisrit, ja mina kuradit, kes on üks näidendi peategelasi, sest mina mängin meie trupis esimesi osi. Kui Teie Armulikkus soovib veel midagi teada meilt, siis küsige aga minult, mina võin teile vastata täieliku täpsusega, sest kuna olen kurat, siis ei jää minu eest midagi varju.“

XVI sajandi algul oli hispaania näitekirjandusse hakanud kanduma mõjusid antiikaja kirjandusest tõlgete ja jäljenduste kaudu. Õpiti tundma Aristotelese nõudeid aja-, koha- ja tegevusühtluse kohta ja püüti kohandada neid esijoones ajaloolisile aineile. Kuid sellel ei olnud otsustavaid tagajärgi. Hispaania draama jääb omapäraseks. Seal ei sünni, ka hiljem mitte, seda jagunemist puhtaks klassikaliseks komöödiaks ja puhtaks tragöödiaks nagu Prantsusmaal XVII sajandil, vaid rahvalik „komöödia“ säilitab oma põhiloomuse, sisaldades nii koomilisi kui traagilisi elemente. „Komöödiate“ kõr-

val on väga armastatud eelpoolmainitud väikesed pilkelised vahenäidendid, samuti vaimulikud näi-

Muy Poderoso
Miguel de Cervantes Saavedra deya J. V. A. le a Suo
mo de vna Compor Para coliar de p^{ta} y quaxientos
y lxxiiij mil mrs y redouer aq. Mlg. de p^{ta} ex
ta no de gradada Para lo qual adado fianca de qua
trasmil ducados vnos y admitidas Por V. A. y lo
hdo. No el Contador Enrrique de Avos me pide mas
fianca a cumplim^{to} al adida colianca. A. V. de q^{ta}
alento q^{ta} ponokun mas fianca y q^{ta} son de q^{ta} m^{ta}
quialto mil ducados y ser yo Sombre conocido de q^{ta}
de q^{ta} y casado en este lugar. V. A. le mande de
Contexte y mede p^{ta} de luego que onello se abier
muc. Sa. d.

Miguel de Cervantes
Saavedra

Cervantese käekirja näide.

dendid (autos sacramentales), milles käsitletakse piiblistisi ja usulis-õpetavaid aineid, viimaseid

sageli allegoorilises vormis. Antiik-eeskujude järgi tekib lisaks eriline tragöödiate liik, mis kirjeldab veriseid võitlusi ja taplusi. Nende hulka kuulub näiteks ka Cervantese *Numancia*.

Kuigi suur Lope de Rueda austaja, asub Cervantes näitekirjanikuna just vastupidise, klassitsistliku voolu pooldajaks. Ja tema ise arvab, et on viinud edasi hispaania draama arengu: „Siis nähti esitatavat Madridi teatris minu koostatud *Los Tratos de Argel* (Elu Alžiiris), *La Numancia* ja *La Batalla naval* (Merelahing), kus ma julgesin lühendada „komöödiad“ kolmeks päevaks (*jornados*) viie asemel“, kirjutab ta oma 1615 väljaantud *Komöödiate* eessõnas. „Või, õigemini öeldud, ma esimesena esitasin kujutlusi ja hinge varjatud mõtteid kuulajate üldisel heakskiidul. Ma kirjutasin tol ajal kakskümmend või kolmkümmend komöödiat, mis kõik ette kanti, ilma et neile oleks ohverdatud kurke või muid kergesti loobitavaid asju. Nad käisid oma teed ilma vileta, kisata ja kärata.“

Cervantese väide, et ta esimesena on jaganud „komöödiad“ kolmeks „päevaks“ (aktiks), ei ole õige, sest esimene kolmeaktiline hispaania näidend oli ilmunud juba kolmkümmend aastat varem. ^ASamuti esines ka allegoorilisi olendeid, mille leiutajaks ta end peab, juba varem, kusjuures see uuendus üldse draama seisukohalt on õieti suur eksisamm, mis hiljem arenenud kahetsetava liialduseni.

Lisas oma poemile *Matk Parnassile* Cervantes loendab üheksa oma näidendeist, „mis väärivad kiitust“, nimelt: *Los Tratos de Argel* (Elu Alžiiris), *La Numancia*, *La Gran Turquesa* (Suur türklanna), *La Batalla naval* (Merelahing), *La Jerusalén* (Jeruusalemm), *La Amaranta ó la Flor de Mayo* (Amaranta ehk Mailill), *El Bosque amo-*

roso (Armumets). *La Única y Bizarra Arsinda* (Ainuke ja üllas Arsinda) „ja palju teisi, mida ma ei mäleta, kuid see, mida ma ise kiidan ja tõstan esile kõige enam, on *La Confusa*, mis täieliku lugupidamise juures kõigile mõõga- ja mantlimängudele, mis on lavastatud tänapäevani, võib omada silmapaistva koha kui hea parimate hulgas“.

Kõigist neist näidendeist on meile säilinud vaid kaks: *Los Tratos de Argel* (ehk *El Trato de Argel*) ja *La Numancia*.

Esimene neist — *Elu Alžiiris* — sisaldab mõningaid stseene, mis võetud otse elust, Cervantese enda kogemusist Alžiiris: siin kirjeldatakse orjaõuesid, orjaturgu, ususalgajaid. Need on liigutavad ja pateetilised kirjeldused tõeliselt läbielatud. Näidendis esineb ka isik Saavedra (Cervantese enda) nime all. See jutustab vangis põgenemisest, kes nagu Cervanteski suundub Orán'i. Elust on võetud ka trinitaarimunk Juan Gil — seesama, kes oli lunastanud Cervantese ja esineb siingi kristlast-orjade väljaostjana. Kuid sellelaadilised tõelisest elust võetud, ehtsalt läbituntud osad summutatakse peaintriigi romantilise liiglihaga: kristliku paari Aurelio ja Silvia armastuslooga, kellele sekundeerib muhameedlaste paar Isuf ja Zara. Hispaanlane Aurelio on vangis ja teda püüab võluda mauritar Zara, Silviat aga tema peremees, renegaat Isuf. Pärast mitmesuguseid takistusi ja seiklusi kristlik paar pääseb õnnelikult vabadusse.

Huvitavam kui kirjanduslikult on *Los Tratos de Argel* ideeliselt seisukohalt: ta on sihitud isamaalise meele ja vahvuse tõstmisele ning katoliku usu ülistamisele muhamedi usu kõrval. Sedasama, mis Cervantes oli kaugest Alžiiri vangla

põhjast kirjutanud kuningale, hüüab ta nüüd teatrilavalt; ta tutvustab oma kaasmaalasi Alžiiri orjaõuede eluga, püüab liigutada neid kaastundmisele orjadega ja õhutada kuningat kasutama oma võimu oma orjuses olevate alamate saatuse kergendamiseks ja türklaste ohjendamiseks. On tõstetud esile ka katoliku usu õilistav ja ülev mõju inimesile, võrreldes muhamedi usu pooldajate julmuse, petlikkuse ja endaarmastusega.

Neis kaasaegsete olude kirjeldusis ongi selle näidendi peatähendus. Kompositsioonilt ta on veniv ja hõre, on jagatud viieks vaatuseks („päevaks“). Siin esineb ka allegoorilisi kujusid — Häda, Õnnelik Juhus, Lõvi ja Deemon, kuid need on täielikus vastuolus tõelikkusega. Hiljem Cervantes on isegi vist mõistnud ja tunnistanud selle näidendi nõrkust, käsitledes 30 aastat hiljem sama ainet veel korra *Baños de Argel*'is (Alžiiri orjaõued), kuid seegi osutub sama ebadramaatiliseks.

Teine näidend, mis meile säilinud, *Numancia*, on sangarliku isamaa-armastuse apoteoos, rüütlikkuse, ohvrimeelsuse, au ja surematu kuulsuse idealiseering. Aine on võetud kaugest minevikust.

Siin kujutatakse, kuidas roomlased a. 133 e. Kr. saavad oma võimusesse Numancia, hispaania linna, mida nad tagajärjetult piiranud juba 14 aastat. Sõjapealik Scipio pingutab sõdurite lodevaks muutunud distsipliini, ergutab neid võitlema nagu kohane roomlasile. Kui näljast ja taudidest piinatud linnas jääb kõik vaikseks, roomlased astuvadki sisse. Neid võtab vastu täielik tühjus. Nad kohtavad ainult ühe sõduri, kes valvab kindluseväravaid. Elanikud on hävitanud kogu oma varanduse ja tapnud üksteise vastastikku, et röövida vaenlaselt võidusaagi ja -au. Too viimnegi sõdur tapab enda, et võitjal ei jääks ainustki ohvrit, keda rakendada oma triumfikaariku ette.

See linnakaitsjate sangarlus ja ohvrimeelsus

muudab Cervantese käes Numancia languse suurimaks glooriaks Hispaaniale. Eksalteerunud patriotism kannab kogu näidendit, paisudes kohati valdavaiks pateetiliseks piltideks: näiteks see, kus sõdur, kes oma elu hinnaga toonud oma armsamale vaenlaste leerist tükikese leiba ja niisutatuna oma verega ulatab selle neiule, sureb ta jalgade ees. Kogu teosest õhkub antiikaja grandioosset paatost, joobumust sangarlusest. Tõsielu ja psühholoogia on jäetud kõrvale. Siin liiguvad allegoorilised kujud; ja need, mis on kujutatud inimesina, pole seda õieti, vaid üksnes sümbolid autori ülipingelise tunde väljenduseks.

Väliselt on *Numancia* jagatud neljaks vaatuks ja kirjutatud vahelduvas värsimõõdus.

Kuigi Cervantese näidendid võeti vastu teatud lugupidamisega — sest nähtavasti on seegi juba palju, et neile ei „ohverdatud kurke ega muid kergesti loobitavaid asju“ —, jätsid nad publiku siiski ükskõikseks. Ja see ei rahuldanud autorit. Ta tunneb enda allajäämist, kui ilmub „looduse ime, suur Lope de Vega“, kes vallutab teatri, alistades oma seadusile kõik näitlejad ja näitekirjanikud.

Ka aineliselt ei olnud näidendid toonud Cervantesele midagi. Kitsikus ei lahenenud. Ta naise kehv kaasavara ei näi olevat palju kergendanud olukorda. Selle kaasavara vastuvõtu kohta on olemas Cervantese allkiri 9. aug-st 1586. Kuid abikaasade vahekord näib olevat kõike muud kui hea. Juba varsti peale abiellumist jääb Cervantesele kitsaks Esquivias'es. Algavad abikaasade ajutised lahusolekud. 1585. a. näeme Cervantest Madridis, Sevillass. Veel uusigi raskusi kerkib. 1585. a. sureb ta isa. Hoolitsemine perekonna — ema ja kahe õe — eest langeb Migueli peale. 1585. a. paiku teatakse teda olevat müünud kaks

näidendit (*La Confusa* ja *El Trato de Constantinopla y muerte de Selin* — Elu Konstantinopolis ja Selini surm —) Gaspar de Porras'ele 20 tukati eest tükk.

Kuid sellised väikesed juhuslikud teenistused ei võimalda äraelamist. Sulg osutub veel nõrgemaks leivateenimise relvaks kui mõök. Ja raskelt õpib Cervantes igivana tõde, et kunst ega kirjandus ei toida. Ning kahekordse ülevõimu all — ühelt poolt võidukas rivaal Lope de Vega, teiselt poolt igapäevase leivateenistuse paratamatu sund — ta peab loobuma, otsima muid teid. Ja ta „jätabki sule ja komöödiad ning leiab muid harrastusi“. Millised on need muud harrastused? Igatahes kaugel kirjandusest. 1585. a. on ta Sevillass, kaupleb, tegeleb komisjonärina, jookseb ringi, müües oma tööjõudu kus juhtub, katsetab kõike. Ja nii kestab pikka aega: surunud maha lootused, unistused, ta on astunud ülenende kainemasse, inetumasse maailma, kust vaid harva mõne üksiku sonetiga tuletab meelde oma endisi harrastusi.

VIII.

Kroonu moona- ja maksudekomissarina.

Sel ajal Hispaania valmistus suurele sõjakäigule Inglismaa vastu: Philipp kavatses retke, mille kuulsus pidi ületama toonase Lepanto oma: „Võitmatu armaada“ nime all saadeti merele umb. 130 ilusaimat ja tugevaimat laeva. Laevade varustuseks oli tarvis koguda toiduaineid. See ülesanne usaldati kellegi Antonio de Guevara hoolde, kes omakorda volitas selleks Diego de Valdivia Sevillast. Sellelt Valdivialt sai Cervantes 1587. a.

komissari koha: ta pidi koguma Sevilla ümbruses talupoegadelt vilja ja õli kuninga laevade tarviduste jaoks, saades töötasu 12 reali päevas. See oli siis endise tulihingelise sõduri töö sel ajal, kui „Võitmatu armaada“ sõitis uhkelt merele!

Võib kujutella, millist vastuvõttu osutas rahvas komissaridele, kes tulid tühjendama nende tagavara-kambreid. Raske tööga kogutud saak võeti kuninga ametnikkude poolt, valitsuse heaksarvamise järgi määratud hinnaga, kusjuures teada oli, et riik sageli ei tasunud üldse. Elanikele jäeti hädapärast niipalju, et saada süüa ja seemendada põldu. Need rekvisitsioonid olid sageli ebaõiglased ja ebaühtlased ning sünnitasid mitmeti pahameelt.

Sellistes oludes pidi siis Cervantes olema mees, kes pigistas vaesunud rahvast, ei hoolinud palveist ega needmisist, saatis vanglasse vastuhakkajaid, sest teda ennast pigistas vali ülemus, kes ei kannatanud saadetiste hilistumist, kuid samal ajal ei rutanud kunagi palgamaksmisega. 1587. a. ta satub vastuollu kiriklikkude võimudega: Écija linnas oli ta vilja rekvireerimisel võõrandanud selle, mis kuulus Sevilla toomdekaanile ja -kapiitlile, mille eest teda tabas kirikuvanne. Veel 1588. a. veebruaris ta palub vabastada end sellest, esitades vabandusena, et ta oli täitnud vaid kuninga käsku. Arvatavasti lahendatigi see asi soodsalt, sest 15. juunil ja 9. juulil Cervantes rekvireerib uuesti Écijas.

Hiljem tabab Cervantest teiskordselt kirikuvande välk, seekord Córdoba poolt: kuninga maksukomissarina ta õnnetuseks nõuab sisse makse Castro del Río's „inimeselt, kes öeldakse olevat linna köster“. Córdoba vaimulikud vihasuvad, ja Cervantes pannakse uuesti kirikuvande

alla. Seda kõike korratult maksetava 12 reali eest päevas!

Ta satub vastuollu ka ilmlikkude võimudega. Ühel päeval kuninglik kiri pärib Écija *corregidor*'ilt*) aru „teatud kaera kohta, mille sealt on võtnud komissarid“. See oli süüdistus riigivara raiskamises. Cervantes tahab jõuda ette süüdistajaist ja nõuab ise uurimise alustamist, et tõendada oma süütust ja ausust. Ja Écija ametivõimud on sunnitud tunnustama, et Miguel de Cervantes „nagu igäiks teab, on täitnud oma ametikohuseid 1587.—1588. a. suure aususega“.

Keset seda rasket tänamatut tööd oli Cervantese ainsaks kirjanduslikuks eneseavalduseks kaks oodi Võitmatule armaadale: üks võitunnustav ja teine leinav. Meeleheide ja ahastus vapustab kogu Hispaaniat, kui armaadat tabab häving 1588. a.: ometi oli paavst õnnistanud ta lippe, tähendab, oli sõditud Jumala enda juhatusel, ja nüüd oli Jumal enda Hispaaniast ära pööranud. Hispaania kaotas usu sellesse, et Jumal oli temaga, ja see oli algushoop ta võimu langusele. Leinavaikus, mis järgnes armaada katastroofile kogu maal, tõi ka Cervantesele lühikesese puhkeaja, mille ta veedab peamiselt Seviljas. Ulualust leidis ta arvatavasti oma sõbra Tomás Gutiérrez'i juures. See oli endine näitleja, nüüd võõrastemajapidaja, kes mitmel puhul toetas Cervantest, ja kelle sõprust tõendavad mitu alalhoidunud notariaalset akti.

Cervantesel oli siiski sedavõrd õnne, et säilitas oma koha pärast armaada hukkumist. Ja edasi kogub ta õli ja vilja, rabeldes rahva vastuhtmist-andmise ja ülemuse rahulolematuse vahel andjate aeglusega.

*) *Corregidor* — magistraadiametnik kohtu alal.

See vilets komissari-amet oli siis kõik, mis elul oli pakkuda talle. Isiklikule ebaõnnele selt-sis muremõtteid isamaa pärast: mis oli saanud Hispaania hiilgusest? Mis ootas teda tulevikus?

Cervantes vaatleb oma vanu dokumente, sõduripäevikuid — mõttetuid autõendusi, oma mälestusi orjapõlvest, ja teda haarab vastupandamatu soov pääseda eemale siit, kus oli tulnud alistuda elu karmusele, tunnustada end võidetuks. Ehk leidub temalegi kohake tollel maal, mis on „kõigi hispaania meeleheitele-jõudnute varju- ja põgenemispai-gaks, kõikide pankrottijäänute börsipai-gaks, mõrtsukate pelgupai-gaks, valemängijate peidu- ja kaitsepai-gaks“, nagu ta kirjeldab Ameerikat oma novellis „Armukade estremaduurlane“. Ja oma ahastuses kirjutab ta 1590. a. maikuus palve kuningale, mis saadetakse edasi India Nõukogu (*Consejo de Indias*) presidendile.

Palvekirjas mainib Cervantes oma teeneid sõdurina, eriti suures merelahingus, seal saadud haavu, soovituskirju Don Juan'ilt ja Sesa hertsogilt, oma vangipõlve Alžiiris, oma venna sõduriteeneid ja vangistust; ütleb, et vangist väljastuks nad on raisanud kogu oma perekonna, oma vanemate ja õdede viimse varanduse. Ta mainib ka oma tööd armaada varustamise alal ja ütleb lõpuks, et kogu selle aja jooksul talle pole antud mingit tasu. Ta palub alandlikult, et ta määrataks ühele järgmisist kohtadest, mis on Ameerikas vabad: Uue Granada arvepidaja koht, Soconusco kubeneri koht Guatemalas, Cartagena (praeguses Colombias) laevastiku laekahoidja ja La Paz'i linna (praeguses Boliivia vabariigis) corregidori koht.

Kuid Nõukogu ei huvita see hädaldav endine sõdur oma ammu-unustatud teenetega.

6. juunil 1590 kirjutab Nõukogu aruandja dr. Núñez Morquecho palvele lühikese otsuse: „Otsigu siinsamas midagi, millest saada tasu.“

See lühike, veidi irooniline vastus surub Cervantese sügavamale igapäeva-viletsusse, röövib talt viimse väljapääsulootuse. Kuid see päästab maailmale *Don Quijote*, nagu varem Valencia kaupmeeste heldus, kui see needis lahti ta orjahelad Konstantinoopoli poole suunduval gaaleril.

Ja edasi peab ta askeldama oma vastumeelses töös. Keerulisemaks veel oli muutunud see: ta oli saanud ülesandeks ka riigimaksude kogumise mööda maad. Töötingimused olid endiselt viletsad. Cervantesel oli 1591. a. saada riigilt palka aastate 1588—1589 eest 110 400 maravedí'd ja see summa näib hiljem olevat veelgi kasvanud, kuigi ta päevapalka alandati 12 realilt 10 realile. Selliseil asjaoludel pole imeks panna, et Cervantes satub äärmiselt raskesse seisukorda, mida kujukalt valgustab muu hulgas üks väike näide: kui 1590. a. novembris ta vajas ülikonda, tal polnud raha selle ostmiseks, ja ta sai selle lõpuks võlgu rätsepalt, kuid selleks pidi ta sõber Tomás Gutiérrez hakkama käemeheks ülikonna hinna (10 tukati) eest ja mõlemad pidid alla kirjutama vastavale võlakohustisele nelja notari *) juuresolekul.

Cervantese tööd tegi veel keerulisemaks see, et tal polnud vähimatki andi arvepidamiseks, ometi aga nõudsid nood segased sissetulekute- ja maksude-arved osavust ja selget pead. Tal tuli võtta endale abilisi ja asendajaid. Asi muu-

*) Notar tähendas tol ajal mingit avalikku kirjutajat (= *escribano*), kel oli ametiks juriidiliste toimingute tõestamine.

tus üha keerukamaks, ja hakkas tulema ilmsiks mitmesuguseid korratusi. 1591. a. üks tema abilisist Nicolás Benito oli Teba linnakeses murdnud sisse kroonu viljaaita ja võtnud sealt otri ja nisu. Veel 1592. a. tuleb Cervantesel korduvalt esineda seletustega selles asjas ja oma vana kombe järgi ta võtab kogu vastutuse enda õlule, kaitstes Pedro de Isunzat, kes oli 1591. a. aprillis asunud Antonio de Guevara kohale kui *proveedor general* (peavarustaja) ja keda valitsus tegi vastutavaks igasuguste puudujääkide eest. Kuid võimud ei hinda sellist lojaalsust ja neile vaevalt avaldab soodsa mulje see Teba vahejuhtum.

Tuleb uusi sekeldusi. Ametlikud revidendid olid leidnud Cervantese arveis ja aruandeis puudujäägi 27 046 maravedí suuruses. See polnud suur summa, kuid Cervantesel polnud võimalik omast käest tasuda sedagi, ja tema käemehed peavad maksma tema eest.

Raske öelda, kuivõrd oli Cervantesel otsest süüd neis korratusis. Ilma et tahaks kujutada teda mingi pühakuna, tundub ometi, et peasüü lasus süsteemi puudulikkusel, segaseil ja raskeil oludel.

Keset seda lõputut viletsust näib Cervanteses püsivat — või just selle viletsuse kiuste tõusvat — imeline usk enda võimeisse. 15. septembril 1592 ta kirjutab alla Sevilleas lepingu Rodrigo Osorio'ga, rändava näitetrupi juhiga, kohustudes kirjutama temale kuus näidendit tingimusil, millest mõned väärivad märkimist: nimelt „tuleb iga näidendi eest maksta 50 tukatit, kui osutub, et ta on üks parimaid, mis kunagi mängitud Hispaania lavadel“, ja „kui pärast ettekannet selgub, et üht neist kuuest näidendist ei saa lugeda üheks parimaks, mis kunagi mängitud Hispaania lavadel, siis ei tule tema eest maksta midagi.“

Sellest lepingust ei saa midagi teoks. Kuid võib kujutleda, et see usk endasse ja oma kunsti, mis väljendub selles aktis, oligi, mis päästis Cervantese ja ta loomingu. Päästis ta kibestunud alistumisest ja lootusetust jõuetusest. Endas, kõigi raskuste kiuste, leidis ta jõu tõsta pea püsti.

Kuid esialgu, nagu öeldud, ei teostu midagi. Leping jääb paberile ja 19. septembril Cervantes mõistetakse vangi Castro del Río's, jällegi oletatavate korratuste ja ebaseaduslikkuse eest nisu kogumisel Écijas. Otsus oli tehtud vist liiga kerge käega, sest Cervantes pääseb peagi vabaks ja jätkab oma tööd Andalusias. Kuid raskused ei jäta seiramast teda. Uued revisjonid ta raamatuis ja arveis toovad ilmsiks, et 24. novembril puudujäägid ta arveis ulatuvad juba 128 281 maravedíni. Kuivõrd siin oli süüdlane Cervantes ise, kuivõrd ta abilised, see pole selge. Kindel on aga, et ta püsis edasi oma ametis. Ta jätkas kroonule moona hankimist ka Pedro de Isunza järglase Miguel de Oviedo all, ja 1593.—1594. a. ta liikus Sevilla ümbruses ja seejärel Granada maakonnas maksudekogujana. Varsti tabab teda uus õnnetus. Kogunud enda kätte maksude näol kroonu raha, Cervantes maksab 7400 reali suuruse summa Sevilla pankuri Simón Freire de Lima kätte, ülesandega maksta see summa riigikassale Madridis. Kuid nimetatud äri tabab pankrott ja Cervantes jääb riigikassale vastutajaks puudujäägi eest. Alles suurte askelduste ja õienduste järel saadakse niikaugemale, et too summa makstakse tagasi pankuri konkursitombust 1597. a. 21. jaanuaril. Kuid Cervantese seisukord oli kõigutatud. Teda nõutakse Madridi, andma aru kogu rahast, mis ta korjanud maksukomissarina. Kuid mõnesuguseil põhjusil

Cervantes ei täida käsku. Nõutakse, et ta esitaks terve summa, mis ta üldse kogunud, 2 557 029 maravedíd, või nimetaks käemehed, kes vastutaksid tema eest selle summa suuruses. Cervantesel pole raha, pole esitada ka käemehi. Tagajärjeks on ta vangistamine Sevillass 1597. a. sügisel. Vanglas ta kirjutab seletuse oma arvete kohta, rõhutades, et summa, mille kohta tal oli anda aru, polnud mitte 2 557 029 maravedíd, vaid ainult 79 804 maravedíd. Summa väiksuse tõttu palub ta vabastada end vanglast ja lubab esineda Madridis aruandega. Palve täidetaksegi 1597. a. detsembris, tingimusega, et ta 30 päeva jooksul ilmub Madridi, esitab arved ja tasub puudujäägi, kusjuures käemehed vastutavad selle summa eest. Pääsedes vanglast, Cervantes ei täida ühtki tingimust, millel ta vabastati, kaob mõneks ajaks üldse silmist, isegi võimud ei tea nüüdsest peale ta õiget asupaika. Vististi on ta pea-asukohaks Sevilla, mida ta oma novellis „Koerte vestlus“ nimetab „vaeste vabalinnaks, õnnetute varjupaigaks, mis on küllalt suur mitte ainult kätkeva oma müüride varjus väikesi, vaid peitma silmist ka suuri.“ 1599. a. teda nõutakse uuesti Madridi riigikassa poolt, kuid näib, et ta pole täitnud käsku, võimalik, et ta isegi ei saanud kätte kutset.

Cervantese elukäik oli jõudnud madalaimale punktile. Ta oli nüüd ilma kindla kohata, teenistusetu, mitte just parima kuulsusega. Pole siis imestada, kui ta laskis end minna kaasa vooluga, et kaduda mõneks ajaks rahvarikka Sevilla mitmekesise inimpere hulka. On säilinud mõningaid dokumente, mis heidavad juhuslikku valgust mõnele hetkele sellest ajast. Nii 15. septembril 1598 ta leidis käemehe mõne jardi riide ostmiseks, millise võla ta lubab tasuda detsembris; 4. novembril ta ostis käemehe vastutusel

2 kvintaali biskviiti, mille eest maksutähtaeg oli jaanuari lõpul 1599. a.

Perekondlikultki tabab Cervantest õnnetusi: 1600. a. langeb ta vend Rodrigo Madalmais, Neuporti lahingus. Muide, Rodrigo de Cervantesel jääb saada riigilt teatud summa palka, mida ta perekonnaliikmed veel aastate kestes nõuavad ja neid nõudmisi edasigi pärandavad. Cervantese ema, Doña Leonor, oli surnud veidi varem, tol ajal, kui Cervantes ametnikuna rändas ühest linnast teise.

Kuid olgu isiklik elu kui halb tahes, Cervantes pole ometi nii jõuetu, et kaotada huvi selle vastu, mis sünnib ümberringi. Sellestki raskest ajast on säilinud mõningaid endaavaldusi luules, peamiselt sonette. Mõnda neist luuletusist: 1591. a. ilmub romanss *Los Celos* (Armukadedus), millele Cervantes ise on väga uhke; 1595. a. ta leiab ka välise tunnustuse oma luuletaja-andele, kuigi vaid 3 hõbelusika näol, mis ta võidab luulevõistlusel, mille Saragossa dominikaanimungad korraldasid Püha Jacinto (Hüatsindi) ülistamiseks. 1596. a. ta kirjutab pilkesoneti hertsog Medina Sidonia ebaõnnestunud sõjaretke puhul, samal aastal ülistussoneti marqués de Santa Cruz'ile, 1598. a. kaks sonetti ja hulga quintilla'sid *) Philipp II surma puhul ja 1602. a. kiidusoneti Lope de Vega *La Dragontea* teisele väljaandele.

Neist väheseist andmeist, mis meile säilinud Cervantese elust ja loomingust sel perioodil, võime ometi järeldada, et need aastad olid eriti tähtsad ta geeniusse kujunemisele. Võtnud varem

*) *Quintilla* — meetriline kombinatsioon viiest kaheksasilbilisest värsist, ja laiendatult ka igasugusest muumöödulisest värsist mitmesuguse riimiga.

kõike tõsiselt, uskunud kogu hingega kaasa kõigile oma aja ideaalidele — Hispaania suurusele, katoliku usu pühadusele, hispaania rahva kuulsurikkale tulevikule —, Cervantes oli vaimustatult rakendanud oma luuletaja- ja kirjanikuande kõige selle teenistusse. Kuid sangariunelmad hävisid. Viletsus ja kitsikus, arusaamatus teiste poolt tallasid maha õilsamad tunded. Cervantese hinges murdub miski. Siira, sangarimeelse isamaa- ja rahvaarmastuse, nooruse innustunud püüete ja unistuste üle kerkib eluraskusis karastunud ja selginud geeniusse muie. Esiteks vast ebamääraselt, ainult oma jõu, oma võimete teadvusena, mille üheks avalduseks võime pidada toda eelpoolmainitud lepingut näidendite kirjutamiseks.

1598. a. sureb Philipp II. Tema matuseid pühitseb kogu Hispaania ennenägematu toredusega, milles eriti Sevilla ületab kõiki teisi, sundides kõnelema sellest isegi raamatuis. Keset pühalikku talitust aga inkvisitsioon ja linnavalitsus satuvad tülli ühe etiketiküsimuse pärast, nii et tuleb katkestada missa ja lükata edasi matused. See oli 25. novembril. „19. detsembril aga“ — nagu teatab annalist Ariño oma *Sucesos de Sevilla's* (Sevilla sündmused) — tuli Tema Majesteedi käsk, et „lõppeks osutataks vajalikud auavaldused. Ja sel päeval, kuna mina olin Pühas Kirikus, astus sisse hoopeljalik luuletaja, kelle nimi öeldi olevat Cervantes, ja kes lausus soneti kuningliku katafalgi toreduse kohta.“ Ariño tsiteerib soneti, milles tunneme ära Cervantese poemi „Voto a Dios que me espanta esta grandeza...“ (Jumala eest, mind hämmastab see toredus...). On teada, et Cervantes ise arvas seda oma *chef-d'oeuvre*'iks, „oma kirjutiste suurimaks auks“. Selles poemis Cervantes ülistab irooni-

liselt kuningat, kelle bürokraatliku valitsuse all oli hävinud Karl V sõjalik aktiivsus, nimetades teda „uueks ja rahuarmastajaks Marsiks, kes täielikus tegevusetuses on võitnud peaaegu igakord, kui ta seda on soovinud“. Ja edasi, kõneldes kullast, mis kuningas kogunud, kuid jättes tühjaks riigi varakambrid, ta järeldab, et see on „tõenduseks sellele, et kuningas on varjanud oma aaret taeva jaoks“. Selle pilkeülistuse tagasihoidlik ironia on eriti tunduv, kui võrrelda Cervantese praegust tooni sellega, mida ta tarvitas kuninga kohta oma kirjas Mateo Vázquez'ile Alžiirist, ja ka pärast, oma näidendeis. Seal — vaimustatult truualamlik, uskuv, ülistav, siin — kõik need tunded moonutatud pilke kõverpeeglis. Nende kahe suhtumise vahel oli pikk rida kibedaid kogemusi: orjapõlve alandus ja sellest väljakasvanud ideed Hispaania poliitika kohta Aafrikas, mida ei jaganud kuningas, viimase äpardunud sõjakäigud, Lepanto võidu asjatus, ja selle kõrval ning ühes sellega isiklik ebaõnn.

Nüüd oli pääsenud maksvusele Cervantese kriitiline vaim. Siitpeale liigub ta sulg peamiselt selle uue märgi all. Kuid tema kriitika pole terav, kibestunud, hukkamõistev: ta geeniuse, ta seesmise jõu rikkuses leevendub see muigavaks huumoriks, mis kannab Cervantese kogu edaspidist loomingut. Seesmiselt ta oli leidnud oma tee.

Kuid elu ei lase teda lahti. Endisest ajast jäänud arved lähevad ikka enam sassi. 1601. või 1602. a. peab ta uuesti minema vangi Sevilla kuulsasse „*cárcel*'i“ (vanglasse). See on haruldaselt omapärane ja huvitav vangla. Tal oli kolm üksteisele järgnevat ust; neid nimetati kuld-, vask- ja hõbeukseks, selle järgi, millist metalli oli vaja, et avatleda valvureid nende avamisele. See vangla

oli kohtumispaigaks kõigile kelmidele, kaklejaile ja taskuvargaile. Ööl ja päeval kees siin elu nagu sipelgapesas. Selles pigemini mõttetuse kui kuri-tegevuse pesas veetis Cervantes mõne kuu ja seal eostus *Don Quijote*.

Cervantese selle viimase vangistuse kohta on varasemad elulookirjutajad olnud kahevahel, kuigi ta ise *Don Quijote* eessõnas ütleb otse, et kuulsa rändrüütli lugu on eostatud „vanglas, kus puudub igasugune elumugavus“, kus autorit „ümbritses vaid häda ja viletsus“. On seletatud, et Cervantes oli vangis la Manchas, Argamasillas, kus elanikud, kes ei olnud tahtnud tasuda nõutavaid makse, olid pistnud ta vangi. Kättemaksuks selle eest olevat Cervantes valinud oma teravmeelse rüütli kodukohaks la Mancha. Nüüdisaja uurijad on jätnud aga kõrvale selle vana loo.

Ei ole teada, millal nimelt Cervantes vabanes vanglast. Pärast seda on teda veelgi kutsutud andma aru endisis asjus ja arveis. Kuid Cervantes ei reageerinud sellele. Vist oli ta leidnud mõne äraelamisvõimaluse ja peale selle andunud täielikult oma kirjanduslike huvide ja vajaduste harrastusele. Tal olid tol ajal juba valmis mõned novellidest, nagu „Rinconete y Cortadillo“, „Armukade estremaduurlane“, ja teoksil oma kuulsa hidalgo lugu.

Kui Cervantes 1604. a. ilmub jälle avalikkuse silmapiirile, on tal käsikirjas valmis teos, mis saab pealkirjaks *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha* (Teravmeelne rüütel Don Quijote la Mancha'st).

See on ta vastus elule, mis oli surunud teda põrmu; kõigi kannatuste, raskuste, kõige negatiivse kaosest oli ta geniuse jõul sündinud täht.

Don Quijote esimese jao ilmumine.

1604. a. keskpaiku Cervantes lahkub Lõuna-Hispaaniast ja asub elama Valladolidi, mille Philipp III oli teinud oma pealinnaks 1601. a.

Siia kogunevad Cervantese juurde ka ta sugulased, kellest ta olnud lahus viisteist aastat. Ta juures elavad: ta õed Magdalena (50 a.) ja Andrea (60 a.); viimase tütar Constanza (34 a.) ja Cervantese enda vallastütar Isabel (20 a.), kes oli võetud perekonda pärast tema ema Ana Franca de Rojas'e ja viimase mehe (kellega ta abiellunud pärast tütre sündi) surma. Cervantese naist, Doña Catalinat, ei ole esialgu siin. Nad elavad lihtsas majakeses Calle del Rastro'l, Ülestõusmise Haigla lähedal, kus hiljem areneb Cervantese novelli „Koerte vestlus“ tegevustik.

Elu on endiselt raske. Cervantese õed teenivad ülalpidamist õmblustööga õue juures teenijaile aadlikele. 1604. a. juulikuus sureb Esquivias'es Cervantese ämm, tehes testamendi ilmselt Doña Catalina kasuks ja märgatava eelarvamusega oma väimehe suhtes.

20. septembril 1604. a. kuningas kirjutab Valladolidis alla privileegile, mis lubab Cervantesel trükkida 10 aasta jooksul raamatut *El Ingenioso Hidalgo Don Quijote de la Mancha*.

Huvitaval kombel on Cervantese põline võistleja Lope de Vega see, kes esimesena mainib *Don Quijote*'t. Nimelt kirjutades 14. aug. 1604. a. ühele oma sõbrale, ta lausub, et „ükski poet pole nii halb kui Cervantes ega küllalt rumal selleks, et kiita *Don Quijote*'t.“ Lope on nähtavasti lugenud *Don Quijote*'t enne selle trükkimist (võib-olla käis teos ringi käsikirjana)

ja leidnud seal pisteid enda isikule ja teoseile. Kuid see arvustus oli asjata kaotatud vaev: *Don Quijote* kõneles ise enda eest.

1605. a. jaanuaris ilmub raamat trükist. Tolleaegse kombe järgi on *Don Quijote* pühendatud ühele kõrgele isikule, nimelt hertsog Béjar'ile, pidulikes ja truualamlisis lauseis. Jutustatakse, et hertsog olevat esialgu keelanud raamatule oma patronaazi: kaunis tundmatu, vaene autor, teadmata millise sisuga raamat — see kõik ei veedelnud kõrget härrat lubama asetada oma nime teose etteotsa. Kuid Cervantes käis peale, palus hertsogit lugeda vähemalt mõni peatükk raamatust oma sõpradele. Menu oli täielik ja hertsog nõustus autori palvega. Ometi ei näi Cervantese ja hertsog Béjari vahekord soojenevat edaspidi, sest iial enam ei ilmu hertsogi nimi Cervantese teoste tiitellehel.

Don Quijote edu oli otse üllatav. Näis, nagu oleksid kõik oodanud seda teost. Kohe ilmumise järel hispaania rahvas võttis ta omaks täies ulatuses, instinktiivselt leides siin oma geeniusse kõige täiuslikuma väljenduse.

Kohe asuvad tööle järeletrükkijad: 9. veebruaril 1605. a. Cervantes laseb anda endale privileegi *Don Quijote* trükkimiseks Portugalis; sellest hoolimata ilmub kaks väljaannet Lissabonis, üks täiesti loata, teine enam-vähem sallitava kompromissi tagajärjel teose Madridi väljaandja ja Lissaboni väljaandja vahel. Et paremini kaitsta oma õigusi, Cervantes müüb 12. detsembril oma eesõiguse Francisco de Robles'ele (oma raamatu Madridi väljaandjale), Diego de Alfaya'le ja Francisco de Mar'ile, kellest kaks viimast asusid Lissabonis. Nüüd võidi võtta vastutusele neid, kes enne 10 aasta möödumist trükkisid ta teost Kastilias või Portugalis. Sügisel

ilmub uus Cervantese poolt tunnustatud väljaanne Madridis. Kui lisada siia juurde kaks väljaannet Valencias, siis saab kokku 6, ainuüksi 1605. a. kestel. Raamat levib samal ajal ka Ameerikas. 25. veebruaril viiakse sinna välja esimesed 5 eksemplari *Don Quijote*'t. 1605. a. lõpul aga väidetakse olevat Ameerikas juba üle 1500 eksemplari seda teost.

Hispaanias endas loevad *Don Quijote*'t kõik kihid. Teda leidub nii haritlaste kui lihtinimeste laual, paleedes ja kloostreis, võõrastemajades ja lastetubades. „Lapsed sirvivad teda, noorukesed loevad teda, mehed mõistavad teda ja vanad kiidavad teda.“ (*Don Quijote* II.)

Jutustatakse tollest ajast järgmine lugu: Philipp III, seistes ühel päeval lossi palkonil, näeb üliõpilast kõndivat Manzanares'e kaldal, süvenenud raamatu lugemisse ja pahvatavat ühtelugu valjusti naerma, tehes seejuures kummalisi liigutusi kätega oma heameele väljenduseks. „See üliõpilane on hull või ta loeb *Don Quijote*'t,“ öelnud kuningas. Hiljemal järelevaatamisel raamat osutunudki *Don Quijote*'ks. Selle lookese kohta võiks öelda: *se non è vero, è ben trovato* — kui ta ka pole õige, on ta hästi leiutatud, et iseloomustada *Don Quijote*'le osaks saanud huvi ja levingu üldsust. Välja arvatud Mateo Alemáni *Guzmán de Alfarache*, ükski tolleaegne hispaania raamat ei saanud sellise menu osaliseks kui *Don Quijote*.

Mis oli seesuguse edu põhjuseks?

Cervantes oli haaranud otse elavasse ellu, oli paigutanud oma kaasaegsete ette kogu hispaania tõelisuse, nii nagu ta elas ja oli, võimaldades lugejail naerda selle üle südamepõhjast. Ja kogu Hispaania kajaski naerust teravmeelse rüütli ja ta kannupoisi tegude üle. Koomika ja intriig

olidki need, mis veetlesid kõige enam Cervantese kaasaegseid. Alles hilisemad põlved avastasid kogu selle lõbusa raamatu tõsiduse, ta naiivsuse sügavuse, ta vaikse paatose, ta terava elukriitika ja üldinimliku ning üldajalise ulatuse.

EL INGENIOSO HIDALGO DON QUI- XOTE DE LA MANCHA,

*Compuesto por Miguel de Cervantes
Saavedra.*

DIRIGIDO AL DVQUE DE BEJAR,
Marques de Gibraleon, Conde de Benalcaçar, y Bañares,
Vizconde de la Puebla de Alcozer, Señor de
las villas de Capilla, Curiel, y
Burguillos.

Año,

1605.

CON PRIVILEGIO,
EN MADRID, Por Iuan de la Cuesta.

Vndese en casa de Francisco de Rubles, librero del Rey año señor.

Don Quijote esimese väljaande tiitelleht.

On arusaadav, et sellist teost ei kirjutata noorukesena. See nõuab elupikka kogemust. *Don Quijote* I jao valmides oli Cervantes 57-aastane; seljataga oli tal, kui mitte muult, siis kogemusilt ülikirikas elu. Lugeses *Don Quijote*'t kohtame nii mõnegi tuttava momendi autori elust ja oskaksime leida neid ehk veelgi enam, kui teaksime rohkem temast. Noormees, kes lauldes *seguidilla*'t *) on teel, et astuda sõjaväkke, meenutab meile autorit. Samuti vangist pääsenud ori, kes mitmes peatükis jutustab oma elamusist Alžiiris. Võime aimata enamgi: kogu see rahvas, kes kihab *Don Quijote* lehekülgedel: aadlikud, kannupoisid, luuletajad, õukondlased, preestrid, kõrtsipidajad, kaubitsejad, talupojad, juuksurid, muula-ajajad, kelmid, kurjategijad, uhked daamid ja klatšihimulised dueñad (seltsidaamid, majapidajad), lihtsameelsed maatüdrukud ja kahtlase moraaliga köögineiuud — kõigi nendega on Cervantes puutunud kokku, on õppinud tundma ja nägema neid oma kireva elu kestes, mitte kõige vähemal määral kindlasti oma rännakute rohkeil komissari-aastail ning ajal, mille ta veetis Sevilla omapärasest vanglas või selle linna elanikkonna kireva põhjakihi läheduses. Kuid *Don Quijote* sisaldab ometi palju enam kui võib pakuda rikkaimgi elu. Elust võetud kujud on ainult vahendiks Cervantese geeniussele. Ta on küllalt kannatanud, küllalt asjatult lootnud ja uskunud, et nüüd võida muiata kõige üle ja selle muige varjus jutustada meile oma hinge tõelise loo: kõrgelennulise sangarihinge loo, mis tõukub vastu elu realiteeti, mida elu püüab mätta, hävitada; loo oma unelmast, mille üle ta muigab, kuid mida ta ei lakka armastamast.

*) *Seguidilla* — hispaania (andaluusia) rahvants ja -laul kiires $\frac{3}{8}$ -taktis.

Aga veel pole Cervantes öelnud kõike. Teravmeelse rüütli lugu pole lõppenud. Kümme aastat veel vajab küpsemiseks ta järg.

X.

Cervantese elu Valladolidis ja Madridis.

Populaarseks saanud *Don Quijote* autori elu läheb aga endist rada. Teose hiiglamenu jäi mõjuta ta majanduslikule seisundile. Ei ole täpselt teada, kui palju see talle üldse sisse tõi, vist ainult 450 reali, nagu on põhjust arvata säilinud dokumentide järgi.

Perekond Cervantese ümber on veelgi kasvanud: nüüd asub Calle del Rastro majakeses ka Cervantese abikaasa Doña Catalina. Lisaks naiste kehvale sissetulekule õmblustööst avansseerib raamatukaupmees Robles vahel mõne tukati. Aeg-ajalt külastavad Cervantest tuttavad, endised sõbrad ametnikuajast, kellega ta teeb väikesi äritehinguid: Hernando de Toledo, señor de Hígaras, geenualane Agustín Ragio, portugallane Simón Mendez. Nad tulevad sisse, et ajada juttu, aidata Cervantest vanade arvete likvideerimisel, anda talle väikesi komisjoni-ülesandeid. Kurjad keeled aga tõendavad, et meeskülaliste sagedase tuleku põhjuseks olevat noor Isabel de Saavedra, Cervantese tütar.

1605. a. suvel tekib Cervantesel ootamatuid sekeldusi. Ööl vastu 27. juunit kella 10—11 paiku keegi navarra aadlik Gaspar de Ezpeleta saab raskeid mõõgahaavu Calle del Rastro'l, selle maja läheduses, kus asub Cervantes. Majaelanikud kuulevad hädakisa. Cervantes, kes on heitmas voodisse, riietub uuesti ja ruttab alla trepist ühes

Don Esteban de Garibay'ga, oma naabrinna, Doña Luisa de Montoya, pojaga. Nad leiavad maja välisukse juures mehe, kes hoiab käes mõõka, sellal kui endal voolab verd mitmest haavast. Cervantes aitab kanda haavatu majja, Montoya korterisse, kus talle põrandale ase tehakse. Kut-
sutakse kohale juuksur-velsker, vaimulik, *alguacil* *) ja *alcalde* **). Juuksur seob haavad, prees-
ter pihib teda, alcalde toimetab ülekuulamist. Ezpeleta, kes oli Santiago ordu rüütel, omas Val-
ladolidis kaunis halba kuulsust kui kehkenpüks ja seelikukütt. Ta jutustab järgmist: Ta tulnud
õhtusöögilt oma hea sõbra marqués de Falces'e, kuninga küttide kapteni juurest, tema paaž too-
nud talle vastu mõõga ja kilbi ja visanud öö-
mantli ta õlule. Kui ta jõudnud Calle del Rastro'le, keegi tundmatu kõnetanud teda, lan-
ges teravaid sõnu, ja mõõgad ristusid, mille taga-
järjeks olid Ezpeleta elukardetavad haavad. Ta
ei teadnud, kes oli teda haavanud. Haavatu oli
nii nõrk, et sel silmapilgul ei saanud ülekuula-
mist jätkata. Kaks edaspidist ülekuulamist ei
lisa midagi juurde ta seletustele. Francisco Cam-
porredondo, Ezpeleta paaž, tunnistab oma härra
kohta, et „tal on armuvahekord kellegi abielu-
naisega ja et ta armukadestab kedagi, kes elab
samas majas, kus too naine“. Ja ta avaldab kind-
lat arvamust, et Ezpeleta haavajaks on tolle
daami mees. Kuigi uurijale said teatavaks daami
nimi ja aadress, ta ei jälginud asja selles suunas,
sest daam kuulus paremasse seltskonda, tema
mees oli notar. Ezpeleta, vaatamata juuresolijate
tungivaile palveile, ei avalda oma vastase nime.

*) *Alguacil* — alam kohtuametnik, kohtutäitur;
alam omavalitsuseametnik.

***) *Alcalde* — iga kogukonna-nõukogu esimees
(linna-, külavanem).

Ta sureb 27. juunil. Magdalena de Cervantes, Migueli õde, ei olnud lahkunud haavatu peatsist, ravides teda kogu aja ennastsalgavalt. Suri ja määrab talle testamendis siidkleidi. Ümbritsete uudishimu on pinevil. Kohtunik, et juhtida asja kõrvale õigeist süüdlasist, informeerib end majas elavate naiste kohta. Naabruskond sositab... Mehi käib seal ööl ja päeval sisse-välja, seal lauldakse ja naerdakse kõigis kortereis liiga palju, Isabel de Saavedra on saanud kingitusi meeskülalisilt, eriti Simón Mendez'ilt. Oletatakse, et kingitus, mille Ezpeleta enne surma teinud Magdalena de Cervantesele, vanemale, uhkusest loobunud naisele, oli samuti määratud kellelegi nooremale... Kohtuvõim kasutab neid andmeid ja laseb võtta vahi alla Miguel de Cervantes, ta tütre Doña Isabel de Saavedra, ta õe Doña Andrea ja selle tütre Doña Constanza ning peale selle veel seitse isikut maja elanikkude ja külastajate hulgast, süüdistades neid kaudses osavõtus või vähemalt kaasteadmises Ezpeleta surmamisest.

Peagi vabastatakse nad kõik, kuna nende vastu pole leitud mingeid tõendusid. Siiski kohtunik arvab enda kohuseks teha teatud hoiatus Cervantes perele: vangist vabastamise käsus ta keelab Simón Mendez'ile astuda tollesse majja Calle del Rastro'l ja pidada mingit ühendust Isabel de Saavedraga, isegi kõnelda temaga „avalikult või salaja“.

Cervantes ise päästis oma au täielikult, kuid tema tütre kohta ei olnud otsus hiilgav. Ka edaspidi Isabel de Saavedra ülalpidamine ja suhtumine isasse ning perekonda ei ole just poolehoidu-äratavad.

Mõneks ajaks pärast seda näib Cervantes veel olevat jäänud Valladolidi. Aga jälle puudu-

vad meil lähemad andmed ta kohta, jälle on tükk ta eluteest varjul meie eest, kuni 1608. a. leiame ta Madridis, kuhu ta võib-olla oli järgnenud kuningaõuele, mis 1606. a. oli viidud üle Madridi, seejärel kui Philipp III oli viis aastat resideerinud Valladolidis.

Õuega kaasas on hulk sekretäre, nõunikke, kohtunikke ja terve parv armuleivasööjaid. Kirjanikke ja luuletajaid lendab sinna kokku nagu kärkseid meele. Pole imeks panna, et ka Cervantest tõmbab siia. Ta asub elama Magdaleena tänavasse, Halastuse ja Kolmainsuse kloostri lähedale.

Järgmine dokument, mis meile säilinud Cervantese kohta sellest ajast, sisendab sama kurva ja segase mulje kui viimased andmed Valladolidist. Siin on tegu tema tütre Isabel de Saavedra abielulepinguga. 23-aastane Isabel, kes Valladolidis oli olnud veel vallaline, nüüd esineb kellegi Diego Sanz'i lesena. Abielust, mis pidi olema õige lühiajaline, on talle sündinud tütar: Isabel Sanz, kes nüüd 8-kuune. Kõnesolev dokument aina suurendab ebasoodsat ja segast muljet Isabel de Saavedrast. Abieluleping oma selgusetusega on andnud palju peamurdmist Cervantese-uuri jaoks. Soome uurija V. Tarkiainen järeltab selle dokumendi põhjal, et Isabel de Saavedra oma lese-ea kestes, kui mitte varem, on olnud lähedases vahekorras kellegi vanapoolse jõuka mehega Juan de Urbina'ga, kes oli Savoy hertsogi sekretär ja asus Madridis 1605. ja 1608. a. vahel; sellest edasi võib oletada, et Isabel Sanz polnudki Diego Sanzi, vaid Urbina tütar. Igatähel selle oletuse najal paistab arusaadavana kõnesoleva abielulepingu sisu, mis on kokkuvõttes järgmine:

(1) Isabel de Saavedra (kirjeldatud lesena ja Cervantese „seadusliku tütrena“) saab kaks tuhat tukatit kaasavaraks tema abiellumise puhul kellegi Luis de Molina'ga.

(2) Molina kohustub naima Isabel de Saavedra ühe kuu jooksul 28. augustist 1608. a. arvates; kui ta seda ei täida, ta peab maksma tuhat tukatit Isabel de Saavedra kaasavara juurde, ja peab täitma oma kohustuse, hoolimata nimetatud tuhande tukati maksmisest.

(3) Juan de Urbina ja Cervantes võtavad enda peale vastutuse selle eest, et lähema kolme aasta jooksul makstakse välja nood kaks tuhat tukatit, mis moodustavad Isabel de Saavedra kaasavara, kusjuures Urbina pandib seks otstarbeks teatud varandused.

(4) Maja suhtes, milles asus Isabel de Saavedra — ja mis nüüd on kirjeldatud kuuluvana ta 8-kuusele tütrele Isabel Sanzile — oli määratud, et a) Isabel de Saavedra ja Molina võivad elada seal ilma üüri maksmata, nii kaua kui Isabel Sanz jääb vallaliseks, kusjuures Urbina ja Cervantes hoolitsevad majamaksude tasumise eest; b) kui Isabel Sanz sureb vallalisena enne oma ema, siis Isabel de Saavedra ja Molina võivad kasutada maja Isabel de Saavedra eluaja kestes, kusjuures Urbina ja Cervantes hoolitsevad maksude tasumise eest; c) kui Isabel Sanz ja Isabel de Saavedra mõlemad surevad enne Cervantest, siis maja läheb viimasele, isegi kui Isabel de Saavedral oleks järglasi abielust Molinaga; ja d) sel juhul Cervantes oli vaba pärandama maja, kellele ta tahtis.

(5) Pärast seda kui on konstateeritud, et Juan de Urbina maksab kaasavara „teatud põhjustel, mis sunnivad teda selleks“, leping määrab, et (a) kui Molinal peaks olema järeltulijaid abielust Isabel de Saavedraga, siis viimase tütar Isabel Sanz ei saa osa varandusest, vaid see läheb Molina pärijaile; (b) kui aga Molinale abielust Isabel de Saavedraga ei sünni järglasi, siis Isabel Sanz pärib.

(6) Isabel de Saavedra kohustub abielluma Molinaga ühe kuu jooksul, arvates 28. aug. 1608. a.; jättes selle tegemata, ta peab maksma Molinale tuhat tukatit, ja peab täitma oma kohustuse, hoolimata mainitud tuhande tukati maksmisest.

Isabel de Saavedra ja Molina abielluvadki määratud tähtaja jooksul. Urbina ostab pruudile mitmesuguseid riideid, ehteid ja muid asju,

nii et sama aasta detsembrikuus Molina annab Urbinale kviitungi, milles tunnistab olevat saanud temalt üldse varandust 14 753 reali väärtuses (umbes 1341 tukatit), lisaks sellele, mis oli lubatud abielulepingus. Kuna aga lepingus lubatud kaasavara ei ole makstud tähtajaks, siis Molina 1611. a. 28. augustil kaebab kohtusse Cervantese peavõlglasena ja Urbina tema vastutajana. Cervantesel polnud võimalustki maksta, Urbina tasus need 2000 tukatit lõplikult 1612. a. veebruaris.

Lepingus mainitud maja omanduseküsimus muutus omakorda väga keeruliseks. Isabel Sanz suri, nagu näib, väga noorena. Seejärel ta ema luges end tütre pärijaks ja arvas maja kuuluvat talle, kuigi abielulepingus oli selgesti öeldud, et temal ja ta mehel oli ainult eluaegne õigus asuda seal üüri maksmata. Urbina ei tahtnud nõustuda sellega ja alustas protsessi, mis kestis mõne hea aasta. Molina väitis oma surmani (1632. a.), et maja kuuluvat talle. Isabel de Saavedra aga näib olevat enne surma (1652) kahetsenud oma tegu ja tunnistab oma testamendis, et ta ühel nõul oma mehega ja vastu oma isa tahtmist on teinud septsusi Urbina petmiseks ja temalt väljapressimiseks.

On raske öelda, millist osa etendas Cervantes kõigis neis keerulises manöövris. Nagu ikka ainelises asjus, nii esineb ta ka siin saamatuna ja mitteosavana. Alaline vaesus ja nüüd lisaks veel vanadus aina suurendasid ta ebapraktilisi kalduvusi, vähendades ta autoriteeti naise ja tütre ees. Võõrastavana peame mainima, et, vaevalt aasta möödudes tütre laulatusest, leiame Cervantest väitmas, et maja Red de San Luis'is on ostetud tema rahaga ja läheb tagasi temale abielulepingus ettenähtud tingimusil. See on seda raske-

mini seletatav, et varem ta oli kirjutanud alla dokumendile, milles tunnistas, et maja kuulub Urbinale. Ebameeldiv petmise ja ainelise ahnitsemise õhkkond tundub alati ja kõiges Isabel de Saavedra ümber; pole ime, kui ta osavana ja aktiivsena tõmbas ajuti sellesse ka ebapraktilise ja vananeva isa. Ometi ei tohi unustada, et siin pole kaugeltki kõik selge ja et niisuguseis asjus on ikka kergem süüdistada kui mõista.

Lisaks neile sekeldusile Cervantesele tule-tati meelde, et ka riigikassa ei olnud unustanud teda. 6. nov. 1608 tema ja ta käemees Suárez Gasco kutsutakse esinema võimude ees 10 päeva jooksul. Pärast seda ei kuule enam midagi neist arveist, millega riik oli piinanud teda tervelt 13 aastat. Kuidas seda seletada, selle kohta on raske öelda kindlat: kas andis Cervantes lõplikult rahuldava seletuse oma arvete kohta, või on see kuidagi ühenduses Urbina astumisega Cervantese ellu, või nähti lihtsalt, et Cervantes on lootusetu vaene, kellelt pole midagi võtta.

Nüüd saabus ka juba vanadus. Kuidagi vaiksemaks muutus kõik. Vaikus laskub ka endiste arusaamatuste üle Cervantese ja ta naise vahel. Elanud lahus suurema osa oma abieluajast, nad püsivad nüüd, peaaegu elu lõpul juba, koos. Ometi on see vist enam väline side, mis neid ühendab, mitte isiklik soojus. Neid ühendab usund.

Kogu tollaegne seltskond elas usklikkuse tähe all, usklikkus vajutas pitsati kõigile eluaval-dusile. Tekkis loendamatu arv usundilisi vend-kondi, kuhu kuuluda oli sobiv ja kasulik igapähele. Usuline laine tungib ka Cervantese perekonda. 1608. a. oli juba ta õde Magdalena astunud Püha Franziskuse Kolmanda Ordu liikmeks. 1609. a. järgnevad ta eeskujule teine õde Andrea ja Cer-

vantese abikaasa, astudes samasse usuühingusse. 1609. a. liitub ka Cervantes ise Kolmanda Orduga ja astub ühtlasi äsja-asutatud Kõige Pühama Sakramendi Orjade vendkonda, kuhu kuulusid teiste hulgas ka kirjanikud Quevedo ja Lope de Vega. Nii oli see ühtlasi võimalus seltskondlikkude ja kirjanduslikkude suhete loomiseks ja süvendamiseks, mille poole tol ajal püüdis Cervantes. Näib, et ta otsib sel ajal hooliga patrooni, toetajat, kes oleks võimaldanud talle vähemalt nüüd, viimsel tunnil, täielikult ja rahus pühenduda kirjandusele. Mõne aja pärast tärbabki ta hinges viimne arglik lootus pääseda masendavast kitsikusest, saada teatud tunnustuse oma võimeile: nimelt oli ta tutvunud noore Don Pedro Fernández Ruiz de Castro, conde (krahv) de Lemos'ega, kes oli suur kirjanduse- ja kunstiarastaja, omas ka ise luuleandi ja sageli toetas kirjanikke ning luuletajaid; muu seas oli Lope de Vega omal ajal olnud ta sekretäriks. See aadlik osutab ka Cervantesele mõnegi soosinguavalduse. 1610. a. krahv Lemos määratakse Napoli asekuningaks. Ta kavatses võtta endaga kaasa kirjanikke ja luuletajaid. Cervantes loodab, et ehk temalegi leidub koht krahvi õukonnas. Kuis oleks ta tahtnud nüüd, 62-aastasena, näha veel korra nooruse õnnemaad, mis kustumatult elas ta mälus säravaima hetkena ta kurvas elus! Teisi sõidab küll kaasa krahv Lemosega; Cervantes aga peab rahulduma mõne hea sõnaga, mõne lubadusega.

Ja miski ei muutu, vast ainult tuleb juurde teadmine, et nüüdsest peale pole mingit lootust enam.

Ka ümberringi kujuneb elu üha kurvemaks: 1609. a. sureb ta õde Andrea, ustav ja ennastalgav seltsiline, keda Cervantes leinab kõige

enam. Cervantes oli tasunud kulud ta matmise eest San Sebastiáni kiriku kalmistule. Ka teised perekonnaliikmed korraldavad oma asju viimseks teekonnaks. 1611. a. sureb Magdalena de Cervantes.

16. juunil 1610. a. Cervantese naine teeb testamendi, milles määrab kõik oma vara oma vennale Francisco de Palaciossele, jättes Cervantesele vaid sissetuleku väikesest viinapuuaiast ja maalapikesest ning mõne maja-tarbeasja. 27. juunil samal aastal Doña Catalina pühitsetakse täielikult Püha Franziskuse Kolmanda Ordu liikmeks. 1612. a. ta muudab oma testamendi nii, et kõik ta vara ja ka sissetulek sellest läheb ta vennale, Cervantesele aga mitte midagi. Muide, Doña Catalina sureb alles 1626. a., 10 aastat pärast Cervantest, ja maetakse Trinitaari-kloostri kalmistule.

Võime järeldada neist ametlikest asjust, et Cervantese ja ta naise vahekord jäi külmaks ka nüüd; lähenemata elavad nad teineteise kõrval. Cervantese õed on surnud, ta tütar on eraldunud, vist harva näebki ta tütart ja väimeest. Pärast 1611. a. ei ole enam kordagi ühendatud Cervantese nime nende omadega.

Rahutult liigub Cervantes neil aastail Madridis ühest paigast teise: 1609. a. ta kolib ära Magdaleena tänavast, tuleb aga sama aasta lõpul jälle sinna tagasi. 1610. a. juunikuus ta asub Calle del León'i. Veel mitmes kohas elab ta lühemat aega, kuni jälle pöördub tagasi Calle del León'i, majja, kus ta tõenäolikult ka sureb.

Harvadest andmeist Cervantese elu kohta sellel perioodil selgub muuseas, et ta oli astunud kirjandusliku ühingu „Academia Selvaje“ liikmeks, kuhu kuulusid Hispaania suurimad anded, teiste hulgas ka Lope de Vega. Ühest selle

ühingu lärmikast koosolekust 2. märtsil 1612. a. kirjutab Lope hertsog Sesa'le aadressitud kirjas: „Akadeemikud olid maruvihased: viimasel istungil kiskusid kaks litsentsiaati teineteisel mütsid peast; mina lugesin mõningaid värse ja Cervantese sepitsusi, mis olid minu arust nagu halvasti praetud munad“.

Hispaania kahe suurima mehe — Lope de Vega ja Cervantese — vahekord ei olnud päris hea, kuigi välispidiselt, vähemalt ajuti, kaunis sõbralik. Arvustus oli vastastikune. Cervantes *Don Quijote's* annab nii mõnegi torke Lopele, kuid seejuures ta oli ometi valmis tunnustama, et Lope'l oli kõik see, mis temal enesel puudus: väline edu, seltskonna poolehoid, hea seisukoht, oskus kõike seda saavutada; ka tema suurt produktiivsust toodangus tunnustas ta. Lope aga igal võimalikul juhul avaldas halvakspanevoid arvamusi nii Cervantese enda kui ta tööde kohta.

Tõepoolest, vastandina Lope de Vegale Cervantes ei olnud kunagi osanud panna maksma ennast seltskonnas, võita lugupidamist ja positsiooni. Ta oli alati olnud üksinda ja jäi selleks ka nüüd, neil viimseil kurbadel aastail, mil vanadus omalt poolt suurendas kõigi püüete ja katsete lootusetust, mil tuli tunnistada endale, et elu oli äpardunud. Kuid sellest hoolimata töötab Cervantes. Ta võidab kurbust, vanadust, nõrkust — ta kirjutab. Ja ta isegi ruttab kirjutamisega, nagu need, kelle päevad on loetud: iga talle veel jäänud aasta näeb ilmuvat talt uue teose.

Leidub heategijaid, kes teda sel määral toetavad, et tal võimaldub kirjutamine: nii näib, et krahv Lemos, kuigi eemal viibides, teda sealt ometi abistab; hiljem toetab teda ka kardinal Sandoval y Rojas, Toledo peapiiskop.

Õpetlikud novellid.

1613. a. ilmub üks Cervantese parimaid teoseid: vormitäiuslikud, selgunud Novelas ejemplares (Õpetlikud novellid), mis on pühendatud krahv Lemosele, autori „heategijale“, nagu ta teda nimetab.

Mis puutub teose pealkirjasse, siis sõna „ejemplares“ on tõlgitud vahel tema esimese tähenduse järgi hispaania keeles kui „eeskujulikud“, või „muster“-(novellid). Ometi tuleb siin pidada õigemaks teist tähendust — „õpetlikud“, sest see, mis Cervantes teose eessõnas ise oma novellide kohta lausub, ei lase kahelda selles, et sõna „eeskujulikkus“ käib novellide sisu, mitte nende kunstiliste omaduste kohta. Cervantes ütleb selles eessõnas järgmist: „Olen nimetanud nad õpetlikeks, sest kui neid lähemalt vaadelda, ei ole nende hulgas ühtki, millest ei võiks saada kasulikku eeskuju (= õpetust).“ Nii on nad siis teatud mõttes moraalsed novellid. Oma moraalset tõsidust rõhutab Cervantes ise samas eessõnas: „Mõtlen, et see armastusekõnelus, mis leidub mõnes neist, on nii viisakas ja mõistuse ning kristliku kõneviisi kohaselt esitatud, et see kuidagi ei või juhtida halbadele mõtteile ei tähelepanematuid ega tähelepanelikke lugejaid.“ Kirjaniku sihiks novellide kirjutamisel on olnud „püstitada meie ühiskonna turuplatsile piljardilaud, mille äärde igäüks, kes tahab, võib astuda nautima hetkeks meelelahutust, saamata kahju niisama vähe kehale kui hingele, sest viisakad ja meeldivad ajaviited pigemini toovad kasu kui kahju“. Ja uuesti rõhutab ta: „Tahaksin lisada juurde veel ühe asjaolu,

nimelt selle, et kui märkan kuidagi, et nende novellide lugemine võiks avatleda lugejat mõnele halvale ettevõttele või halvale mõttele, siis meelsamini raiuksin ära oma käe, millega olen nad kirjutanud, kui laseksin nad avalikkuse ette. Ma ei ole nimelt enam selles eas, mil tehakse nalja hauatagusest elust, sest kui viiekümnele ja viiele lisada juurde üheksa, siis ulatub see veel sellestki üle.“

See püüe moraalsele tõsidusele, tahe õpetada lugejat on üheks Cervantese novellide erinevaks jooneks, võrreldes itaalia novelliga, mille sihiks on tavaliselt lugeja ehk kuulaja lõbustamine, meeleslahutus.

Ometi peab ütlema, et moraali seisukohalt ei oleks vast alati hea järgneda ka Cervantese novellides esitatud eeskujudele. Kuigi mõnes leiame õpetava lõpupöörde, siis näib see pigemini välise mööndena ajanõudeile kui jutustust seesmiselt kandva tendentsina.

Jättes kõrvale moraaliküsimuse, peame tunnustama novellide kõrget kunstilist kvaliteeti. Mitte kõik 12 pole küll ühtlase väärtusega, kuid nende hulgas on meisterteoseid, mis juba üksinda tõstavad Cervantese hispaania proosa parimate meistrite hulka. Aine tihedus ja mitmekesisus, üllatav värskus, nägemis- ja jutustusoskus, inimestetundmine — kõik annab tunnistust arengu tipule jõudnud geeniusest. *Lazarillo de Tormes*'t ja teisi kelmiromaane meelde tuletava osavuse ja tabavusega käsitleb Cervantes kõige mitmekesisemaid aineid: seiklusi, reise, kombeid ja olusid, loodust, elu aadlike loides ja mustlaste, petturite, kelmide jõukudes. Isegi loomad omandavad inimhääle ja jutustavad oma elamusi. Ja kõik see on esitatud lihtsalt, ilma kommentaarideta, nagu rida pilte

lõigatakse välja elust ja asetatakse vaataja silme ette, kes ilma pikema seletuseta mõistab, näeb seda nagu mingit loodusenähtust. Omaenda elust, oma vaimujõuga on ta loonud need novellid. Ja ühe hoobiga on ta tõusnud itaalia parimate jutumeistrite tasemele. Ta ise on teadlik oma omapäras ja uhkegi sellele. Eelpoolmainitud eessõnas ütleb ta: „Sellesse teosesse olen pannud kogu oma jõu, sest sellesse suunda juhatavad mind mu kalduvused; arvan peale selle kindlasti teadvat, et olen esimene, kes on kirjutanud novelle kastiilia keeles, sest need mõned novellid, mis on enne seda ilmunud trükist Hispaanias, on kõik tõlgitud vööraist keeltest, need aga on minu omad, ei jäljendatud ega laenatud: minu hing on nad eostanud, minu sulg nad sünnitanud ja nüüd nad parajasti kasvavad trüki-koja süles.“

Enamik Cervantese novelle näitab tema peent meelt realistliku kunsti jaoks, mis kogu tõetruudusele ja loomulikkusele vaatamata peatub naturalistliku piiri ees, mida sageli ületasid isegi suured itaalia meistrid.

Novellide tekkimise aja kohta võiks tähendada, et mitte kõik nad pole üheaegsed. Mõnedki neist olid valminud juba varem, nii näiteks „Rinconete y Cortadillo“ ja „Armukade estremaduurlane“ olid veel enne 1604. aastat käsikirjast loetud ette kardinal Niño de Guevara'le, Sevilla peapiiskopile, kes armastas sellelaadilist meelelahutust. Sama vaimuliku ergutusel on kirjutatud tõenäolikult ka novell „Inglise hispaanlanna“. „Koerte vestlus“ sündis 1608. a. paiku. Üldiselt enam jagu novellidest näib olevat valminud aastate 1602—1611 vahel. Mõned neist olid vist esialgu mõeldud vahejutustustena *Don Quijote's*, nagu neid seal kohtame mitut.

Peale kirjandusliku väärtuse Cervantese novellid omavad suurt tähtsust autobiograafilises mõttes, ja see ongi, mis meid eriti huvitab käesoleva töö raamides. Novellid aitavad täita nii mõnegi tühiku Cervantese eluloos, mille kohta andmed äärmiselt puudulikud, nagu eelpool ongi tulnud mitmel puhul toetuda ühele või teisele neist. Ühes sellega võimaldavad nad meile heita mõnegi pilgu Hispaania tolleaegsele omapärasele elu-olule kõige mitmekesisemais miljöis.

Selles mõttes vaatlemegi lähemalt mõnda neist.

Novelli „*El coloquio de los perros*“ (Koerte vestlus) tegevuspaigaks on Valladolidis Ülestõusmise Haigla, mille läheduses Cervantes elas 1603.—1605. a. vahel. Oma aknast võis ta näha õhtuti väljuvat haiglast koeri, kes, kandes laternaid, liikusid mööda linna, kogudes armuandeid haigla heaks. Neile tarkadele koertele Cervantes kingibki kõneanni üheks ööks.

Üks neist, Berganza, jutustab oma eluloo, ja teine, Scipio, teeb märkusi selle juurde. Berganza on näinud palju kohti, olnud mitmes ametis. Ta elukäik algab Alcalá Henares'es. Selles linnas oli 5000 üliõpilast, kellest 2000 pühendusid arstiteadusele. Imestusega küsib Berganza, kas tõesti on nii palju haigeid Hispaanias? Või jälle on arstid enamuses määratud surema nälga? (Vist vihje Cervantese isa kehvale sissetulekule.) Seville, kus Berganza oli leidnud koha lihuniku juures, oli ta näinud ümberringi vaid vargust, raiskamist, vägivalda, korrupsiooni, ebausku. Ta põgenes maale, et hakata karjakoeraks. See oli ajastu, mil Hispaania ülistas maa-elu petlikes lamburiromaan nagu Cervantese *Galatea*. See kõik oli vale! Tõelised karjused osutusid harimatuiks ja varglikeks. Oma ausa töö eest sai Berganza vaid lööke ja sõimu. Ta hakkas vahikoeraks: ta pandi ketti ja talle visati mürgitatud kuulikesi, et nuhelda teda ta haukumise eest. Siis otsustab ta asuda alguacil'i juurde, et püüda kelme. Varsti märkab ta, et tema peremees on varga-

pealiku kaassüüdlane — kuigi on olemas veel ka ausaid alguacile, lisab ta juurde. Muu hulgas puudutab Cervantes selles novellis pilketooni ka riigi raha-asjandust, selle keerukust ja puudulikkust, mille all ta ise saanud nii palju kannatada. Nimelt jutustab Berganza, kuidas korra keegi leidlik finantsist oli riigi sissetulekute suurendamiseks teinud ettepaneku, et kõik Tema Majesteedi alamad (14—60 a. vanuses) kohustataks nälgima üks päev nädalas ja sellega säästetava raha andma Tema Majesteedile. Pärast kõiki eluvintsutusi Berganza lõppeks jõuab rahule ülestõusmise Haiglas, kuid ta tunneb vajadust tegelda sotsiaalpoliitikaga. Talle näib, et naiste ümberhulkumine on avalik pahe. Ta läheb selles asjas ametniku juurde, kes näib väga suursuguse ja kristliku härrana. Vastuseks laseb ametnik valada teenril talle pähe karafinitäie vett.

Ja Scipio õpetab Berganzat: „Pane tähele, et seda nõu, mis annavad vaesed, ei jälgita iial; seepärast kehval ja alandlikul inimesel ei sobi anda head nõu suurile ja enda meelest kõigeteadjaile. Vaese tarkus tumeneb, sest puudus ja viletsus on varjud ja pilved, mis tarkust tumestavad, ja kui see juhuslikult välgatabki läbi udu, siis peetakse seda rumaluseks ja koheldakse üleolevalt.“

Berganza nõustub sellega, kuid tal on lootus, et see ei jää igavesti nii. Keegi nõid on ennustanud talle, et tuleb aeg, mil koerad saavad inimkuju ja inimväärtuse suurte revolutsioonide kaudu ja siis näevad nad langevat neid, kes on kõrgel, ja tõusvat neid, keda on alandatud.

Nagu näeme, „Koerte vestlus“ on rikas kokkupuutepunktidest autori enda eluga. Ka Cervantese meeles võis mõlkuda selliseid mõtteid vaese mehe väärtusest nagu Berganzal. Koortel ja vaestel on õigus teenida, mitte mõelda. Ja ometi, ütleb ta, on neil koortel mõnesuguseid omadusi: neil on mälu, truudust, tänutunnet.

Huvitava olustikupildi pakub novell „Rinconete ja Cortadillo“, mis kirjeldab Sevilla olusid 1589. a. paiku. Säilinud kaasaegsed kirjutused tõestavad, et Cervantese kirjeldus peegeldab tõetruult seal valitsenud elu ja kombeid. Selles

novellis puudub õieti intriig, see on vaid pilt tollaegsest kohtumõistmise ja seaduskorralduste puudulikkusest, mis võimaldas suures linnas nagu Sevilla peaaegu avalikult seadusevastast tegevust.

Novellis „La Gitanilla“ (Mustlastüdruk), mis tuntud ka „Preciosa“ nime all, kujutab autor romantilises värvingus mustlaste elu tollaegses Hispaanias. Siin esineb kauneim kõigist Cervantese naistüüpidest, Preciosa, kes tõepoolest ei olegi mustlastüdruk, vaid ainult lapsena röövitud ja kasvatatud üles mustlaste poolt.

On õieti märgitud ära, et Cervantese naistüübid on üldiselt kehvad ja kahvatud, ainult Preciosa läheneb Shakespeare'i nooruses, ilus, vooruses, tarkuses ja teravmeelsuses säravaile naiskujudele. Lugeses seda novelli tundub, nagu näeksime Preciosat, kuis ta tantsusammul liigub läbi Madridi tänavate, pea kirglikult keereldes ja oma väikeste kontsadega takti klõbistades, pea igatsevana paindudes, mustad silmad looritud õrnusest.

Nii tantsides, lauldes ja ennustades kaartidel, Preciosa liigub linnas oma „vanaema“, mustlaseide ja teiste tüdrukute saatel, kogudes raha. Preciosa pole mitte ainult ilus, vaid ka tark ja kombeline. Ta vaimustab kõiki, kes teda näevad. Temasse armub aadlik noormees Don Juan de Cárcamo, kes selleks, et võita endale neiu, nõustub veetma kaks aastat mustlaste juures. Mõningate sekelduste järel tuleb ilmsiks, et Preciosa on Murcia linna pürjermeistri tütar, kes lapsena röövitud mustlaste poolt. Lugu lõpeb Don Juani ja Preciosa õnneliku abiellumisega.

Cervantes kirjeldab ses novellis mustlaste elu, koheldes teatud sümpaatia ja kaastundega seda üldiselt põlatud rahvast, püüdes näidata, et

ka nendel on oma autunne, oma elutarkus ja moraal, ka nende hulgas on häid inimesi. Ühtlasi jagab ta siingi kõrvalhoope toleaeegseile ametnikele ja nende kombeile.

Novell „Preciosa“ on mõjutanud kirjanikke ja muusikamehi, nii näit. on ta andnud peakuju C. M. v. Weberi samanimelisele ooperile, mille teksti on kirjutanud Pius Aleksander Wolff (1782—1828). Preciosa tunneme ära ka Victor Hugo Esmeraldas.

Huvitavamaid novelle on ka „*El licenciado Vidriera*“ (Klaasist litsentsiaat). Kompositsioonilt rida hõredalt liidetud pilte, ta sisaldab enam kui ükski teine teos Cervantese mälestusi Itaaliast. Auväärt „klaasist litsentsiaadi“ Tomás Rodaja hullus aga laseb teatud määral mõelda *Don Quijote*'le. Üldse see on novell, mis tundub nagu fragmendina kirjutamata jäänud „Mälestusist“.

Ka „Klaasist litsentsiaadis“ ütleb Cervantes kibedat tõtt oma kaasaegseile. Samuti nagu *Don Quijote*'s peidab ta ka siin selle tõeütlemise hulluse maski taha.

Tomás Rodaja, pärast rasket haigust, säilitab oma mõistuse täielikult, välja arvatud üks punkt: ta kujutleb end olevat klaasist ja ei luba kedagi endale läheneda, kartes, et siis ta purustub. Kuid selliseski seisukorras ta ometi annab targimat nõu kõigile, väljendab tabavaid ja teravmeelseid arvamusi asjade kohta, mis autoril nähtavasti südame lähedal. Kõiki tabab ta pilkenool: arste, kohtunikke, apteekreid, seltsidaame ja muula-ajajaid, üksnes munki ja kirjutajaid säästab ta. Iial ei jää ta vastust võlgu küsimusile. Näiteks küsib talt korra keegi nõu selle kohta, mida teha, et pääseda kadestamast teisi. „Maga“, vastab litsentsiaat, „sest senikaua kui sa magad, sa tunned end täiesti võrdsena sellega, keda kadestad.“ Kord nõelab klaasist litsentsiaati herilane, tema aga ei julge putukat ära ajada, kartes ägeda liigutusega purustada end ise. Ometi kannatab ta selle all. Kui

talt küsitakse, kuidas tema klaasist keha võib tunda herilase nõelamist, siis vastab ta, et see olevat kindlasti laimaja herilase kujul, sest „keelepeksjad ja pilkajad jõuavad süüa pronkskujusid, ammugi siis klaasi.“ Mõne aasta pärast klaasine litsentsiaat terveneb oma hullusest ja läheb Madalmaile sõdima, sest ta ei leia Hispaanias tegevusvälja oma annetele. Lahkudes Madridist, litsentsiaat hüüab mahajäävale linnale: „Oh, sina kuningalinn, kes sa kuhjaga täidad agarate õnnepüüdjate julgeid lootusi, kuid surud maha argade ja teeneterohkete omi, kes sa toidad külluslikult jultunud naljategijaid, kuid lased surra nälga tagasihoidlikel andeill!“

Huvitavat leidub veel nii mitmeski teises novellis, millest mõnd oleme maininud eespool, Cervantese eluloo kestes. Kuid meil puudub võimalus siinkohal pikemalt peatuda neil. Nagu nähtub esitatust, novellid sisaldavad teatud arvetegemist autori kaasaegse ühiskonna ja selle pahedega, inimeste puuduste ja nõrkustega. Lugeses ridade vahelt Cervantese elulugu, loeme ühtlasi arvustust oludele ja inimesile, kelle kaudu Cervantesel isiklikult on tulnud nii paljugi kannatada. Kuid sel arvustusel puudub teravus, pigemini võib märgata teatud kaastunnet inimlikule nõrkusele. Kõige üle aga särab autori vabastav huumor, ja harva vaid reedab mõni kibedam joon autori enda valutavat hinge.

Novellidel oli suurem edu kui ühelgi Cervantese teosel, *Don Quijote* välja arvatud. Lope de Vega'gi tunnustab, et kahtlemata neil ei puudu meeldivus ega stiil, Tirso de Molina aga mainib nende puhul, et Cervantes võiks olla Hispaania Boccaccio. Raamatukaupmees Francisco de Robles, kes andis välja *Don Quijote* esimese jao, ostab ka novellid Cervanteselt, makstes autorile 1600 reali ja 24 priieksemplari. Kahe aastaga ilmub 9 väljaannet neist novellidest. Nad tõlgitakse peagi prantsuse, inglise ja saksa keelde ja mõjutavad mitmete maade kirjanikke.

Matk Parnassile. Kaheksa komöödiat ja kaheksa vahenäidendit.

1614. a. Cervantes annab välja, osalt tertsiiinides, poemi *Viage del Parnaso* (Matk Parnassile). Näib aga, et see teos on olnud valmis enne, kui ta kirjutas novellide eessõna, sest seal kõneleb ta endast kui *Galatea*, *Don Quijote* I jao ja *Matk Parnassile* autorist. Ometi võib see käia ainult värssides kirjutatud osa kohta, sest proosas kirjutatud lisa on hilisem.

Matk Parnassile on pühendatud 15-aastasele aadlinoorukile Rodrigo de Tapia'le, ministri pojale. Miks see teos, erandina kõigi teiste reas, ei ole pühendatud krahv Lemosele, Cervantese kestvale toetajale, selle kohta oletab inglise uurija Fitzmaurice Kelly, et lubadus Tapiale oli antud enne, kui Lemos oli hakanud abistama Cervantest, ja et viimane siis ei saanud enam tühistada seda lubadust. Ainuke, mis ta võis teha, oli lasta Tapiat oodata, kuni ta andis välja oma tähtsama teose *Novellid*, pühendades selle Lemosele. Seejärel täitis ta oma kohustuse Tapia vastu, pannes tema nime *Matk Parnassile* tiitellehele. Kuigi väga rikkad, olid Tapiad, nii isa kui poeg, ka samavõrra ihnsad. Cervantes sai neilt arvatavasti ainult trükikulud. Siitpeale jääb Cervantes truuks krahv Lemosele.

Matk Parnassile on suurim Cervantese riimitud teoseist. Kirjanduslikult ei ole tal suurt väärtust. Teda ongi vähe loetud. Kuid temas leidub mõndagi huvitavat selle poolest, mis puutub isiklikult autorisse ja tema kaasaegseisse.

Matk Parnassile sisaldab arvustust kõigile tolleaegseile kirjanikele. See arvustus pole vast

igakord õiglane, ta on sageli liialt ülistav, näides lihtsalt meelitusena, mil puudub reaalne alus. Ka teose idee, aine ja kompositsioon pole uued, nad on laenatud Itaaliast, kus sellised olid väga moes. Otseseks allikaks on itaallase Cesare Caporali 1582. a. ilmunud *Viaggio in Parnasso*. Ometi hingestab Cervantes kõike oma hooga, oma värske leidlikkusega.

Poemis jutustab autor, kuis ta vaesuse sunnil asub jalamatkale Madridist, et minna võitma endale luuletaja-nime, milleks taevas polnud kin-kinud talle sobivaid eeldusi.

Jumalaga, Madrid! hüüab ta. Jumalaga, Prado oma lõputute lobisemistega! Jumalaga, seltskond, kus ühe õnneliku kõrval on kaks tuhat õnnetut võistlejat! Jumalaga, teatrid, mida ehib teadmatus, millele näen neis suitsetatavat sadade tuhandete viisi rumalusi! Jumalaga, hidalgot suretav nälg! Saabudes Cartagenasse, luuletaja tervitab merd, mis oli kord näinud Lepanto võitu jumaldatud Don Juani juhatusel. Sellal kui autor otsib endale purjekat üle mere sõitmiseks, saabub jumalate käskjalg Merkuur, kelle Apollo on saatnud välja, otsima kaitsjaid halbade luuletajate vastu, kes ähvardasid vallutada Parnassi. Merkuur võtab autori kaasa omapärasele laevale, mis on täielikult tehtud värssidest: sõudjate pingid on romansid; suur raa on pikk ja kurb eeleogia; taglas on seguidillad. Laeval Merkuur näitab Cervantesele pika loetelu poete, keda tuleb veel võtta kaasa Hispaaniast. Siinjuures autor lausubki lühikese arvustuse igaihe kohta, väga ülistades neid, kuid vahetevahel poetades ülistusse ka mõne laitva märkuse. Luuletajaid hakkab lendama pilvena läbi õhu. Kui vääriliseks tunnustatud on asunud laevale, suundutakse Kreekamaa poole, Parnassile. Parnassil istub Apollo ümbritsetuna temale truuks jäänud luuletajaist. Vaenlasi — tuhandeid viletsaid poete — läheneb maalt ja merelt. Algab võitlus. Relvadeks on luule- ja proosateosed, lamburiromaanid, novellid, värssid, romansid, sonetid, neid vihiseb läbi õhu kuulidena. Võitjaks jääb Apollo, halvad luuletajad põgenevad, head saavad tasu. Ja autor sõidab tagasi koju.

Cervantest ennast vaevavaist muredest on ebaõnn ja vaesus see, millest siin korduvalt juttu. Jõudes Parnassile, ta ei leia endale istet, sest teised luuletajad on juba okupeerinud kõik kohad. Ta peab kõne enda kaitseks, püüdes näidata poolnaljatades, et ka temal on teeneid. Ta loendab oma teosed, mille hulgas ütleb *Don Quijote* olevat „ajaviiteks raskemeelseile ja kurbadele südameile igal ajal“, ja novellides olevat ta näidanud, „kuidas kastiilia keel sobib suurepäraselt rumaluse paljastamiseks“. Ühtlasi kaebab ta oma vaesuse üle ja ütleb, et ta on „rahul vähesega, kuigi tal puudub palju“. „Surelikkude jaoks on head ja halba õnne“, vastab talle Apollo, „sina oled sattunud kokku halva õnnega, see oli su saatus. Ja see on ka veidi sinu süü, olen näinud sul vahel hästi minevat, kuid õnn ei kesta kaua ettevaatamatute juures. Annan sulle nõu: kas tahad teada abinõu, kuidas lõpetada oma kaebus ja pääseda kitsikusest rõõmsana ja täiesti lohutatuna? Kuna puudub iste, siis pane kokku oma mantel ja istu selle peale.“ „On näha, isand, et teie pole pannud tähele, et mul pole mantlit,“ vastab Cervantes. „See on tõsi“, möönab jumal, „kuid tahaksin ometi meeeldi näha sind enda läheduses. Voorus on mantel, mis kaitseb hädas ja puuduseski.“

Kirjanduslikult palju väärtuslikum riimitud osast on suurepärane lisa (*Adjunta al Parnaso*) proosas, millega Cervantes täiendas poemi. Ka Cervantese arvamustest ja vaadetest paljastab see mõndagi.

Selles lisas ütleb autor end olevat saanud Apollolt kirja, mis sisaldab teatud „eesõigusi, määrusi ja märkusi hispaania luuletajale“. Muu seas määrab Apollo, et „kui keegi luuletaja ütleb end olevat vaese, siis tuleb teda kohe uskuda

palja sõna peale, nõudmata mingeid muid teateid või tõendusi... Kui luuletaja saabub mõne oma sõbra või tuttava juurde, ja seal istutakse parajasti lauda, siis palutagu temagi lauda; isegi kui ta kinnitab, et on juba sünninud, ärgu usutagu tema sõnu ja sunnitagu ta sööma vägisi: vägivald sel juhul ei saa tõesti olla väga suur...“ Cervantese enda poolt valusalt kogetud elutõde peitub nende humoorikate reeglite taga: tema on ise saanud tunda, „et vaeselt poeedilt igapäevane mure ülalpidamise pärast röövib poole ta mõtteist ja ta jumalikest ideedest“.

Ja ta nõuab muidki eesõigusi luuletajaile: et igaüks neist tunnustataks hidalgoks „selle austava ameti tõttu, mida ta peab“, et iga vähegi teeneline näitekirjanik pääseks tasuta teatreisse jms.; luuletajailt endilt nõuab ta, et nad ise pidagu end aus ja lugupidamises.

Need on paljastused, mis võimaldavad heita pilku Cervantese enda hinge tollel ajal. Näeme, kuidas all vaesuse ja hüljatuse koormat, mis aastate kestes vajutanud üha enam küüru ta selja, hakkab ta hinges tungima läbi endaväärtuse tunne, teadmine, usk sellesse, et kõigest hoolimata ta oli loonud midagi väärtuslikku, et see ehk on ta kirjaniku-, luuletaja-omadus, ta geeniuse paratamatu seadus, et ta on saamatu praktilises elus, võimetu korraldama elu ainelist külge osavalt ja kasulikult.

1615. a. Cervantes annab välja *Kaheksa komöödiat ja kaheksa uut vahenäidendit, mida ei ole iial ette kantud*“ (*Ocho comedias y ocho entreméses nuevos, nunca representados*).

See on teine periood Cervantese tegevuses näitekirjanikuna. Eessõnas „komöödiaile“ ta

kõneleb oma varasemaist näidendeist *Elu Alžiiris*, *Numancia* ja *Merelahing*, oma teeneist aktide arvu vähendamise ja allegooriliste kujude sissetoomise alal, mida ka eelpool juba mainisime. Kirjutanud tol ajal „kakskümmend või kolmkümmend komöödiat“, jutustab Cervantes, „leidsin ma muid harrastusi; ma jätsin sule ja komöödiad, ja siis ilmus looduse ime, suur Lope de Vega, ja tõusis näidendite ainuvalitsejaks; ta surus oma võimu alla kõik farsikirjutajad; ta täitis maailma sobivate, õnnestunud, hästi komponeeritud ja nii arvukate komöödiatega, et nad ei mahu kirjutatult 10 000 leheküljele...“

See Lope de Vega menu ei olnud vist mitte väiksem tegur Cervantese loobumise juures tookord. Nüüd, 30 aastat hiljem, asub ta uuesti kirjutama näidendeid. Võib-olla avatleb teda kirjutama osalt ka see, et ta näeb teiste näitekirjanikude, näeb isegi kuulsusrikka Lope de Vega puudusi.

Aga kuigi Cervantes teoreetiliselt mõistab kaasaegsete näidendite ebavoorusi, oleks asjata oodata tema omis näidendeis nende kõigi vältimist. Positiivne looming ei õnnestu tal draama alal, ta geenius on ometi eepilist laadi. Ja kõikvõimas Lope de Vega surub temagi möödapäasematult oma mõju alla: koguteoses sisalduvad uuemad komöödiad on Lope stiilis sepitsetud näendid. Nende tekkimisaega määritletakse lahkuminevalt. Umbes võiks see olla järkudes 1608.—1610.—1615. a. Varasemaist paladest leiame siin *Numancia* ja *Elu Alžiiris*.

Nagu öeldud, Cervantese komöödiad pole õnnestunud. Ta on neis üldiselt pöördunud ära endisest klassitsistlikust suunast ja jälgib Lope'likku rahvalikku maitset. Siin käsitleb ta imelisi juhtumusi, mitmekesiseid seiklusi, ümber-

riietumisi, vangisolekut, reise jne. Paljudes koh-
tame juhtumeid Cervantese enda elust, ja prob-
leeme, mis teda isiklikult huvitanud.

Hoopis teisiti on aga lugu kaheksa vahenäi-
dendiga. Need väikesed palad, eriti proosas kir-
jutatud, on teravmeelsuse ja värskuse eeskujud,
parimad, mis sel alal leidub Hispaania renes-
sansiaja kirjanduses.

Nagu juba eelpool mainitud, *entreméses*
olid lühikesed vahemängud, mis võlusid His-
paania teatripublikut tõsiste näidendite üksi-
kute vaatuste vahel. Nad on sisult koomi-
lised, vastavad umbes nüüdisaja farsile (jan-
dile). Vahel omapärase, vahel Itaalia *commedia*
dell'arte'lt laenatud intriigiga, saanud värvi ja
mahla rahvajuttudelt ja hispaania rahvusliku
draamakunsti alustoelt *Celestina*'lt, need vahe-
mängud esitavad rahvapärast nalja, rohket tege-
vust, jämedakoelist, ühekülgset tüübikujutlust.
Lõppu on sageli põimitud mõni moraaliõpetus.
Nende tegevust saatsid väga sageli muusika,
tants ja laul.

Cervantese vahenäidendid on elavad ja värs-
ked lühinaljad, isikliku ja vaba pilguga nähtud
steenid rahva elust mitmekesistes miljöödes.
Ta kujutab humoorikalt, värskuse ja tabavusega
elus nähtud tüüpe, olupilte ja kombeid. Siin ta
on täiesti oma võimete kõrgusel.

XIII.

Don Quijote teise jao ilmumine.

Oma *Õpetlike novellide* eessõnas 1613. a. oli
Cervantes kirjutanud: „Pärast neid (novelle),
kui Jumal kingib mulle veel elu, esitan teile

Persilese seiklused, raamatu, mis julgeb võrrelda end Heliodorose omaga. Seejärel näete te Don Quijote vägitegude ja Sancho Panza leidlikkude vastuste järke...

Sellest näeme, et 1613. a. Cervantes võis töötada juba *Don Quijote* II jao kallal. Ta ei rutanud. Ta oli jäänud vanemaks, oli ometi leidnud toetajaid, nagu krahv Lemos ja Toledo peapiiskop Sandoval y Rojas, kes võimaldasid tal kirjutamise. Võis arvata, et ta oli küllalt saanud hoope saatuselt, et nüüd võida rahus lõpetada need viimased aastad. Kuid see, mis teda nüüd tabab, on teatud määral ainulaadne kõigi aegade kirjandusloos.

Sügisel 1614 ilmub Saragossas peetavale maskeraadile teiste maskide hulka ka Don Quijote la Mancha'st toredas, silmapaistvas kostüümis; teda saadab Sancho riietatult loomanahkadesse. Mõlemad esinevad deemonite küttidena, keda nad hoiavad vangistatult puupuuris, mille ilutseb järgmine teadaanne: „Teravmeelse rüütli Don Quijote la Mancha'st tõeline ja teine jagu, koostatud litsentsiaat Aquesteles'e poolt, kes pärit kohast, mis hiljem öeldakse, müügil paigus, mis teada antakse. Aasta 1614.“

Ja tõepoolest, mõne nädala pärast ilmubki Tarragonas *Segundo Tomo del Ingenioso Hidalgo Don Quixote*, järg kuulsa rüütli tegude loole, kusjuures autorina on nimetatud litsentsiaat Alonso Fernández de Avellaneda, pärit Tordesillas'est. Ja seejuures too võistleja kirjutab oma raamatu etteotsa eessõna täis haavamisi Cervantese kohta. „Minu eessõna ei ole nii hooplev ja lugejaid haavav kui see, mille Cervantes on asetanud oma *Don Quijote* esimese jao ette; ta on alandlikum kui tema eessõna oma novellidele, mis on pigemini satiirilised kui õpetlikud“—algab ta.

Ja edasi, kõneldes Cervantese vigasest käest: „... ja ütlen käsi, sest ta ise möönab, et tal on vaid üks käsi, ja kuna ta kõneleb nii palju kõigest, siis võime öelda, et nagu sõdur, kes on sama vana ealt kui noor ja tuline hingelt, ta omab enam keelt kui käsi. Kaevaku ta minu teose üle teenistuse pärast, mille võtan tema romaani teiselt jaolt, kuid vähemalt peab ta möönama, et meil mõlemail on üks siht — kitkuda välja tühiste rüütli raamatute hävitav mõju, mis on levinud peamiselt liht- ja tegevusetu rahva keskel.“ Ta lubab aga teha seda ilma teisi inimesi haavamata, mitte nii nagu Cervantes, kes on haavanud „meest, keda nii õigustatult ülistavad võõraimadki rahvad ja kellele meie oma võlgneb nii palju selle eest, et ta on aasta-aastalt kinkinud Hispaania teatreile hämmastava hulga näidendeid, mis kõik tehtud sellise kunstivaljusega, nagu nõuab maailm, ja sellise kindluse ning kõlblise puhtusega, nagu võib oodata inkvisitsiooni teenrilt“. (See on ilmne vihje Lope de Vegale.) Ja samas toonis ikka edasi: Cervantes olevat kadestaja; Cervantes on kirjutanud oma raamatu vanglas, mille tagajärjel ta teos loomulikult olevat sünge, sisaldavat rahunuid, riiakaid ja vihaseid meeolusid, nagu nad on omased kõigile vangidele, ja lõppeks ta heidab ette Cervantesele veel ta vanadust: „... Kuna Miguel de Cervantes on juba vana nagu San Cervantese loss (Toledo lähedal asub sellenimeline loss), ja oma vanaduse tõttu nii raskesti rahuldatav, et kõik inimesed ja asjad teda pahandavad, siis on ta jäänud nii vaeseks sõbrust, et kui tahab ilustada oma teoseid kõlavate sonettidega, siis... ei leidu Hispaanias kedagi, kes ei haavuks sellest, et Cervantes võtab tema nime oma suhu, kedagi, kes lubaks panna oma nime tema teoste etteotsa.“

Kes oli too solvav võistleja? Nimi „Avellaneda“ oletati kohe pseudonüümiks. Tehti lõputuid oletusi, kes võiks peituda selle nime taga. Loendati kõiki, kes olid vaenus Cervantesega: näiteks kuningas Philipp III pihi-isa, dominiiklane Luis de Aliaga, Cervantese vana vaenlane Blanco de Paz, kolm suurt draamakirjanikku: Lope de Vega ise, Tirso de Molina ja Juan Ruiz de Alarcón, ja paljusid teisigi nimetati. Ometi pole uurimus tänapäevani suutnud teha kindlaks, kes oli tõeline kirjutaja.

Mis aga oli saanud Cervantese kujudest selles raamatus? Avellaneda oli võtnud temalt kõik, kuid ta ei suutnud puhuda sisse hinge oma loominguale — tal puudub geenius. Ta on raskepärane ja jäme. Iseloomud on liialdatud: Don Quijote muutub tema juures hulluks, kes lõpetab Toledo hullumajas; Sancho aga, argpüks ja ablasõgija, on lamedaim kõigist komöödia toapoistest.

Ei ole täpselt teada, millal Cervantes esmakordselt sai kuulda sellest vargusest. Näib, et tol ajal, mil ta kirjutas *Don Quijote* II jao 59-ndat peatükki. Ta ei olnud nende hulgas, kes vajuvad kokku löökide all; vastupidi, veel korra sirgub ta oma täies jõus ja lööb vastu. Ta kiirustab tööd, jagades ülejäänud peatükes kõrvalhoope oma vastasele, ta laseb õigel Don Quijotel muuta teekonda: Saragossa asemel ta läheb Barcelonasse, et vältida kokkupuuteid võltskangelasega; ta kirjutab vaimukalt-tabava eessõna oma jäljendaja pihta, 25. veebruaril varustab teose lõppplausega, ja õige *Don Quijote* II jagu, pühendatud krahv Lemosele, ilmub 1615. a. lõpul Madridis sama trükkali ja sama väljaandja juures kui esimenegi jagu.

Võib-olla Avellanedal on siiski üks teene, nimelt see, et tõeline *Don Quijote* II jagu tõesti

ilmus. Ta oleks ehk muidu võinud jääda ka lõpetamata, kuna Cervantesel oli viimasel ajal palju kavatsusi veel ees: näidend *El Engaño à los ojos* (Silmapete), ja teosed: *Las Semanas del Jardín* (Aianädalad) ja *El famoso Bernardo* (Kuulus Bernardo). Neist ei ilmunud ükski. Ta koondas kogu oma jõu nüüd peateesele.

Kogu eessõna *Don Quijote II* jaole on üksainus kaitsekõne teise inetute pealetungide vastu. Humoorikalt pöördub autor kõhe alguses lugeja poole, teeseldes täielikku ükskõiksust oma jälgendaja vastu: „Sa armas Jumal! Millise kannatamatusega küll ootad sina, suursugune või lihtne lugeja, seda eessõna, lootes leida sealt kättemaksu, sajatusi ja laimu teise *Don Quijote* autorile: ma kõnelen sellest, kes, nagu kõneldakse, on sigitatud Tordesillas'es ja sündinud Tarragonas. Ja ometi ma ei valmista sulle seda rahuldust: kui haavangud äratavad viha ka vaiksaimais südameis, siis minu juures see reegel leiab erandi. Sa oleksid soovinud, lugeja, et oleksin nimetanud teda eesliks, lollpeaks, häbematuks? Kuid seda pole mulle meeldegi tulnud: nuhelgu teda tema patt, söögu ta teda ühes oma leivaga, ja vaadaku, kuidas ta hakkama saab!“

Pahane on ta aga selle üle, et teine heidab talle ette ta vanadust ja vigast kätt. Kas oli vanadus tema süü, või suutis ta peatada aastate käiku?! „Ja tuleb tähendada“, ütleb ta, „et raamatuid ei kirjutata hallide juustega, vaid mõistusega, mis harilikult aastatega paraneb.“ Ja ta vigane käsi! Nagu oleks ta selle saanud „kuski kõrtsis, mitte aga kõige ülevama sündmuse juures, mida on näinud minevik ja olevik ja mida tulevased aastasajad võivad loota näha.“ Tema haavad on talle uhkuseks, ta ei tahaks olla ilma nendeta.

Pahandanud on teda ka see, et teda nimetakse kadestajaks. „Ja kui on vihjatud sellele, kellele näib (Lope de Vega'le), siis eksitakse täiesti, sest ma jumaldan mainitu geeniust, imetlen ta teoseid ja ta püsivat ning kiiduväärt tegevust.“

Kuid vast enam veel kui isiklikud haavamis-
sed puudutab Cervantest tema romaaniangelaste
moonutamine. Alates 59. peatükist, ta poetab
teravaid arvustusi Avellanedale. Nii laseb ta
Sanchot tunda end haavatuna, et teda on kuju-
tatud õgijana ja kohtlase lollpeana, kelles pole
midagi vaimukat, ja laseb tal jõuda otsusele, et
„tolle teise loo Don Quijote ja Sancho peavad
olema hoopis teised inimesed kui oleme meie...
Minu isand vapper, tark ja armunud, ja mina
kohtlane ja naljakas, aga mitte õgija ega joo-
mar.“ Don Quijote jälle vihastub kõige enam
selle üle, kui kuuleb, et teda on kujutatud nii,
nagu ta poleks enam armunud oma Dulcineasse.

Ja *Don Quijote* lõpul kinnitab Cervantes:
„Ainult minu jaoks üksinda sündis Don Qui-
jote, ja mina tema jaoks: tema oskas teotseda
ja mina kirjutada; meie mõlemad üksinda oleme
loodud teineteise jaoks, kiuste ja pahameeleks
tollele oletatavale kirjanikule Tordesillas'est, kes
julges ja võib-olla tahaks julgeda veelgi jämeda,
halvastilõigatud jaanalinnusulega kirjeldada mu
vapra rüütli tegusid; sest see pole tõesti mitte
õige koorem ta õlgadele ega ülesanne ta tardu-
nud vaimule.“

Et ära hoida uut jäljendust, Cervantes laseb
Don Quijotel II jao lõpul surra:

„Kirikuõpetaja, nähes, et Don Quijote oli
surnud, palus notarit, anda talle välja tunnistus,
et Don Alonso Quijano Hea, harilikult nimeta-
tud Don Quijote la Mancha'st, on tõesti lahku-

nud sellest ajalisest elust ja surnud loomulikku surma; ta paluvat seda tunnistust selleks, et takistada juhust, et mõni teine kirjanik... teda valekombel surnust uuesti üles ei ärataks ja tema tegude lugu ei jätkaks.“

Ja oma sulele ütleb kirjanik: „Siia, selle konksu ja selle traadi külge jääd sa rippuma, mu hästi või halvasti lõigatud suleke; siia võid sa jääda paljudeks sajanditeks, kui mitte salakavalad või jultunud jutukirjutajad sind alla ei võta, et sind rüvetada. Aga enne kui nad sulle lähedale tulevad, võid hoiatada neid ja hüüda nii mõjuvalt kui suudad:

Te narrid, käed eemale,
Mind ärge puutuge.
Ma üksi vaid, mu kuningas,
Teen selle suure töö.“

Viimaseist väljavõtteist näeme, et Cervantes oli uhke oma teosele. Ta teab, mis ta teos väärt on, ta teab, mida on vaja sellise teose kirjutamiseks: „suurt otsustusvõimet ja küpse mõistust“; ta teab, et „jutustada nalju ja kirjutada teravmeelsusi on suurte vaimude töö. Komöödia teravmeelseim osa on narri oma; sest see, kes tahab näida kohtlasena, ei tohi seda ise olla.“ (*Don Quijote II.*)

Siinkohal võiks märkida ära juhtumi, mis leidis aset sel ajal, kui *Don Quijote II* jagu oli ametliku tsensori Francisco Marquez Torres'e käes, kes pidi käsikirju läbi vaatama. Marquez Torres jutustab *Don Quijote II* jao *Aprobación*'is (heakskiidus, kinnituses), et 13. veebruaril 1615. a. „kui väga kuulus señor Don Bernardo de Sandoval y Rojas, kardinal, Toledo peapiiskop, minu isand, tegi visiidi prantsuse saadikule, kes oli

tulnud meie kuningaõue, et pidada läbirääkimisi oma printside abielust Hispaania omadega, siis mitu prantsuse aadlikku saadiku kaaskonnast, niisama viisakad kui haritud ja kirjanduse sõbrad, pöördusid minu ja kardinali, minu isanda, teiste kaplanite poole, soovides saada teada, millised vaimukad raamatud olid kõige soositavamad, ja kui kõnelesin neile juhuslikult raamatust, mis parajasti oli mu käes läbivaatamisel, siis, vaevalt kuulnud Miguel de Cervantese nime, nad hakkasid vaimustusega väljendama lugupidamist, mille saavutanud Prantsusmaal ja selle naaberriiges tema teosed *Galatea*, mida mõned teadsid peaaegu peast, *Don Quijote* esimene jagu ja *Novellid*. Nende ülistused olid nii elavad, et tegin neile ettepaneku tutvustada neid nende raamatute autoriga, millega nad nõustusid tuhande röömuavaldusega. Nad küsitlesid mind üksikasjaliselt tema vanuse, ta elukutse, ta seisuse ja varanduse kohta. Olin sunnitud tunnustama, et ta oli vana, sõdur, hidalgo ja vaene, millele üks neist vastas otse nende sõnadega: „Kuidas, Hispaania ei tee rikkaks sellist inimest ega pea teda ülal riigi kulul?“ Teine neist aadlikest vastas sellele väga teravmeelselt: „Kui puudus sunnib teda kirjutama, siis andku Jumal, et tal iial ei oleks küllust, selleks et oma teostega, olles vaene, ta rikastaks kogu maailma.“

Ka *Don Quijote* II jaol oli otsekohe suur menu: juba samal aastal antakse temast välja 4 trükki Pürenee poolsaarel. Ja paremini kui ükski teine raamat ta lükkab ümber tõe, mille Cervantes väljendab *Don Quijote's*, nimelt, „et teised jaod polnud kunagi head“. Nagu öeldud, viimased 14 peatükki, mis kirjutatud pärast seda, kui Cervantesele sai teatavaks Avellaneda töö ilmumine, sisaldavad halvakspanevoid mär-

kusi jäljendaja ja tema poolt moonutatud tüüpide kohta, ning ühtlasi nad kannavad ka ruttamise märki. See maha arvatud, on aga *Don Quijote* II jagu veelgi parem esimesest. Ta huumor on veelgi selginud ja küpsenud, stiil täiuslikum, pea- ja kõrvalkujud selgemini joonistatud. Autor on hakanud armastama oma kangelasi, süvenenud neisse; *Don Quijote* muutub väarikamaks, tõsisemaks, Sancho kaotab mõnda oma talupojalikust kavalusest, kuid võidab mõistuse, teravmeelsuse ja kommete poolest. Esialgne kontseptsioon on jäänud muutmata, kuid ta on loogilisemalt välja töötatud. Nii, piitsutatuna üles teise haavamisist ja tundes oma üleolekut, ta kasutas julgemalt, iseteadvamalt oma jõudu — ja andis oma parima.

XIV.

Pilk *Don Quijote*'le tervikuna.

Kõigepealt mõningais üldjoonis *Don Quijote* sisu.

jagu *Don Quijote*'l, kehval maa-aadlikul la Mancha'st, on läinud pea segi rüütliromaanide lugemisest. Ta kujutleb end olevat rändrüütli, kes on kutsutud tegema suuri sangaritegusid, parandama maailmas valitsevat ebaõiglust ja kurjust, toetama ja kaitsma rõhutuid ning nõrku. Ta koostab endale esiisade relvajäänustest rüütli-varustuse, nimetab oma setuka kõlava nimega Rocinante, ja sõidab välja seiklusi otsima. Enne aga valib ta endale veel rüütlikombe kohaselt südamedaami, kelle nimel peavad sündima ta vägiteod. Selleks daamiks saab talutüdruk naaberkülast, kes aga D. Q. meeles tõuseb kaunei-

maks ja suursuguseimaks naiseks maailmas. Ta paneb talle nimeks Dulcinea.

Sõitnud välja, D. Q. laseb lüüa enda rüütliks teeäärse kõrtsi peremehe poolt, kes temale näib kõrgestisündinud lossihärrana. Peagi kohtab vahva rüütel salkkonna kaupmehi, kellelt ta rüütlikombe kohaselt nõuab tunnustamist, et tema Dulcinea on maailma kauneim naine. Kaupmeeste kõheldes ta sööstab võitlusse nendega, kuid õnnetus tabab kangelast: Rocinante komistab poolel rünnakuteel ja kukub, paisates maha oma rüütli. D. Q. pekstakse vaese omaks. Sellises seisukorras leiab ta üks naabertalunik, kes ta koju tagasi talutab.

Kuni D. Q. voodis kosub saadud haavadest oma majapidajanna ja õetütre hoolitsusel, viimased ühes D. Q. sõpradega, kohaliku kirikuõpetaja ja juuksuriga, teevad otsuse, kuidas päästa D. Q. ta hullusest: nad põletavad tuleriidal kõik rüütliromaanid, mis leiduvad D. Q. raamatukogus. Kuid D. Q. ei püsi kodus. Ta usub, et kurjad võlurid on võlunud ta raamatud. Vaevalt paranenud endisist haavust, ta valmistub uuele väljasõidule. Nüüd kaupleb ta endale ka kannupoisi, naabruses asuva lihtsameelse kehva talupoja Sancho Panza, kes jätab maha naise ja lapsed ja järgneb D. Q., meelitatuna viimase lubadusist: nimelt lubab D. Q. teha Sancho mõne saare või krahvkonna valitsejaks neis mais, mis ta oma retkil vallutab.

Järgneb terve rida mitmesuguseid seiklusi: D. Q. võitleb tuuleveskitega, pidades neid vaenulisiks hiiglasiks; ta tungib rahulikkude reisirijate kallale, pidades neid vangistatud printsessideks, keda vaja vabastada; ta võitleb lambakarjadega; kohates õist matuserongi, ta näeb surnus mõnd tapetud või raskesti haavatud rüüt-

lit, kelle eest asubki kätte maksma laiba saat-
jaile; vastusattuvalt külajuuksurilt ta võtab
ausas võitluses „võlur Mambrini imettegeva
kiivri“ — sellena näib nimelt D. Q-le vaskne
habemeajamiskauss; kui ta kohtab jõugu kurja-
tegijaid, keda valvurid saadavad galeeridele, siis
vabastab ta vangid ahelaist. Veel palju muidki
vägitegusid teeb kartmatu rüütel. Ta saab
võitluses nii palju kannatada, muutub nii haleda-
ilmeliseks, et Sancho paneb talle nimeks „Kurva
Kuju rüütel“. Lõppeks satub ta sügavasse Sierra
Morena mäestikku, kus kohtab armastusest hul-
lunud Cardeniot. See viib ta mõttele, et ka
temale sobiks olla hullunud armastusest Dulci-
nea vastu ja hakata siin metsikus Sierra More-
nas kaebama ja kahetsema, nagu olid teinud tei-
sedki kuulsad rüütliid. Jäädes ise sooritama ka-
hetsustegusid, ta saadab Sancho kirjaga Dulci-
nea juurde. Teel kohtab Sancho nende kodu-
küla kirikuõpetajat ja juuksurit, kes olid asunud
otsima D. Q. Kavalusega õnnestub neil meeli-
tada D. Q. välja üksildusest. Koduteel nad pea-
tuvad kõrtsis, kuhu kogub veel terve hulk mit-
mesuguseid isikuid, kelledest igäüks jutustab oma
loo ja kes kõik kuidagi üksteisega seotud ning
siis selgitavad ja õiendavad siin oma vahekordi.
Aga D. Q-t ei lakka siingi kiusamast „kurjad võ-
lurid“. Ta saab hakkama mõnegi hullusega, kuni
ta sõbrad talle lattidest puuri valmistavad, milles
ta härjavankril kodukülla tagasi sõidutatakse.

Siin lõpebki romaani esimene jagu, kusjuu-
res autor teatab, et tal on kavatsus avaldada ka
oma kangelase edaspidiste tegude lugu.

II jagu Selle leiamegi teises jaos. Sest D. Q. ei pa-
rane oma hullusest ja sõprade vastuseisust hooli-
mata asub ühes Sanchoga uuele seiklusretkele.
Näeme neid rändavat Dulcinea koduküla To-

Don Quijote ja Sancho Panza. (G. Doré.)

boso poole, kus Don Quijote peab nägema, kuidas „kurjad võlurid“ on muutnud ta südamedaami inetuks, labaseks talutüdrukukuks; näeme teda võitlemas Peegilirüütliga, ründamas lõvisid, laskumas Montesinose koopasse, millest ta on kuulnud jutustatavat imesid; Ebro kaldal ootab teda võlutud paat, millega ta peab ruttama appi mõnele hädaohus olevale rüütlile. Kõigi nende seikluste järele D. Q. ja Sancho Panza satuvad kokku hertsogi ja hertsoginnaga, kes on kuulnud rüütli ja ta kannupoisi endisist tegudest ja kutsuvad nüüd mõlemad oma lossi, et, näiliselt toetades nende narrusi, teha nende kulul nalja. Sanchole antakse koguni too kauaoodatud maavalitseja koht, mida D. Q. talle kogu aeg lubanud. Kuid kurvad kogemused sunnivad ta loobuma sellest. Kui ka D. Q. on küllalt hullutatud lossis igasuguste naljade lavastamisega, rändavad mõlemad edasi. Et vältida kokkupuutevõimalusi võltsitud D. Q. II jao kangelasega, autor laseb ehtsa D. Q. muuta oma reisikava ja Saragoossa asemel suunduda Barcelonasse. Ka sel teel ootab neid seiklusi: võitlus härjakarjaga, kohtumine röövlitejõuguga jm. Barcelonas teatakse juba nende tulekust, neid võetakse vastu suurte auavaldustega ja tehakse jällegi nende kulul igasugust nalja. Siin astub D. Q. kahevõitlusesse Kuurüütliga, kusjuures tingimuseks seatakse, et kaotuse juhul D. Q. paneb maha relvad ja aastaks jääb rahus elama oma kodukülla. Too Kuurüütel on nimelt keegi D. Q. koduküla mehi, kes loodab seeläbi päästa rüütli tema narrusest. Don Quijote jääbki alla kahevõitluses ja asub nüüd ühes Sanchoga kurvalt teele kodu poole. Aga veel ikka jälgib neid ebaõnn: teel jäävad nad jalgu hiigelsuurele seakarjale. D. Q. on nüüd alistuvas meeleolus, näeb

ebaõnnes taeva nuhtlust tema pattude eest. Jõudnud koju, ta haigestub kurbusest oma kaotuse üle ja ei parane enam. Kord ärgates unest, ta tunneb, et on tervenened oma hullusest: ta „pole enam Don Quijote de la Mancha, vaid Alonso Quijano „Hea“, nagu enne“. Ta tänab Jumalat oma mõistuse tervenemise eest, mõistab hukka rüütli raamatud, teeb testamendi ja sureb.

Sellega lõpeb teravmeelse rüütli tegude lugu.

Don Quijote on rikas sündmustikult: nagu küllusesarvest puistab autor seiklusi „Kurva Kuju rüütli“ teele. Kuid see on vaid kondikava, mis leiab sama rikkaliku täienduse dialoogides, vestluses, harutluses. Sest kogu romaani tegelaskond on väga kõnelemisvalmis, koguni lobisev. Igalpool, igas olukorras, esimese vastutulijaga igäüks neist on valmis alustama vestlust, jutustama endast, avaldama oma arvamusi. Peaaegu iga seikluse, iga juhtumuse puhul peakangelased harutavad seda pikalt-laialt, väljendavad oma tundeid, ideid, hinnangut. See teose teine konstruktiivne element — tegelaste pihtimine — alles tutvustab meile nad täielikult, valgustab kogu nende hinge, teeb nad inimlikult arusaadavaks. See on tõsine täiendus lõbusale, säravale fantaasiamängule.

Kuid siinkohal pole võimalust pikemalt peatuda sellel. Pole ka mõeldav selle töö raames enam-vähem täielik eritelu või hinnang *Don Quijote*'le. Eriti kui silmas pidada, et tühjendavat käsitlust *Don Quijote*'st ja temaga ühenduses olevaist probleemest me ei leia kogu hiigelkirjanduses, mis üle terve maailma pühendatud Cervantese meisterteosele. On vist õige, et *Don Quijote* on nagu omaette maailm, nagu elu, liiga mitmepalgeline, paljukülgne, lõputult varieeruv, selleks et lahendada ta lõpli-

kult, viia tagasi mingile ühele lihtvormelile. Igaüks, kes talle läheneb, suudab näha vaid mõnd külge temast, jälgida ainult mõnd üksikut joont, selle järgi mis ta ise oma hinges kaasa toob. Ja igaüks võib seal leida tõendusid sellele oma le arvamusele, ilma et see tarvitseks olla ainuõige.

Siinkohal vaid mõningaid jooni, võimalusi *Don Quijote* vaatlusele.

Kõigepealt, milline oli teose siht?

Cervantes ise on nimetanud oma raamatu sihiks soovi naeruvääristada rüütliromaane, mis olid taudina vallutanud Hispaania, nagu mainitud käesoleva kirjutise sissejuhatuses. Autor teatab *Don Quijote* I jao eessõnas otsekohe, et tema raamat sisaldab vaid satiiri rüütliromaanidele ja et tema lõppsihiks on vaid rüütliromaanide lugupidamise vähendamine ja selle mõju nõrgestamine, mida nad avaldavad kogu maailmale, eriti lihtrahvale. Ka teoses endas rõhutab autor seda korduvalt mitmel puhul. See avaldub ka peakangelase tegudes: Don Quijote rüütlikult löömine kõrtsiperemehe poolt, kes selle tseremoonia juures vajaliku Pühakirja asemel pomiseb oletatavat palvet arveraamatust, kuhu ta harilikult märgib õle ja kaera väljaminekut; Don Quijote valve kõrtsiõues loomajootmisekaevu rakkeile asetatud relvadega, tema kroonimine pärast rüütliklöömist kergelennuliste tüdrukute poolt jms. — see kõik naeruvääristab kombeid, mis olid peetud pühaks rüütliromaanides. On aga ka teissuguseid arvamusi: väidetakse, et ülalpool mainitud siht oli vaid ettekäändeks, et selle abil püüdis autor juhtida kõrvale tsensuuri- ja inkvisitsiooniteenrite valvsust, kes hoolega kontrollisid kõiki teoseid ja iga vähi-magi arvustuse puhul katoliku kirikule ja kuningavõimule kui ka eksimuse juhul heade kom-

mete vastu keelasid teose väljaandmise. See pärast peitis autor oma arvustuse kaasaegsele ühiskonnale rüütliromaani narruste pilkamise varju. Teised jälle arvavad, et Cervantese peasihiks ei olnud rüütliromaanide naeruvääristamine sellepärast, et need olid juba moest väljas tema ajal, vaid ta peasihiks oli näidata absurduseni viidud näite najal, kuivõrd hädaohtlikud olid sellised verepuhtuse ja kõrgema rassi eelarvamused, mis valitsesid kolme veerandit kogu rahvast ja, arendades põlgust igasuguse kasuliku töö vastu, viisid Hispaaniat ikka lähemale hävingule.

Milline ta siht ka polnud, igatahes andis ta rüütliromaanidele lõpliku surmahoobi: need liialdatud, valelikud, halvasti kirjutatud sünnitised, mis olid kaugel elust ja tõelikkusest, kadusid pärast *Don Quijote*'t täiesti. Kuid Cervantese geniaalse sule all ja tema sügava elutundmise ning inimlikkuse tõttu on saanud arvatavast paroodiast rüütliromaanidele palju, palju enam: on saanud haruldaselt eluküllane kujutus kogu tolleaegsest Hispaaniast, ta oludest ja inimesist, aga veelgi enam: on saanud sügavasti läbituntud inimlikkuse, rahvatarkuse, elukogemuse ja kirjaniku enda ilmavaate kujutus. Ta kangelased on kasvanud välja üle aja ja ruumi: hispaanlasist nad on muutunud ilmakodanikeks, on muutunud hiiglasiks. Nende ulatus on saanud nii avaraks, nende tähendus nii üldiseks, et sageli on tahtnud seletada Cervantese romaani allegooriana võitlusest idealismi (*Don Quijote*) ja materialismi (*Sancho Panza*) vahel. Muidugi ei olnud Cervantesel mõtteski sellist teadlikku allegooriat. Kuid tema geenius ja ta sügav inimlikkus, mis selginud ja süvenenud elukannatusis, on lasknud tal vaadata nii sügavasse inimhinge, et ta on

toonud sealt välja kõik, mis igavene, jäädav, mis on omane kõigile inimesile kõigil aegadel.

Nagu juba varem öeldud, sellise teose võib luua ainult see, kes elanud läbi elu, kes on õppinud elult kõik, mida inimene võib õppida. Cervanteski oli õppinud ülima tõe: mitte kohut mõistma, vaid vaatlema. Kõik, mis oli seljataga: noore-ea unistused ja lootused, mehe-ea püüded, sangarlus, millesse ta uskunud — kõik näis petlikuna, püsimatuna. Kõik väärtused olid vaid suhtelised, muutusid selle järgi, milliselt vaatekohalt neid hinnata; sama asi näis ühele kõrgena, teisele koomilisena — igapäev oli nii-öelda oma maailm. Cervantesi maailm oli geeniuse ja ideelikkuse maailm. Ja alles selles on ta täielikult vaba. Looja suveräänsusega ta sulatab kõik elus kannatatud pettumused ja kogemused, kõik elu vastuolud ja lahkkelid suureks harmooniliseks tervikuks, kus valitseb ta kõrgehingeline idealism ja selginud optimism ning mille üle muigab ta leebe huumor. Seega oleme jõudnud Cervantesi teose ühe peaomaduse juurde. Mis on õieti huumor, mille üheks tüübilisemaks esindajaks on saanud Cervantes? Sellele küsimusele P. Hazard oma *Don-Quijote'*-analüüsis vastab järgmiselt: ühed peavad huumorit naljatamiseks, arvustamiseks, pilkamiseks; teiste arvates on humoristlik see, kui midagi ilmsesti keeldutakse tunnustamast selleks, mis ta on; kolmandad jälle peavad võimalikuks, et huumor pole ei koomika, ei vaim, ei ironia, ei fantaasia, ei tundelisus, ei kibedus, vaid mingi eriline intonatsioon, mis liitub nende mitmekesiste elementidega ja annab neile uue tähenduse, nagu diees või bemoll muudavad muusikapala tonaliteeti. Olgu kuis tahes, *Don Quijote'*le sobivad kõik need definitsioonid, ja keegi ei kahtle selles, et huumori alal Cer-

vantes on üks kuningaid. Psühholoogiliselt on aga sügavam huumor ainult traagilise, ebaharmonilise hinge omadus, sest humorist on teadja, ta tunneb elu ja inimeste väärtust. Ta teab, et midagi pole püsivat, midagi kindlat, jäädavat. Ja et kõige lõpul pärib kõik vaid surm. Hoolimata sellest traagilisest teadmisesest, humorist naerab. See naer läbi pisarate nõuab suurt hingejõudu, üleolekut kannatusist. Cervantes omas seda jõudu, mille tõenduseks on ta surematu rüütel.

Kuigi meie ei tunne rüütliromaane, võime nende üldise iseloomu järgi ometi mõista, millist tänulikku materjali pakkusid nad humoristlikule vaimule, nagu oli Cervantes. Kas otsekoheselt või mõne kõrvalsihiga, aga ta sööstab võitlusse nende romaanihgedega, lüües neid nende omade relvadega: rüütliromaan on talle nii irooniaobjektiks kui ka lähtekohaks. Üheainsa karikatuuriga ta tabab nad kõik: kuna neis on seiklusi, ta jutustab otse groteskseid seiklusi; kuna neis esineb rändrüütleid, ta saadab lavale rändrüütli, kes võtab endale kogu selle tõu patud. Võime leida palju kokkupuutepunkte *Don Quijote* ja rüütliromaanide vahel, nimetagem näiteks fiktsiooni, et jutustajaks on araabia kirjanik Benengeli, *Don Quijote* võitlust lõvidega, ta korduvat nõudmist, et *Dulcinea* tunnustataks maailma kauneimaks naiseks jne.; *Sanchol* leitakse sarnasust vanimas hispaaniakeelses romaanis *El Caballero Cifar* esineva kannupoisi *Ribaldoga*, kellele muide on omane ka selline vanasõnade kuhjamine kõnes nagu *Sancholegi*.

Cervantes on kasutanud oma teose loomisel ka muud kirjandusevara, mis oli olemas enne teda, näit. lamburiromaani, kelmiromaani (*novela picaresca*), itaalia laadi armastusnovelli; tal on

mõjutusi *Celestina*'st, Montemayori *Diana*'st, Lope de Rueda'lt, Boccaccio'lt jt.; ta on ammutanud romanssidest — rahvalikest lühikestest eepilisist ja lüürilisist poemidest, mis ülistasid mauridega võidelnud kangelasi: poolajaloolised, pool-legendaarsed faktid au ja kohuse seaduste sangarlikust täitmisest.

„*En un lugar de la Mancha*“ (ühes kohas la Mancha's) — nende sõnadega algab *Don Quijote*. „*En un lugar de la Mancha*“ — algab ka üks romanss romanssidekogus *Romancero general*. — Kui Don Quijote oma esimesel väljasõidul saabub maa-võõrastemajja, teatab peremees talle, et tema majas ta leiab kõik peale voodi. See pole tähtis, vastab Don Quijote, sest „minu ehteks on mu relvad ja mu puhkuseks on võitlus“ — see vastus samuti esineb ühes romansis. Salm, millega Don Quijote vastab neidudele, kes abistavad teda võõrastemajas: iial veel ei teeninud ühtki rüütlit nii hästi daamid kui Don Quijote't siis, kui ta tuli oma külast jne. — see on jällegi ühe romansi koomiline tõlgendus. Ja nii edasi, läbi terve teose võime kohata selliseid väikesi joonekesi, mis võetud rahvalikest romanssidest.

Lõppeks võime isegi teha oletuse, et Cervantes esimese idee oma fiktsioonile on saanud ühest romansside-karikatuurist („*Entremés de los Romances*“), vist aastast 1597. Selles kirjeldatakse, kuidas keegi vaene tööline Bartolo on sel määral täitnud oma pea igasugu lugudega maurisid võitvaist kangelasist, et ta kaotab arusaamise tõelikkusest; ta kujutleb end vahva sõdurina, uskmatute nuhtlejana; ta au sunnib teda kaitsma karjatüdrukut, keda tülitab talusulane. Viimane aga haarab Bartolo käest ta piigi, peksab ta sellega läbi ja jätab lamama: otse nii nagu muula-ajaja peksab Don Quijotet ta oma piigiga

ja jätab ta maha lamama. See pole minu süü, see on mu hobuse süü, ütleb Bartolo — täpselt sedasama ütleb ka Don Quijote. Bartolo arvab end Baldovinoks (isik rüütliromaanidest), kes jäetud üksinda maha; ta hüüab oma daami poole, kes ei hooli temast ta õnnetuses; ja kui saabub ta perekond, ta arvab nägevat tulema Mantua markiid, oma onu ja isandat. Niisamuti Don Quijote, lamades maas pärast muula-ajajalt saadud keretäit ja nähes lähenevat üht talupoega oma külast, peab teda Mantua markiiks, kuna tema ise on Baldovino.

Hädiselt istudes eesli seljas, millega talupoeg ta koju sõidutab, Don Quijote muudab oma ideed: nüüd ta pole enam Baldovino, vaid maur Abindarráez, kelle Autequera kuberner vangistanud ja nüüd oma lossi viib. Niisamuti Bartolo muutub kristlikust kangelasest mauri sõduriks. Seejärel mõlemad, nii Bartolo kui Don Quijote, magavad sügavasti pärast kojujõudmist; ärgates pole kumbki paranenud. „Kuradile „Romancero“!“ hüüab üks Bartolo naabreist, „kui see on tema, mis viis su selleni!“ „Neetud olgu“, hüüab Don Quijote majapidajanna, „neetud olgu, ma kordan seda ja ütlen sada korda, rüütliiraamatud, mis on viinud Teie Armulikkuse sellisesse seisukorda!“

Siinkohal Don Quijote lahkub Bartolost, kuid on väga tõenäoline, et seni ta oli jälginud teda.

Kokkupuutepunkte leidub Don Quijote'l ka kelmiromaanidega. Muidugi *Don Quijote* pole kelmiromaan: selle seaduseks on, et romaani kanglane teenrina läheb ühelt isandalt teisele, ühest olukorrast teise, võitleb pettuse ja kavalusega endast tugevamate vastu, pilkab seltskonda, kus ta viibib. Pealegi on kelmiromaan reaalsuselähe-

dane. Tema kangelasel pole ideaale. Sellevastu aga milline janu, milline nälg! Muidu ta on aga täiesti rahul oma madala sotsiaalse positsiooniga. Nii on siis erinevus *Don Quijote*'st suur. Ometi ei võiks öelda, et Cervantes poleks uudishimuliku pilguga vaadelnud Sevilla ja teiste linnade varaste ja kelmide kogumispaiku, et ta pole õilsa la Mancha rüütliga kõrvutamiseks toonud tüüpe, kes näivad sugulased kõigi Hispaania kelmidega. Ka kõrtsiteeniija *Maritornes* kuulub sellesse perekonda. Terve realistlik stseen kõrtsis *Maritornese* ja *Don Quijote* vahel on *picaresca*toonis — groteskne, efektitugev, hoopiderohke. Üldse hoopide jagamist kohtame nii sageli *Don Quijote*'s. Mitu korda pekstakse *Don Quijote* vaese omaks, mitu korda saab ta kaela kivirahe, kui palju murtakse tal ribisid, kui palju hambaid! Kõik see on tavaline kelmiromaanides. Sealseil kangelasil on kerge käsi löömiseks, ja kui nad kord hakkavad jagama hoope, siis ei lõpeta nad nii pea. Naljad, mis nad teevad, ei sarnle peene seltskonna ajaviidetega. Nii mõnigi värvi-tugev stseen ja jõhker nali loob ühenduse *Don Quijote* ja kelmiromaanide vahel (esijoones *Lazarillo de Tormes*).

Rüütliromaan, kelmiromaan ja romanss on siis pea-allikad, millest Cervantes on ammutanud, peaelemendid, mida ta on kasutanud oma töö teostamisel. Meie ajal võib seda rahulikult tunnustada. Meil ei arvata enam autori teene seisvat selles, et ta looks kõik ei millestki, vaid enam selles, et loovalt muuta seda, mis on võetud. Muidugi pole Cervantes neid käsitöölisi, kes kannatlikult lükib kivikese kivikese külge, vaevaga retušeerides ühendusjoonekesi; ta jääb loojaks, leiutajaks, haruldaseks leiutajaks, nagu ta ise on nimetanud end. Temasse oli kogunud nii

palju rikkusi, et nad nagu loodusjõuliselt purskusid välja. Ja see loov jõud kannab kogu teost lõpuni, andes talle seesmise ühtluse ja kontsentratsiooni, koondades üksikosad kindlasti peakingelase ja peaidee ümber, nii et muutub isegi liigseks nõuda teoselt ülesehituse, kompositsiooni üksikasjaliste nõuete täitmist selles mõttes, nagu seda mõistab uueaja psühholoogiline romaan. Ja kõik temas leiduvad puudused, nagu väikesed vastukäivused, ebatäpsused, ühtede ja nendesamade mõtete, seikluste ja juhtumuste kordamised, pikaleveninud arutlused jm. — kõike seda tasub kuhjaga ta seesmine rikkus, üllatav värskus ja suurepärase huumor.

Sügavasti juurdub Cervantese teos oma kodumaa mullas. Sügavamini vast kui ükski teine nii üldise tähtsusega teos. Nii tõetruult elab Hispaania oma rahva, oma maa, oma maitsete ja kommetega selles romaanis, et „kes on hästi lugenud Cervantese suurteost, see teab juba palju Hispaaniast“. Siin ei ela mitte ainult Philippi-aegne Hispaania kõigi oma kommete, harjumuste, inimeste, eelarvamuste ja huvidega, vaid siit saame aimu hispaania rahva ja maa põhiomadusist. Selle maa tsentraalseks ja normaaltüübiks on kastiillane. Cervantes, suurim kõigist kastiillasist ja hispaanlasist, on parimini ja igaveseks ajaks väljendanud kastiilia vaimu. Sest la Mancha, kus mängib romaan, sarnleb oluliselt Kastiiliaga, eriti psühholoogiliselt.

Juba maastik aitab meid läheneda siinse rahva hingeelule: need põuased maa-alad, kivid, veeta ja haljuseta, ning taevas kõrvetav päike. Siin maal eksalteerub fantaasia, tekiavad hallutsinatsioonid, võib arvata näha imesid. Siin tuleb käia miile, enne kui kohtad inimeste elamu või väikese ojakese nagu oaasi kõrves.

Teretulnud on kõigile kõrtsid. Need on tuhande võimaluse paigad. Pererahvas, teenijad, olud, toidud, toad, külalised — kõik on võrratult omapärane. See inimeste omapära on leidnud rikkaliku väljenduse ka *Don Quijote's* — üle 600 tegelase on Cervantes pannud liikuma siin. Kohtame aadlikke ja vaimulikke, kõrtsipidajaid ja muulajajaid, dueñasid ja kõrtsiteenijaid, talupoegi ja kelme. Eel kõige aga on rahvuslikuks tüübiks kujunenud hidalgo.

Hidalgo (*hijo de algo* — kellegi poeg, on mõeldud gootlase poeg) peas kummitab veel esivanemate võit mauride üle. Sõjateenistus on ainus töö, mida ta tunnustab. Mõtegi, et ta võiks teha mingit igapäevast, kodanlikku tööd, on võõras talle, kogu ta olemusele. Tema au nõuab, et ta ei teeks midagi, et ta näiks küllalt rikkana, et mitte midagi teha. Vahel kaebab ta endamisi oma vaesuse üle: nagu Don Quijote, kui ta ühel õhtul leiab, et ta ainsal sukapaaril jooksevad maha silmad. „Vaesus“, hüüab autor, „... miks tungid sa ikka enam hidalgode ja kõrgestisündinute kui teiste inimeste kallale? Miks sunnid sa neid käima lapitud kingades ja kandma oma kuuel segamini mitmesuguseid nõöpe: siidist, hobusejõhvist ja klaasist? Miks peavad nende kaelakrooked peaaegu alati olema kortsunud ja targeldamata?“... „Häda vaesele hidalgole“, jätkab ta, „kes tahab säilitada oma au, süües halvasti ja kinniste uste taga ja teeseldes hamborgiga, millega ta väljub tänavale, ilma et ta oleks söönud suutäit, mis teda sunniks puhastama hambaid! Häda sellele, ütlen ma, kelle au on häbelik ja kes mõtleb, et tal võidakse juba miili kauguselt näha paika kingal, ärahitatud kübarat, kulunud mantli hõrenenud niite ja ta näljase kõhu tühjust.“ Kuid seda tunnustab

hidalgo ainult üksi olles, teised ei tohi kuulda seda. Sest ta on uhke: uhke oma mittemidagitegemisele, uhke tervele oma olemusele. Võibolla peitub selle taga vähem tahtmine midagi olla kui püüe jääda truuks sellele inimlikule väarikusele, millest neil on nii kõrge idee: teised tohivad näha neid ainult sel kõrgusel, kuhu nad end ise on tõstnud.

Nad on äärmiselt valjud etiketiküsimusis. Nad omavad ka teenrit. Muidugi ei maksa nad talle, ja vahel isegi võtavad temalt vastu tüki leiba, ilma et sellest välja teha. Kuid neil on teener. Ja nad valitsevad tema ning oma tühja maja üle nii väarikalt nagu Hispaania kuningas oma riigi üle. Niisugune on hidalgo.

Ka teised romaanitegelased on tugevate omapäraste joontega. Igaühel on oma eriline vaatenurk maailmale ja sellest ta ei loobu. Ja igauks tahab väljendada end. Nii põrkavad alata vastamisi kõige kontrastsemad ilma- ja eluvaated. Hispaania rahvas on nagu ta maastikki päikese ja varju vahelduv, kontrastne: realistid ja idealistid, materialism ja ennastsalgav heroism, müstiline ind ja külm mõistus, Don Quijote ja Sancho Panza.

Cervantes aga on avardanud ja süvendanud need vastuolud ja suhtlemised nii, et ta teos ulatub välja rahvuslikkuse piirest. Ta on maksev igalpool, kus leidub eluvõõrast idealismi ja maalähedat, kohtlast materialismi. Võrratu leidlikkusega viib Cervantes läbi kogu teose selle kahe vastaspoole demonstratsiooni.

Fantaasia ja reaalsus, idealism ja materialism, luule ja tõsielu on asetatud siin teineteise vastu. Kuid nad pole mitte ainult vastamisi seatud. Pigemini on *Don Quijote* nende kahe ilmavaate ühendajaks, näidates, kuis üks neist

on teise funktsioon. Rändrüütel ja ta kannupoiss on ülimaks väljenduseks reaalsuse kahele kujule, kahele vaatepunktile neist väljaspool asetseva reaalsuse suhtes. Ja kõik romaanitegelased üldiselt jagunevad nende kahe kallaku vahel. Kuid autor kuski ei sunni peale seda ideed, ei õpeta, see järgneb iseendast sellest viisist, kuidas iga isik romaanis vaatleb maailma enda ümber. Sellest arvamuste ristumisest iseendast kerkib küsimus: mis on siis tõde? Kellel on õigus, kel mitte? Nii peame küsima, näiteks, sel puhul, kui Don Quijote vabastab galeeridele viidavad vangid kõrge õiglustunde põhimõtteil, samad vangid, kes olid mõistetud hukka kuninga õigluse põhimõtteil. Teisel puhul ütleb Don Quijote ise: „see, mis sinu silmis näib habemeamajamiskausina, näib minule Mambrini kiivrina, ja kellelegi kolmandale näib veel millegi muuna.“ Lõpmatus rikkuses varieerub selliseid motiive, milles tegelased avaldavad oma vaatekohti.

Siinkohal vaid mõningaid jooni peakangelaste iseloomust. Don Quijote kohta on maksev kõik see, mis eelpool öeldud hidalgost. Esimesel kohal on tal au, au ja vabadus. Ta ei unusta hetkekski, et ta on hidalgo, kohtleb talupoega üleolevalt, häbeneb vaesust. Muidu aga on ta heatahtlik ja leplik inimene. Ta pole mitte mõni lollpea või narr, nagu ikka jälle arvatakse. Otse vastupidi, ta on väga arukas, isegi tark, ta arvustab kõike õieti, inimesi ja olukordi. Mis ta räägib, on selge ja mõtterikas, ta nõuanded Sanchole valitsemise asjas on äärmiselt targad. Ta on inimene, kes maisi asju väga hästi tunneb, kuid — ta vaatab neist üle, ei hooli neist. Siin ongi ta nõrk punkt: ta ei näe seda, mis on olemas tegelikult, vaid seda, mida usub olevat. Ta teab küll teoreetiliselt, et „kogemus on kõigi

teaduste ema“, kuid ta ise pole midagi kogenud. Ta võtab kõike valmina, nii nagu näeb ette ta idee. See kiindumus ideesse hoolimata tõsi- asjust tingibki kõik Don Quijote teod. Läbi kogu teose läheb see peakangelase süstemaati- line idée fixe oma tagajärgedega. Kuigi Don Quijote jääb igakord alla oma kokkupõrkeis tõe- liku maailmaga, näib tema pettemaailm ideaal- semana ja sümpaatsemana igapäevase ja tõeli- kuga võrreldes, ja naeru ning kaastundmuse ase- mel temaga tekib tahtmatult lugupidamine ja sümpaatia. Tema austab väärtusi, mis peetud kõrgeks kõikjal: rüütellikust, aatelist innustust, julgust, truudust, usku, endaohverdamist ja inim- armastust. Nende aadete pärast läheb ta võit- lusse, mõtlemata tagajärgedele. Nende nimel võtab ta endale kõik kannatused. Eks meenu meile siin Cervantes ise? Temagi oli pidanud kannatama, kui julmas eluvõitluses hävisid ideaal- lid, mida ta kandnud hinges. Don Quijote kui aadete eest võitleja saatus moodustab teatud paralleeli tema autori saatusle.

Rüütellikkusse kuulub tingimata ka armastus. Ja Don Quijote armastab. Tema armastus Dul- cinea vastu on sama vankumatu, samuti kasvanud kokku tema olemusega ja sama fantastiline kui ta teod rüütlina. Ta ei ühenda Dulcineaiga maisi soove. Dulcinea polegi õieti naine, vaid armas- tus-idee kehastus, keda ta tahab teenida. Don Quijote nõuab kõigilt oma armastus-usu tunnis- tamist, vastasel korral kutsub võitlema elu ja surma peale. Selle ideelise armastuse nimel ta hülgab kõik teised armuseiklused, kõik kiusatu- sed, millega ta arvab teisi naisi teda võrgutavat. Nii on see armastus samasugune fantastiline usk ideesse nagu kogu ta idée fixe. Miski ei suuda avada tal silmi. Kõik, mis ei sobi tema ideega,

ta tunnistab nõidade, võlurite kurjaks kiusuks. Ja seni kui ta usk on vankumatu, ta ei loobu oma ideest. Hiljem aga hakkab ta kahtlema: võõras rüütel võitis ta, tähendab Dulcinea ei toetanud teda küllaldaselt. Tal pole enam täit usaldust enda vastu. Ja kõik on lõppenud, sest ta on tabatud otse oma elu allikas. Tal pole enam midagi teha siin maailmas. Ta sureb. Kuid ta lõpp on harmooniline: enne surma mõistab ta oma haigust ja jõuab äratundmisele tõelikkuse ja fantaasia õigest vahekorrast.

Don Quijote kõrval seisab ta kannupoiss Sancho Panza. See on hispaania rahva teise iseloomustava osa — talurahva — esindaja. Kuid ta on ka üldse rahvaliku hingeelu parim kehasutus: temas on kõike, mis omane kõigi aegade ja kõigi maade talupoegadele. Kuna Don Quijote esimene väljasõit teostub ilma Sanchota, siis on järeldatud, et esialgu romaan oli mõeldud lühikese novellina. Kuid alles Sancho Panza ilmumisega lavale saab Don Quijote täiuslikult väljendada oma olemust. Sancho on realistlik tüüp. Ta on ahne ja söögiarmastaja, kergeusklik ja arg, kaval, omakasupüüdlik. Kuid temas on ka seda rahva südamlikkust, looduselapse rõõmu ja heatuju, elavust ja elutarkust. Tema utilitarism ja talupoja-kavalus on loomulikuks vastandiks Don Quijote omakasupüüdmatusesele ja aristokraatlikkusele. Ta järgneb küll Don Quijotele, kuid ta teeb seda lootuses tasu peale, läbi kogu teose kõneleb ta sellest tasulootusest. Ta on osav igast asjast endale kasu lootma. Kena on see, kuis ta saab nuhelda oma vale eest, et Dulcinea olevat võlutud: ta peab ise lunastama Dulcinea, andes endale kolm tuhat kolmsada hoopu paljale istmikule! Aga siingi oskab ta kõrvale põigelda: ta sooritab need hoobid pimeduses, metsas, ja jagab

nad kõva käega puutüvedele, nii et viimaseilt koorgi maha tuleb.

Ometi on need kaks vastandlikku tüüpi — Don Quijote ja Sancho Panza — lahutamatu seotud teineteisega. Just nende vastandlikkus on see, mis ühendab neid nii, et hoolimata väikestest pahandustest, arusaamatustest ja isegi tülidest nad püsivad koos lõpuni. Nad vajavad teineteist, täiendavad teineteist: kui Don Quijote' vaim kipub eksima pilvetagustesse kõrgustesse, siis Sancho oma maisusega toob selle jälle tagasi maa peale; ja kui Sancho liigselt rõhuvad igapäevased maised raskused, siis Don Quijote oma avarama vaimuga õpetab teda neist üle saama, suhtuma neisse filosoofiliselt.

Seda vastastikust mõjutamist võime jälgida läbi kogu romaani. Eriti palju õpib Sancho oma isanda mõjul. Tema, nii ahne ja saamahimuline, õpib suurimat elutarkust — loobumist: kui teostub lõppeks ta lootus maavalitseja koha saamise asjas, siis osutub amet talle liiga raskeks ja ta loobub sellest. „Alasti olen ma sündinud, alasti olen veelgi, ma ei ole midagi kaotanud ega midagi võitnud“, lausub ta. Don Quijote'gi imestab selle üle, kuidas Sancho „päevast päeva muutub targemaks“. Selle peale arvab Sancho ise, et midagi tema isanda mõistusest hakkab temalegi külge. Selles suunas arenebki nende vahekord lõpu poole: Sancho areneb, kasvab, tugevneb sellal, kui Don Quijote kuidagi tardub, mandub ja lõppeks hävib. Tema surivoodi juures seisab Sancho, arenenud, peenenenud, teatud määral oma isanda vaimu pärija; ta püüab kõigiti lohutada Don Quijote't, on valmis minema temaga kaasa uutele seiklustele, rääkimata tasust.

Nii saabub teatud süntees mõlemast tüübist: jääb püsima ühe elujõud, teise vaim. Alles nende

omaduste ühinemine võimaldab harmoonilise, te-
vikliku inim-isiksuse.

Üks kaasaegne kroonikakirjutaja on nimeta-
nud Cervantest „kultuurituks, kuid Hispaania
rõõmsaimaks vaimuks“. Sestsaadik on korratu-
seda arvamust. Cervantes tunnustati küll ge-
niuseks, kuid teadvuseta geniuseks, kes oli k-
jutanud *Don Quijote*, teadmata ise, kuidas võ-
miks. Muidugi, ta ei dotseeri oma raamatus filo-
soofiat, tal polnud teaduslikku aukraadi. Mis
võis ta siis olla muud kui rumal? Ta naeral-
kas võis ta siis olla tark? Uuema aja kriitika o-
aga lükanud ümber selle arvamuse. Cervantes
tõis leidub tõendus sellele, et tal oli teadmisi
oli haridust, oli osasaamine oma aja — renes-
sansi-ajastu — kultuurist.

teadmisi Ta tsiteerib küllaldaselt ladina keelt, müto-
loogiat, tõsi, sageli moonutatult. Aga kas pol-
kogu elu moonutatud ta romaanis? Ta tunne-
itaalia kirjanike töid: Sannazaro *Arcadia*'t, Tass
Aminta't, Guarini *Pastor Fido*'t, Ariosto *Or-
lando*'t, tunneb Pulci't, tunneb Bojardo't. Tos-
kaani keeltki tunneb ta veidi. Tal on lugemat-
tagavara vanasõnu, kõnekäände, rahvatarkus-
Tema viis asetada jutustuskäigu vahele pike-
maid vahepalasid — novelle — näitab jälle itaalia
kirjanduse tundmisele, kus Boccacciost saadi
tunti huvi lühikeste armastusnovellide vastu.
Pulci, Bojardo, Ariosto, kõik lubavad endal-
seda vabadust: katkestada jutu käik ja asetada
vahele mõnuga jutustatud lookene. See on renes-
sansiaja maitse arabeskile, mängule, naljale. Ni-
sugune nali on ka *la burla*, veidi jõhker jõuetut-
tüssamine, teiste ninapidi vedamine, pilkamine.
Kõigis raamatuis esineb selliseid nalju ja ka elu-
juhtus neid igal sammul. Hertsogi ja hertsog-
ginna lossis lavastab Cervantes *Don Quijote*'

burla. Cervantes on õppinud ka pastoraalist. See liik on alati olnud lähedane ta südamele, kuigi ta kriitiline vaim mõistab hukka selle. Ta puudutab isegi ideed lasta Don Quijotel jätkata oma seiklusi lamburina. See vast oleks olnud jällegi lõputute võimaluste maa!

Nii nagu Cervantes on ammutanud kõigist kirjandusallikaist, on ta omandanud mõnegi renessansiaja esindavaist ideedest.

Kõigepealt ideed, mis ta väljendab *Don Quijote's* armastuse ja ilu kohta, tunduvad neoplatoonilistena. Ta ülistab ilu, mille poole inimene püüab tahtmatult, oma olemuse paratamatute seaduste järgi, mille sihiks on harmoonia saavutamine. Harmoonia — see on maailma põhiolemus. Miski ei suuda takistada armastajaid ühinemast — see ühinemine on nende tõeline kohus. Miski ei suuda Don Quijotet takistada armastamast Dulcinead. Dulcinea on pigemini armastuse ja ilu idee kui maine olend. Don Quijote ütleb ise, et „Jumal teab, kas ongi mingit Dulcinead olemas maailmas või mitte, kas on ta tõeline või fantaasiakuju; need on asjad, mida ei maksa liiga sügavalt uurida.“ Talle jätkub sellest, et ta oma mõttes peab teda kauneimaks ja õilsaimaks olendiks. Don Quijote paaril korral tarvitab ise otse sõna „platooniline“ oma armastuse kohta Dulcinea vastu.

Cervantesel leiame ka looduse, loomulikkuse ülistamist. Don Quijote ideaaliks on kuldajastu, mil inimesed olid lähedal loodusele. Ta oletab seda harmooniliseks, nimetab loodust Jumala majordoomuseks. Siit edasi loomuliku karakteri vabaduse tunnustamine. Iga indiviid peab arenema kooskõlas loodusega, oma loomuliku minaga. Kõik muutused iseloomus peavad sündima seesmisil põhjusil. Kõik, mis väljastpoolt

inimesele ette kirjutatakse, on väärtusetu. Vap-
ralt kaitseb lamburinna Marcela oma iseloomu
vabadust, oma õigust olla niisugune, nagu ta on.
Ei tohi vägistada inimese tahtet. Don Quijote
hulluses see väide toob kaasa kummalisi taga-
järgi: näiteks too roimarite vabastamine valvu-
rite käest, sest et neid viidi sinna, kuhu nad ei
tahtnud minna, viidi vastu nende tahtmist. See
seisukoht võiks viia välja teadmata kuhu, kui
loomuliku karakteri vabadus ei leiaks piiri mõis-
tuses. Cervantese moraali aluseks on mõistuslik
element — oma seesmise mina äratundmine ja
selle kohaselt elamine. Sellelt seisukohalt tuleb
vaadata kurjusele lihtsalt kui veale, eksitusele
oma loomuse vastu. Sancho on õnnelik, seni kui
ta elab vastavalt oma loomusele. Asub ta aga
valekohale, kohe tabavad teda kannatused. Et
end parandada, tuleb tahta, kuid et tahta, selleks
peab enne mõistma: mõistma oma loomust.
Röövlipealik Roque Guinart'il on lootust para-
nemisele, sest ta on tundnud ära oma vea.

Ühenduses selle individuaalse karakteri va-
badusega muutuvad arusaadavaks kokkupõrked
üksikute ilmavaadete, huvide vahel. Sest kui
igäühel on oma isiklik seesmine mina, omaenda
nägu, eks ole siis ka maailm igäühe seisukohalt
isesugune? Kellel on õigus, ja mis on õiglus?
Mis on lõplikult too ese, mis ühele näib habeme-
ajamiskausina, teisele Mambrini kiivrina? Kas
on õiglus see, et panna roimarid ahelaisse, või
see, et vabastada nad, kuna nende aheldamine
sünnib vastu nende tahtmist? Kõik oleneb vaate-
kohast. Kas annab meile õige ettekujutuse asjust
mõistus või meeled, kogemus, mis on kõigi tead-
miste ema? Algul Don Quijote usub vaid sel-
lesse, mis talle sisendab ta idee, ta usub, et on
võlutud, kui ta istub härjavankril, vaatamata

vastuolule kogemustega. Kuid hiljem hakkab temagi kahtlema, hakkab mõistma, et on tarvis „kõike enne käega katsuda“, kui otsustada näivuse järgi.

Need ideed ja perspektiivid viitavad renessansiaja vaimule. Kohtame neid Cervantese teoses, näeme, et tema mõte on töötanud nende kallal. See pole siin mingi doktriin, mis sirgjooneliselt viidud läbi terve teose, pole teaduslik tõendus millegi poolt või vastu, vaid siin esineb lihtsalt mõtteid, mis huvitasid tolle aja vaimu; nad esinevad nagu alatoonina, nagu resonantsina — vahel kadudes, vahel esile kerkides — selgele ironilisele rõõmsale peatoonile. Siin leidub vastukäivusi, ristumisi, selgitamatusi — nii nagu leidub ikka elavas elus, mis pole tõmmatud mingi teooria raamile.

Renessansiaja vaba vaim on avaldanud mõju ka Cervantese suhtumisele usuküsimusse, vaatamata hispaania vastureformatsiooni valjule dogmatismile. Muidugi, Cervantes on tõsine katooliiklane, samuti Don Quijote. Viimane elab ja kõneleb Pühakirja vaimus, nii et Sancho nimetab teda otse teoloogiks. Kuid see peab olema seesmine, elav usk. Väline, tühine kombetäitmine satub autori pilke alla. Kuis ta ironiseerib mõttetu palvete lobisemise üle, selle kohta võiks mainida Don Quijote pihitoimingut Sierra Morenas, kus, tahtes palvetada, ta oli sunnitud tegema endale roosikrantsi, milleks „ta käristas oma särgi küljest riideriba, tegi sellesse üksteist sõlme, üks suurem kõigist teisist, ja see asendas talle roosikrantsi kogu ta üksildus-ajal. Selle roosikrantsiga ta lausus ühe miljoni ave-mariasid.“ Kuid hiljem näis see autorile endale liiga vabana (inkvisitsioon omalt poolt ruttas kriipsutama maha selle koha) ja teises väljaandes ta

asendab särgiriba korgipuupähklitega, mis Don Quijote nööriile ajanud. Inkvisitsioon tõmbas maha veel teisegi lause, mis näis lõhnavat protestantismi järele, nimelt hertsoginna avalduse Sanchole, „et heategudel, mis tehakse loiduse ja ükskõiksusega, pole mingit väärtust“.

Võiks lõpmatult loendada Cervantese teoses leiduvaid ideid, mõtteid, millest oleme toonud siin üksikud näited. Ta raamatus, nagu igas tõelises kunstiteoses, peegeldub tema aja vaim, nähtuna läbi tema hinge. „Need ideed on Cervantese teose sees, nagu marmori või puu sooned on kaju sees“ (M. Bataillon). Kuid mitte nende pärast pole Cervantes suur. Tema suurus on selles, et ta on kunstnik, looja, leiutaja, võrratu humorist. Ta omab kaunist lihtsust ja looduse tervet värskust. Oma surematuse eest võlgneb ta tänu oma loomisvõimele, oma tühjendamatu fantaasiale, oma piiritule kaastundele. Sellest tulebki tema teose üldinimlik iseloom, sellest ta sajanditepikkune kuulsus.

XV.

Cervantese viimseist aastaist.

Don Quijote II jagu oli viimne Cervantese teoseist, mida ta ise nägi ilmuvat trükist. Küll oli tal veel palju kavatsusi: tahtis kirjutada *Galatea* II jao, *Las Semanas del Jardín* (Aia-nädalad), *El famoso Bernardo* (Kuulus Bernardo), näidendi *El Engaño à los ojos* (Silmapete) ja romaani *Los Trabajos de Persiles y Sigismunda, Historia Sentrional* (Persilese ja Sigismunda eksirännakud, põhjamaine jutustus). Kuid kõigist neist töödest nägi ilmavalgust vaid viimane, sest autori

jõud kahanes, vanadus manitses mõtlema lõpule. Ta oli tõesti vananenud viimasel ajal. Siinkohal võiks tuua ära kirjelduse, mis Cervantes ise on teinud oma välimusest, oma novellide eessõnas (1613. a.) Juan de Jáuregui poolt maalitud näopildi juurde*). Selles ainukeses puht-isiklikus avaldises enda kohta kirjutab Cervantes: „See, keda näete siin kotkanäoga, šatäänjuustega, kõrge ja selge otsaesisega, elavate silmadega, kongus, kuid hästi proportsioneeritud ninaga, hõbehäbemega — mis vaevalt kakskümmend aastat tagasi oli kullavärviline —, pikkade vurrudega, väikese suuga, kus mõned harvad hambad, sest neid on ainult kuus ja needki halvas seisukorras ja halvasti asetatud; keha kahe äärmuse vahel, ei suur ega väike, nahavärv hele, pigemini valge kui pruun, õlad veidi kүүrus ja ka jalult mitte väga karmas; see, ütlen mina, on *Galatea* ja *Don Quijote de la Mancha* autor, ja see, kes kirjutab *Matka Parnassile*, mis on perugialase Cesare Caporali teose jäljendus, ja palju muid teoseid, mis liiguvad ringi maailmas võibolla ilma autori nimeta.“

Selline oli siis Cervantes umbes 65-aastasena. 1615. a. kirjutab Marquez Torres tema kohta otse, et ta on „vana“. Cervantes ise, kirjutades järgneval suvel oma plaanidest krahv Lemosele, lisab kahtlevalt juurde: „kui mu vanad õlad suudavad kanda sellist koormat.“ Ta oligi võtnud endale liiga palju ette, sest kuigi vaim oli väsimatu, vana keha ei suutnud enam kaasa teha. 1616. a. kevadel ta tundis, et ta saatus oli otsustatud. 26. märtsil ta kirjutab Toledo kardinalpeapiiskopile, tänades teda äsja-saadud kirja ja

*) Selle pildi identsuse kohta on mõned uurijad kahtleval seisukohal.

ta helduse eest, ja mainib, et ta haigus on muutunud nii halvaks, et ta „kindlasti varsti teeb lõpu minule, kuid mitte minu tänulikkusele“.

Sellesse kurba aega langeb mõni lühike leebus-
hetk, mõni puhkeviiv, jalutuskäik. *Persilese ja Sigismunda* eessõnast võiks oletada, et Cervantes sel ajal tegi külaskäigu oma naise kodukohta Esquivias'esse. Heatujuliselt kirjutab ta sellest:

„Juhtus siis, armas lugeja, et matkates ühes kahe sõbraga tagasi Esquivias'est — koht, mis on kuulus tuhandel põhjusel, esiteks oma kuulsate perekondade, teiseks oma kuulsate veinide poolest —, ma kuulsin meie taga kihutavat suure kiirusega kedagi, kes, nagu näis, tahtis meile järele jõuda, sest ta hakkas ka hüüdma meile, et me ei ruttaks nii. — Ootasime teda, ja saabus eeslil üliõpilas-varblane, sest ta oli riietatud üleni pruuni...“ Jõudnud nendeni, üliõpilane naljatas, et otsustades kiiruse järgi, millega nad ratsutavad, nad ruttavad kahtlemata kuningaõue, et võtta vastu mõnd head ametit. Üks reisijaist vastas, et kiiruses on süüdi señor Miguel de Cervantese hobune, kes veidi ruttas. Vaevalt oli üliõpilane kuulnud Miguel de Cervantese nime, kui ta hüppas maha oma ratsu seljast, sööstis Cervantese poole ja surus ta vasakut kätt, hüüdes: „Jaa, jaa, on see tõesti see terviselt puudulik, kuulsuselt täiuslik, see lõbus kirjanik, lühidalt see muuside rõõm!“ Kuuldes end nii kiidetavat, Cervantes ei tahtnud jääda maha viisakuses. Ta kaelustas oma austajat, millega ta lõplikult ajas sassi teise korratu kaelakrooke, ja vastas: „Te eksite, mu härra, nagu paljud teised kirjanduse-sõbrad. Ma olen küll Cervantes, kuid ma pole muuside rõõm ega vääri ühtki neist teisist meelitusnimedest, mis Teie Armulikkus mulle ütles. Asuge jälle oma looma selga, ja lõpetame

mõnudas vestluses tee, mis meil veel jääb sõita.“ Satuti kõnelema Cervantese haigusest. Üliõpilane arvas selle kohta: „See on veetõbi, ja kogu ookeani vesi ei suuda parandada seda, kui jooksitegi ta viimse tilgani. Ah, señor Cervantes, teie peaksite täiesti hoiduma joomisest, kuid unustamata söömist, ja siis paranete ilma muu rohuta.“ „Jah“, vastas Cervantes, „seda on mulle öeldud mitu korda, kuid ma ei saa keelduda joomast, kui mul tuleb selline soov, ja mulle näib siis, nagu oleksin sündinud ainult selle jaoks. Mu elu läheneb lõpule, ja nõrgeneva pulsi järgi, mis lõpetab oma tukse hiljemalt lähemal pühapäeval, lõpeb siis mu elu. Teie olete tutvunud minuga sobimatul hetkel, kuna mul jääb vaid vähe aega avaldada teile tänu selle heatahtlikkuse eest, mida olete mulle osutanud.“ Vesteldes nii, nad jõudsid Toledo sillale Madridi ees, kus nende teed lahku läksid. Cervantese meeles valitses juba kurbus. Mõni teine kord, ütleb ta ise, oleks üliõpilase koomilisus ja kogu vahejuhtumine „pakkunud talle haruldast võimalust naljatamiseks. Kuid kõik ajad ei ole ühesugused... Ela hästi, naljatamine! Ela hästi, rõõm! Elage hästi, mu lõbusad sõbrad, sest minu tee viib surma poole, ja loodan näha teid õnnelikena teises maailmas!“

Tõelise filosoofi rahuga vaatab ta vastu lähenevale surmale. Viimse võimaluseni töötab ta. *Persiles ja Sigismunda* suudab ta lõpetada, kuid trükist ilmub see alles pärast tema surma. Teised kavatsused jäävadki teostamata.

2. aprillil ta annab täieliku kloostrivande Püha Frantsiskuse Kolmandale Ordule. 18. aprillil on viimne võidmine. 19. aprillil ta dikteerib eessõna *Persiles ja Sigismunda*'le, mille omistab krahv Lemosele, kes ikka veel viibis Itaalias.

See pühendus krahv Lemosele on liigutavamaid ridu, mis Cervantes kunagi kirjutanud:

„Võiksin alustada selle kirja peaaegu samade sõnadega, nagu algab vana romanss:

Astunud ju jalusesse,
Rinnas suremisehirm,
Kõrge härra, siin mu kiri.

Eile sai mulle osaks viimne võidmine ja täna valmistan seda kirja: aeg on kasin, tusk kasvab, lootus langeb ja ometi minu elu hoiab ülal vaid minu soov elada. Sooviksin, et elu kestaks, selleks et võiksin avaldada oma austust Teie Ekstsellentsile... Minu peas püsivad veel mõned katked ja jäljed *Aia-nädalaist* ja *Kuulsast Bernardo*'st. Kui õnnekombel — see poleks enam õnn, vaid oleks ime — taevas suvatseks säilitada mu elu, Teie Ekstsellents näeks neid teoseid ja ühes nendega *Galatea* lõppu, mida ma tean meeldivat Teie Ekstsellentsile.

Palun Jumalat hoida Teie Ekstsellentsi oma armuga.“

Niisuguse rahu ja lihtsusega vaatab ta vastu süngele surmaorule, millesse peagi alustab teekonda. Ta lähedal ei teata viimseil hetkil olevat viibinud sugulasi ega sõpru, ei tütart, vaevalt naistki. Ta vaibus surmaunne 23. aprillil 1616. a. 69. eluaastas. Madridis San Sebastiani koguduse surnuteregistris loeme tuhandete hulgas järgmist sissekannet: „23. aprillil 1616. a. suri Miguel de Cervantes Saavedra, abielus Doña Catalina de Salazariga, Calle del León. Ta sai Püha Sakramendi litsentsiaat Francisco López'i käest, ja määras, et ta maetaks trinitaarinnade kloostri-
+
risse; ta tellis kaks missat oma hinge eest...“ 24. aprillil kloostrivennad kandsid ta keha mäs-

tult frantsiskaanimunga rüüsse ja paljastatud näoga — nagu oli nende ordu kombeks — Paljasjalgsete trinataarinunnade kloostrisse, kuhu ta maeti. Ta h^{aua} asukoht on jäänud teadmatuks tänapäevani.

XVI.

Persiles ja Sigismunda.

Cervantese käsikirjad jäid ta naise kätte. Kõigist neist jõudis trükki vaid *Persiles ja Sigismunda* 1617. a.

See teos oli sündinud pikkamööda, sest juba oma novellide eessõnas (1613. a.) autor mainib tegelemist temaga. Stiililt on *Persiles ja Sigismunda* Cervantese hoolsaimini kirjutatud töö, kuid kirjutusele ei vasta sisu. Peakangelaste paar ei asetse nähtavalt tegevuse keskkohas. Nende elamused segunevad kõrvalisikute omadega, sest iga isik, keda nad teel kohtavad, jutustab oma muredest ja armastusest; need jutustused on tavaliselt novellikujulised. See on konstrueeritud romaan, mitte tõetruult nähtud psühholoogiline reaalsus. Lõppeks aga pakub ta rikkalikult andmeid meie teadmiste täienduseks autori mõtteilma ja kultuuri kohta.

Autor ise ütleb end kirjutanud selle teose Heliodorose *Theagene ja Kharikle*a jäljenduseks, isegi võistluseks sellega. Hilisem uuring on teinud kindlaks muidki võimalikke mõjutusi ja allikaid nii antiikaegseid kui ka moodsaid, näiteks Lope de Vega seiklusromaan 1603. aastast *Peregrino en su patria* (Rändur oma isamaal). Kuigi loodud peamiselt antiiksete eeskujude kohaselt, *Persiles ja Sigismunda* saab erivärvingu Cervan-

tese omast ajast, tema omist teadmisist või tead-
matusist rahvaste ja maade kohta, tema isiklikest
elukogemustest ja vaateist.

Persiles ja Sigismunda on jutustus kahest
armastajast, Islandi kuninga pojast ja Frislandi
kuninga tütredest. Nad matkavad valeriituses ja
valenimedele all läbi tuhandete ohtude, läbi terve
maailma — Hollandi, Taani, Inglis-, Prantsus-
maa, Hispaania — ja, pääsedes imeliselt kõigist
hädadest, saabuvad lõppeks Rooma, katoliikluse
pea-asupaika. *Persiles* on kujutatud rüütliku
armastajana, meeldiva välimusega, tublina kõigis
võitlusmängudes. *Sigismunda* jälle on jumalikult
ilus, äratades armastust kõigis, kes teda näevad.
Kuid need pole elavad inimesed, vaid konstru-
eeritud kujud, ja ei suuda seepärast äratada huvi
enda vastu.

Värvikamad ja meeldivamad on kõrvaljutus-
tused, mille sisuks on lood kauneist naisist ja
rüütlikest, armastusest ja armukadedusest, põge-
nemisest ja kannatusist, mis vahel lõpevad õnnel-
ikult, vahelt õnnetult. Nende jutustuste laad
on vahel fantastiline, vahel realistlik, vahel dra-
maatiliselt äge ja vahel idülliline, vaikne, kus-
juures mõnede jutustuste ained on sellised, mida
Cervantes käsitletud juba muus teoses.

Romaanikangelaste reis läbi võõraste maade
pakub autorile võimalust väljendada oma tead-
misi ja tõekspidamisi nende maade ja rahvaste
kohta. Kuid see, mis ta kõneleb maist, kus ta ise
pole käinud, eriti põhjamaist, on päris kumma-
line. Alles siis, kui jututegelased jõuavad maisse,
mida Cervantes tunneb isiklikult, oma koge-
muste põhjal — Itaaliasse, Portugali ja Hispaa-
niasse — muutub jutustus tõepäraseks ja värvi-
kaks maakohtade ja olude kujutuseks.

Arvamused ja vaated, mida Cervantes väljen-

dab teose tegelaste suu läbi, näitavad, et ta selle kirjutamisel ei taotlenud mitte ainult lugejate meelelahutust, vaid et tema, nagu vana astroloog Mauriciuski, „igatses 60-aastasena moraliseerida enam kui kunagi oli igatsenud noorena“. Nii nagu ta samal ajal kirjutas „õpetlikke novelle“, tahtis ta kirjutada ka õpetliku seiklusromaani, kus hispaania rüütli-ideaalid — armastus, truudus, usuind —, mille liialdust naeruvääristas *Don Quijote*, leiaksid positiivset kujutust, ülistust. Romaani tegelased rõhutavad eriti katoliku usu puhtust, on uhked oma vanakristlusele ja üks ristitud maur kiidab vaimustatult heaks Hispaania valitsuse vägivalda-abinõusid tema suguvendade moriskide vastu, nimelt nende väljaajamist Hispaaniast. Cervantese pooldamine sellele valitsuse teguviisile näitab, et ta oli täielikult oma aja laps. Kuid teisel tema avar pilk sellest hoolimata ulatab nägema selgemalt, arvustavalt. Näiteks väljendab üks tegelasist arvamust, et suureks õnneks oleks see, „kui kuningas ei oleks päruslik isevalitseja, vaid rahva poolt valitav ja rahva tahtest olenev, nii et tema võim võidaks ümber lükata, kui ta tarvitab seda valesti“. Kuid sellised arvustused ja vihjed on peidetud, tagasihoidlikud. Autor ei kipu enam parandama kombeid ja olusid. „Kas peab siis avalikult ütleva kogu tõde? Kas peab ta asetama nähtavaks kogu rahvale?“ „Ei,“ vastab Mauricius. „Ei või tuua avalikkuse ette salaja tehtud kuritegusid, eriti kuningate ja vürstide omi, kes meid valitsevad. Ei sobi alamaile laita oma isandat ja kuningat... ega levitada teateid oma valitsejate vigadest. Sest sellega neid ei kõrvaldata, vaid ainult hävitatakse alamate lugupidamine.“

Persiles ja Sigismunda't on peetud allegoo-

riaks, mis kujutab inimkonna eksirännakut Rooma — ristiusu sümboli — poole. Muidugi on see niisama ekslik arvamine kui *Don Quijote* allegooriaks tembeldamine.

Cervantes ise pani suuri lootusi *Persiles ja Sigismundale*, nagu nähtub *Don Quijote* II jao eessõnast, kus ta kirjutab krahv Lemosele, et loodab nelja kuu pärast lõpetada *Persilese ja Sigismunda eksirännakud*, raamatu, „mis saab kas halvim või parim kõigist, mis on kirjutatud meie keeles, nimelt ajaviiteraamatuist. Kahetsen siiski, et olen nimetanud seda halvimaks, sest minu sõprade meelest ta saavutab täiuslikkuse kõrgeima tipu.“

Autori lootused ei osutunud mitte täiesti valeks: teos äratas ilmudes kaunis palju tähelepanu ja tegi läbi 8 trükki kahe aastaga, levides kogu hispaania keele alale. Ta tõlgiti lähemal aastail võõraisse keeltesse: prantsuse, inglise ja itaalia keelde. Kuid see huvi polnud püsiv. Nüüdisajal on teos vaevalt loetav.

Raske on lahendada psühholoogilist vastuolu, mis seisab selles, et pärast *Don Quijote* ilmumist, kus Cervantes mõistis hukka tõetruuduse- ja ebaloomulikud rüütliromaanid, ta nüüd ise kirjutab teose, mis mitmeti langeb tagasi neisse nõrkusisse, mida ta ise piitsutas. On oletatud, et ta oli alustanud *Persilese ja Sigismunda* juba varem või samal ajal kui *Don Quijote* I jao. Sellega saaks ka selgemaks erinevus, mis on *Persiles ja Sigismunda* mõlema jao vahel. Kuid see on ainult oletus. Saksa kirjandusteadlane Hatzfeld nimetab Cervantese viimset teost ebaõnnestunud matkaks romantika-maailma, samalaadseks nagu Shakespeare'i *Torm* — vananeva kirjaniku teostumatuks romantiliseks igatsuseks. See on seik-

lusromaani idealisatsioon, abstraktne transpositsioon.

Võib-olla oli see andumine Hispaanias valitsevale vastureformatsiooni voolule. Puhta armastuse kvintessentsi kujutus, kus kõige materiaalse üle lehvib mingi üliinimlik hingus. Kuid kõrvaljutustuses ja sageli ridade vahel leiame tendentsi, mis pole kooskõlas sellise puhta naiivsusega: siin tuleb ikka jälle ilmsiks arusaamine inimlikust käitumisest, mis põhjeneb inimlikel jõududel ja autonoomsel mõistusel. Nii oli see teos ehk teatava väsimuse märke, alistumine sellele, mida autori mõistus ja vaim ei pooldanud. Üldse aga oleme Cervantese juures harjunud sellise mitmekesise, inimliku muutlikkusega. Mitte teooria, mitte süsteem, vaid elav elu, see on iseloomustav ta teoseile ja talle endale.

XVII.

Cervantese teoste mõju ja saatus järelmaailmas.

Luuletajana ei ole Cervantes kirjanduslikult väärtuslikku loonud, samuti ei küüni eriti kõrgele ta saavutused draamakirjanikuna.

Sellevastu on aga väärtuslikud tema vahe näidendid, *entreméses*, veel enam aga tema novellid, mis üksinda oleksid kindlustanud talle tähtsa koha hispaania kirjandusloos. Kuid alles *Don Quijote* on see, mis lubab asetada ta ühtes ritta kõigi aegade suurimate kirjanikega. *Don Quijote* sünniga oli Cervantes saanud surematuks. Jälgime siinkohal veidi pikemalt igavese rüütli rännakut läbi aastasadade.

Pärast menu Hispaanias ja Portugalis originaal trükitakse uuesti Brüsselis 1607. a., 1611. a., 1617. a., I jagu; 1616. a. II jagu. Ja Milanos 1610 a. Don Quijote ja Sancho Panza sammuvad nii kiiresti oma võiduteed, et juba 6. nov. 1607. a. ühe pidustuse puhul Peruus nähakse ilmuvat Rocinantel istuvat „Kurva Kuju rüütli“, keda saadavad infanta Micomicona ja Sancho Panza, kes kannab pühalikult Mambrini kiivrit.

1608. a. Prantsusmaa hakkab saama üksikuid proove *Don Quijote*'st: sel aastal tõlgitakse novell „Sobimatu uudishimu“, 1609. a. Marcela episood.

Täielikult esitab *Don Quijote* suuremale lugejaskonnale esimesena Inglismaa. Kellegi Thomas Sheltoni tõlkes ilmub teos seal 1612. a. Kuid on põhjust oletada, et Inglismaal tunti teost juba enne seda, teadmata küll, mil teel. Nimelt Beaumont ja Fletcher ühes komöödias kasutavad otse Cervantese ideed: romantiliste juttude lugemise naeruvääristamist, esitades laval tegelase, keda teatud määral võib pidada inglise Don Quijoteks. Pärast Sheltoni tõlke ilmumist leidub jälgi *Don Quijote*'st pea kõigi inglise tolle aja draamakirjanikkude teoseis.

(1614.) a. César Oudin tõlgib *Don Quijote* I jao prantsuse keelde. Teine jagu tõlgitakse 1618. a. Esimene täielik väljaanne prantsuse keeles ilmub 1639. a.

1621. a. tõlgitakse Saksamaal osa *Don Quijote*'st.

Itaalia saab oma tõlke 1622. a.

Seejärel tekib mingi seisak. *Don Quijote* ei kao küll silmapiirilt, kuid ta leviku tempo ei vasta alguses nähtule.

Euroopas oli pääsenud valitsema Hispaania-vaenulik meeleolu. Hispaania polnud mitte ai-

Mälestussammas Cervantesele Alcalá de Henares'es.

nult võidetud, ta oli kaotanud oma hinge: palju põhjusi oli selleks, ja üheks neist peeti seda, et Cervantes oli teinud naeruväärseks kõrged tunded, mis elustasid hispaania rahvast — au, armastuse. Korduvalt heidetakse talle seda ette. „Seda hispaanlast peetakse Hispaania, ta võimu ja ta suuruse languse üheks tähtsaks põhjuseks“, ütleb näiteks W. Temple.

Aga, rääkimata välismaast, ka Hispaanias endas 20 a. jooksul, 1617.—1637. a., ei trükita ainustki korda *Don Quijote*'t. 1637.—1674. a. tuleb kümme väljaannet. Ja siis möödub jälle 30 a. (1674—1704), ilma et ükski väljaandja Hispaanias saadaks maailma *Don Quijote*'t. Väljaspool kodumaad ilmub selle aja jooksul ainult üks väljaanne — Antwerpenis 1697. a.

Kuid see oli vaid ootuseperiood. 1675. a. ilmub Inglismaal Sheltoni tõlke uus väljaanne; 1676.—1677. a. esimene taanikeelne tõlge; 1677. a. Roomas itaaliakeelse tõlke kolmas väljaanne; 1677.—1678. a. Pariisis uus prantsuskeelne tõlge; 1682 esimene täielik saksakeelne tõlge. 1687. a. uus ingliskeelne tõlge — nii hakkab *Don Quijote* jälle moodi minema.

XVIII sajand toob talle täieliku võidu. Otustavaks asjaoluks on see, et Inglismaa võtab raamatu omaks. Temast ilmub palju tõlkeid, iga uus kahekordistab ta edu. See, mis inglased sealt peamiselt on leidnud vastavana oma rahvuslikule iseloomule, on huumor. Üks XVIII sajandi kriitikuist väljendas seda nii, et „huumor on inglise rahva provintse“. 1734. a. Fielding loob oma Joseph Andrews'iga inglise paariku *Don Quijote*le, naeruvääristades Richardsoni, Sterne'il, Smollett'il jt. kohtame *Don Quijote* mõju. Võime leida Cervantese jälgi Inglismaal kuni surematu mr. Pickwick'ini.

Ka Prantsusmaa tõlgib ja levitab *Don Quijote*'t, ta tunneb ja loeb teda. Kuid ta ei võta teda päris omaks: teos on liiga hispaanialik nende maitsele. Tõlkijad hakkavad teda mugandama prantsuse vaimule, vähendama eksotismi, muutes sellekohaselt originaali.

Sellisena tal on menu. Prantslased tunnustavad *Don Quijote* voorusi täiel määral. Florian, üks tema tõlkijaid, leiab, et teos esitab moraali ja lõbususe, peensuse ja loomulikkuse, hõlgavaima kujutlusvõime ja puhtaima väliendusvõime haruldast ühendust. „On vaevalt usutav, et ta on kirjutatud XVI sajandil, mil skolastika maitse valitses veel kogu Euroopas“.

Prantsuslikult prepareerituna *Don Quijote* levib ka Saksamaal, kus teda tõlgitakse prantsuse tõlkeist. Alles 1775. a. Saksamaa vabaneb sellest prantsuse vahendusest.

XVIII sajandil *Don Quijote* saavutab suure menu ka Hollandis, kus ta oli tõlgitud esmakordselt 1657. a. Ka Portugalis ega Itaalias ei unustata teda.

Kuid esirinnas sammub Prantsusmaa. Tema tõlgete arv ulatub mitmekümnesse. Neil prantsuslikult mugandatud tõlkeil oli ometi see teene, et nad viisid *Don Quijote* sellise levikuni, tehes ta vastuvõetavamaks euroopa maitsele. Siin ilmub illustreeritud väljaandeid *Don Quijote*'st, tema teod põimitakse gobeläänidesse, jäädvustatakse lõuendil, ja see traditsioon kestab meie päevini.

Mida edasi nihkub aeg, seda rikkalikumalt avaldub *Don Quijote* võlu. Ta võidab teatri: oopereid, ballette, komöödiaid, draamasid luuakse tema aineil. Ta pakub ideid pamflettidele, satiiridele, luulele, romaanidele. Iga autor, kirjanik, kriitik avaldab oma arvamust, võtab seisukohta

Don Quijote suhtes. Kõigis mais on see nii, nagu Vanas nii ka Uues maailmas. Ajakirju nimetatakse tema järele, *Don Quijote* ja *Sancho* muutuvad kujudeks, nippasjuks, tindipotiks, piibupeaks. Loendamatud on vahva rüütli seiklused pärast surma, nagu nad olid enne surmaga. Saame siin märkida vaid üksikuid jooni tema arengus.

Alates romantismiga sünnib oluline muutus *Don Quijote*'ga. Eelmiste sajandite lõbus seikleja *Don Quijote* koormatakse nüüd mõtetega, muudetakse sümboliks. Mille sümboliks nimelt, selle kohta on terve hulk sügavamõttelisi seletusi, liigutavaid, tundeküllaseid. Ja *Don Quijote* muutub kurvaks: ei saada ju olla lõbus, kui esitatakse mingit sümbolit. Sismondi leiab, et *Don Quijote* on maailma kurvemaid raamatuid. Nüüdsest peale on kurbus moes, rõõm on vulgaarne, naer kurjast. Nii asendab XIX sajand endise lõbusa seiklusromaani-kangelase kurva, sügavamõttelise, romantilise kujuga. Sel alal on eriline teene Saksamaal. Ta modelleeris *Don Quijote* oma näo järgi. Tieck'i tõlge (1799.—1801. a.) ja hiljem Soltau oma on otsustavaks etapiks raamatu ajaloo. Saksamaa rakendab temale oma kriitilise vaimu ja oma eruditsiooni. Mitte ainult Schlegel, Tieck, Heine, vaid kõik Saksamaa sügavaimad mõtlejad juurdlevad tema kallal. Nad on tunnustanud ta võrdseks Shakespeare'iga, mis pidi olema ülimaks kiituseks. *Don Quijote* muutub Hispaania geeniusse väljenduseks. Ta muutub romantika-aja raamatu täiuslikuks kehastuseks: ta on rahvuslik, kristlik, realistlik, kuid immutatud läbi idealismist. Ta täidetakse filosoofiaga. Temas nähakse poesia ja proosa olemuse sümbolit, nende konflikti. Mõistust ja loodust ebamõistuse, ebaloomulikkuse vastu. Mõtet ja elu. Olemist ja mitte-olemist.

Nii ulatus interpretatsioonivõimaluste hulk lõp-
matuseni. Selliselt muudetuna Saksamaa annab
Don Quijote tagasi maailmale.

Prantsusmaal pühendavad temale tähelepanu
sel sajandil Merimée, Gobineau, Sainte-Beuve,
Rimbaud, et nimetada vaid tähtsamaid nimesid.

Võiksime märkida ära ka teatud opositsiooni-
voolu. Juba varem oli heidetud ette Cervante-
sele, et ta oli hävitanud hispaanluse tema õilsu-
ses ja tõsiduses, nüüd leitakse, et ta olevat hävi-
tanud rüütlusevaimu üldse, naeruvääristanud
kõige õilsamaid tundeid (Byron). Léon Gau-
tier, austades Cervantest, teeb ometi „teda vas-
tutavaks selle saatusliku hoobi eest, millest rüüt-
lus pole enam toibunud“. Seda arvamust jaga-
vad mitmed teisedki, leides eriti vastuvõtmatuks
Don Quijote kõrgete aadete kõrvutamise Sancho
jõhkra maisusega.

Samal ajal aga algab *Don Quijote* täpsem
uurimine, kriitilise vaimu töö tema kallal, tea-
dusemeeste objektiivne tõeotsimine.

Ka võidab Don Quijote ikka enam maid ja
rahvaid. Sel sajandil näiteks ta võlub Vene-
maa. Juba varemgi oli teda tuntud siin prant-
suskeelseist tõlkeist ja ka viimaste järgi tehtud
venekeelseist. Nüüd aga hakkab avalduma Don
Quijote mõju. Eel kõige Gogolis (*Surnud hin-*
ged). Turgenev võtab *Don Quijote*'t romantili-
selt, sellisena, milliseks ta oli kujunenud saks-
laste juures. Ta seab üles paralleeli: Don Qui-
jote — Hamlet. (Teatavasti ilmus Shakespeare'i
Hamlet'i I väljaanne samal aastal kui *Don Qui-*
jote I jagu.) Don Quijote's väljendub eel kõige
usk, usk millessegi kindlasse, kõikumatusse, usk
tõesse, mis seisab väljaspool üksikut inimest, mis
nõuab teenimist ja ohvreid. Don Quijote elab
täielikult selle ideaali teenistuses, tas pole jäl-

gegi egoismist, ta on vaid endaohverdus. Selle tõttu on ta kartmatu, kannatlik, lepi kõigega. Ta ei arvesta, ei kaalutle tagajärgi, vaid teotseb. Alandlik südameilt, on ta vaimult suur ja tugev. Ta teab, milles on ta ülesanne, teab, milleks ta elab maa peal, ja see on peamine teadmine. Selle vastu Hamlet on eel kõige analüüs ja egoism, ja seepärast uskmatu. Ta elab vaid endale, on egoist; kuid uskuda endasse ei saa isegi egoist, uskuda võib ainult sellesse, mis on väljaspool meid, meist üle. Kuid see oma „mina“, millesse Hamlet ei usu, on ometi kallis talle. Sellega tegeleb ta kogu aja. Ta kahtleb kõiges, sellepärast ei saa ta teotseda. Ja inimesed tunnevad seda vahet. Ja seepärast vaatamata Don Quijote naeruväärsusele armastavad nad teda, lähevad temaga kaasa, Hamletit aga, hoolimata ta välisest võlust, ei armasta õieti keegi. Hamletid on kasutud massile, nad ei vii teda kuhugi, ei saagi viia, sest nad ise ei lähe kuhugi, nad ei tea ju, kas on maa jalge all. Don Quijote järele aga läheb mass (esindajaks on Sancho Panza). Sest mass läheb lõppeks ikka nende järele, kelle üle ta ise on naernud, keda ta on neednud ja taga kiusanud, kuid kes, kartmata tema tagakiusamisi ja needmisi, kartmata isegi ta naeru, lähevad vankumatult edasi, kiindunud vaimupilguga ainult neile nähtavasse sihti, otsivad, langevad, tõusevad jälle, ja lõppeks leiavad...

Nii Turgenev. *Don Quijote* on huvitanud venelasist veel Merežkovskit, Ostrovskit jt. Ka Dostojevskil on leitud jälgi tema mõjust: nimelt „Idioodi“ peakangelase vürst Mõškini kujus.

XIX sajandil ilmub ka Rootsis esimesi tõlkeid *Don Quijote*'st. Siitkaudu pääseb mõju Soomegi. Selle mõju tuntuimaks avalduseks on Aleksis Kivi võimas romaan *Seitse venda*. Soome

keelde tõlgitakse *Don Quijote* esialgu lühendatud, noorsoole mugandatud väljaannetena.

Ja XX sajand? Muidugi on meie aja maitse seisukohalt mõndagi ette heita *Don Quijote*'le. Hoolimata sellest ei peatu ta võidukäik. Rahvad, kes seni polnud omanud teda, tõlgivad teda nüüd (Norra 1916—1918). Uusi tõlkeid ilmub Prantsusmaal, kus nende arv nüüd on tõusnud juba 52-ni, Saksas, Itaalias, Nõukogude-Venes. Juba mõne aja eest loendati üldse üle 800 eriväljaande *Don Quijote*'st kõigis maailma keelis. Ilmub hulgaliselt kriitilisi töid, uurimusi, selektusi, millisel alal esirinnas sammub nüüd Hispaania. Miguel de Unamuno teeb donkihhotismist otse evangeeliumi, hispaania rahvusliku usu.

Mis puutub Eesti tutvusse *Don Quijote*'ga, siis esimese õige lühendatud tõlke temast andis E. Bornhöhe 1900. a. Teine, samuti lühendatud, noorsoole mugandatud tõlge *Don Quijote*'st ilmus 1923. a. Helmi Jansenilt, varustatult Hugo Raudsepa eessõnaga Cervantese elust ja tööst. Mõlemad tõlked on kaudsed, mitte algupärandi järgi tehtud. Nii kuulub eesti nende väheste rahvaste hulka, kel puudub täielik tõlge *Don Quijote*'st.

Ka XX sajandi suur populariseerimisvahend — kino — on võtnud omaks *Don Quijote* aine: 1933. a. vene kuulsaim laulja Šaljapin rakendas kogu oma geniaalse näitleja-anni la Mancha rüütli kujutamisele. Veidi muudetud ainestiku foonil ta lõi liigutava kuju, milles elasid *Don Quijote* põhiomadused: kõrgehingeline entusiasm, rüütlik armastus, endaohverdus, kartmatus.

Kõigest ülaltoodust näeme, kui pikk ja ulatuslik on olnud *Don Quijote* teekond peale surma. Meieni jõuab ta pärast sajanditepikkust rännakut. Tema tegude lugu ei koosne meile mitte ainult sellest, mis autor sinna sisse pani, vaid

ka kõigest sellest, mis temast üle käinud aastasajad temasse pannud. Kuigi nüüdisaja kriitika on vabastanud *Don Quijote* paljudest üleliigseist sümbolitaotlusist, peame tunnustama, et temas sisalduv ideede, tunnete, kujutuste rikkus on lõpmatu. Ja see rikkus kasvab iga uue inimpõlvega: igaüks neist astub *Don Quijote* juurde ja leiab sealt seda, mis ta ise hinges kannab, modelleerib teda oma näo järele. „Selles ongi suurte suurus“, ütleb Merežkovski, „et aeg neid ei hävita, vaid uuendab: iga uus sajand annab neile nagu uue ihu, uue hinge, omaenda kuju ja näo järgi.“ *Don Quijote*'t on imetletud, ülistatud, ka arvustatud, tema kangelas on peetud õilsa rüütlikkuse kehastuseks ja lihtsalt põrunud narriks, kuid ikka on teda loetud, temaga tegeldud. Ta on muutunud üheks inimsoo „igavesist kaaslasist“, keda ei saa mõelda olematuks, nagu ei saa mõelda olematuks seda inimeste liiki, keda võiksime nimetada donkihottideks.

Ühes Homerose, Dante ja Shakespeare'iga valitseb *Don Quijote* looja, Cervantes, vaimu-maailmas. Kuid tal on üks suur eesõigus nende kõigi ees: ta naerab. Teda on nimetatud „üheks inimsoo heategijaist“, kes oma huumoriga vabastab, lohutab, annab jõudu. Ja lihtne, loomulik on ta: teda mõistavad kõik, alates lastest, kes ongi tema tulisemaid poolehoidjaid. Aga ka iga teine vanus leiab temas vastavat oma hingele. Nii rändab igavene rüütel edasi ühes inimsooga senikaua, kui on veel lapsi, väikesi ja suuri, kes naiiv-otsekohele tunnevad rõõmu ta seiklusist, kuni on täiskasvanuid, kes võitluses elu „tuuleveskitega“ võivad õppida *Don Quijote* kogemustest, ja kuni on vanu, kes elu puhketundidel leebe naeratusega lugedes vahva rüütli tegudest leiavad neis võrdpilti omaenda võitlusile.

Cervantese eluloo koostamisel on kasutatud järgmist kirjandust :

- A. Castro*: Cervantès.
A. Castro: El pensamiento de Cervantes.
Cervantes: El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha (Biblioteca de Grandes Novelas). Ramón Sopena, Barcelona.
M. de Cervantes Saavedra: Don Quijote von der Mancha. (Aus dem Spanischen von D. Soltau) I, II.
„ Preciosa, das Zigeunermädchen.
„ Drei Novellen: D. eifersüchtige Estremadurer, Die beiden Nebenbuhlerinnen, Rinconete u. Cortadillo.
M. Douël: L'héroïque misère de Miguel de Cervantes esclave barbaresque (Alger, 1575—1580).
J. Fitzmaurice Kelly: Miguel de Cervantes Saavedra.
„ Artikkel „Cervantes“ „Encyclopaedia Britannica's“.
„ Die spanische Literaturgeschichte.
J. Fitzmaurice Kelly ja *A. Morel-Fatio*: Artikkel „Spain“ „Encyclopaedia Britannica's“.
A. Gleichen-Russwurm: Die Sonne der Renaissance.
P. Hazard: Don Quichotte de Cervantes. Étude et analyse.
Klemperer-Hatzfeld-Neufeld: Die romanischen Literaturen von der Renaissance bis zur französischen Revolution.
E. Lucka: Inbrunst u. Düsternis. Ein Bild des alten Spaniens.
H. Lyonnet: Cervantès.
S. de Madariaga: Spanien.
P. E. Martel: La rencontre de Cervantès et du Quijote.
D. Merežkovski: Сервантес (Вечные спутники).
H. Petriconi: Die spanische Literatur der Gegenwart (seit 1870).
R. Schneider: Philipp II.
V. Tarkiainen: Cervantes.
G. Ticknor: История испанской литературы.
I. Turgenev: Гамлет и Дон-Кихот.
H. Wantsch: Spanien.

Nimede hääldamist.

ø = inglise helitu th ; s on igalpool helitu.

- Abindarráez = avindarráeø
Academia Selvaje = akadémja selváhhe
Adjunta = adhhúnta
Agustín Ragio = agustín rahhjo
Alcalá de Henares = alkalá de enáres
Alcalde = alkálde
Alcántara = alkántara
Alférez = alféreø
Alguacil = alguaeíl
Alonso Fernández de Avellaneda = alónso fernándeø de
aveljanéda
Alonso Quijano = alónso kihháno
Amadís de Gaula = amadís de gaula
Ana Franca de Rojas = ana franka de rohhas
Andrea = andréa
Antequera = antekéra
Antonio de la Bella = antónjo de la velja
Antonio de Guevara = antónjo de gevára
Antonio de Sosa = antónjo de sosa
Argamasilla = argamasílja
Ariño = arínjo
- Baldovino = baldovíno
Baños de Argel = banjos de arhhél
Béjar = béhhar
Bernardo de Sandoval y Rojas = bernárdo de sandovál
i rohhas
Blanco de Paz = blanko depae
Blas de Robles = blas de rovles
- Calderón = kalderón
Calle del León = kalje del león
Calle del Rastro = kalje del rastro
Cárcel = kárøel
Cartagena = kartahhéna

Castro del Río = kastro del río
Catalina de Palacios = katalína de paláejos
Celestina = øelestína
Cesare Caporali = tšézare kaporáli
Consejo de Indias = konséhho de indjas
Constanza de Ovando = konstána de ovándo
Córdoba = kórdova
Corrales de la Cruz = korráles de la kruø
Corrales del Príncipe = korráles del príncepe
Corregidor = korrehhidór
Cortes = kórtes

Denia = denja
Diego de Alfaya = djego de alfája
Diego de Haedo = djego de aédo
Diego de Urbina = djego de urvína
Diego de Valdivia = djego de valdívja
Diego Sanz = djego sanø
Don Juan d'Austria = don hhuán d'austrja
Don Quijote de la Mancha = don kihhóte de la mantša
Dueña = duénja
Dulcinea = duløinéa

Écija = éøihha
El Bosque amoroso = el voske amoróso
El caballero Cifar = el kavaljéro øifár
El coloquio de los perros = el kolókjo de los perros
El Cojo = el kohho
El Conde Lucanor = el konde lukanór
El Dorador = el doradór
El Engaño a los ojos = el engánjo a los ohhos
El famoso Bernardo = el famosø vernárdo
El ingenioso hidalgo = el inhhenjóso idálgo
El licenciado Vidriera = el liøenøjádo vidrjéra
El Pastor de Fílida = el pastór de fílida
El Trato de Constantinopla y muerte de Selín = el trato
de konstantinópla i muérte de selín
Enrique = enríke
Entremés de los Romances = entremés de los románøes
En un lugar de la Mancha = en un lugar de la mantša
Escudo = eskúdo
España = espánja
Esquivias = eskívjas
Esteban de Garibay = estévan de garivai

Francisco Camporredondo = franøisko kamporredóndo
Francisco de Robles = franøisko de rovles

Francisco de San Pedro = franœisko de san pedro
Francisco Márquez Torres = franœisko markeø torres

Gabriel de Castañeda = gavrjél de kastanjéda

Gaspar de Ezpeleta = gaspár de eøpeléta

Gaspar de Porras = gaspár de porras

Girón = hhirón

Giulio Acquaviva = džuljo akkuavíva

Grisóstomo = grisóstomo

Guatemala = guatemála

Guzmán de Alfarache = guømán de alfarátše

Hernando de Toledo, señor de Higares = ernándo de
tolédo, senjór de igáres

Información = informaøjón

pacinto = hhaøínto

Jerónimo de Palafox = hherónimo de palafóks

Jorge de Montemayor = hhorhhe de montemajór

Jorge de Olivar = hhorhhe de olivár

Jornádo = hhornádo

Juan de la Cueva = hhuán de la kuéva

Juan de Jáuregui = hhuán de hhaüregi

Juan Gil = hhuán hhil

Juan Rufo Gutiérrez = hhuán rufo gutjérreø

Juan Ruíz de Alarcón = hhuán ruíle de alarkón

La Amaranta ó la Flor de Mayo = la amaránta o la flor
de majo

La Batalla naval = la vatálja navál

La Confusa = la konfúsa

La Dragontea = la dragontéa

La Gitanilla = la hhitanílja

La Goleta = la goléta

La Gran Turquesa = la gran turkésa

La Jerusalén = la hherusalén

La Numancia = la numánoja

La Paz = la paø

Las Semanas del Jardín = las semánas del hhardín

La Única y Bizarra Arsinda = la únika i viðarra arsínda

Lazarillo de Tormes = laøaríljo de tormes

Leonor de Cortinas = leonór de kortínas

Lope de Figueroa = lope de figeróa

Lope de Vega = lope de vega

López de Hoyos = lopeø de ojos

Los Celos = los øelos

Los Trabajos de Persiles y Sigismunda, Historia Setentrional = los traváhhos de persíles i sihhismúnda, istórja setentrjonál

Los Tratos de Argel = los tratos de arhhél

Luisa de Montoya = luísa de montója

Luis de Aliaga = lúis de aljága

Luis Gálvez de Montalvo = lúis galveø de montálvo

Maltrapillo = maltrapíljo

Manuel Ponce de León = manuél·ponøe de león

Manzanares = manøanáres

Maravedí = maravedí

Marcela = marøéla

Marquesa = markésa

Marqués de Falces = markés de faløes

Marqués de Santa Cruz = markés de santa kruø

Martín de Córdoba = martín de kórdova

Mateo Alemán = matéo alemán

Mateo Vázquez = matéo váskeø

Medina Sidonia = medína sidónja

Miguel de Cervantes Saavedra = migél de øervántes saavédra

Miguel de Oviedo = migél de ovjédo

Murcia = mureja

Nicolás Benito = nikolás veníto

Niño de Guevara = ninjo de gevára

Novela picaresca = novéla pikaréska

Novelas ejemplares = novélas ehempláres

Núñez Morquecho = nunjeø morkétšo

Ocho comedias y ocho entremeses nuevos, nunca representados = otšo komédjas i otšo entremeses nuévos, nunka representádos

Onofre Exarque = onófre ehhárke

Orán = orán

Osuna = osúna

Paso = paso

Pedro de Isunza = pedro de isúnøa

Pedro de Padilla = pedro de padílja

Pedro Fernández Ruíz de Castro, conde de Lemos = pedro fernándøe ruíø de kastro, konde de lemos

Peregrino en su patria = peregríno en su patrja

Preciosa = preøjóska

Proveedor general = proveedór hhenerál

Quevedo = kevédo

Quintilla = kintílja

Real = reál
Rinconete y Cortadillo = rinkonéte i kortadíljo
Rodrigo de Tapia = rodrígo de tapja
Rodrigo Osorio = rodrígo osórjo
Romancero general = romanééro hhenerál
Roque Guinart = roke ginárt

Sancho Panza = santšo panəa
Sannazaro = sannadzáro
San Sebastián = san sevastján
Santiago = santjágo
Santisteban = santistévan
Sevilla = sevílja
Simón Freire de Lima = simón freire de lima
Simón Méndez = simón mendeø
Soconusco = sokonúsko
Soldado aventajado = soldádo aventahhádo
Suárez Gasco = suáreø gasko
Sucesos de Sevilla = suəésos de sevílja

Tajo = tahho
Teba = teva
Thomar = tomár
Tirso de Molina = tirso de molína
Tomás Gutiérrez = tomás gutjérreø
Tomás Rodaja = tomás rodáhha
Tordesillas = tordesíljas

Valladolid = baljadolíð
Viage del Parnaso = bjahhe del parnáso
Viaggio in Parnaso = viáddžo in parnáso
Vida = bida
Voto a Dios que me espanta esta grandeza = boto a djos
ke me espánta esta grandéəa

Ximenes de Cisneros = hhiménes de oisnéros

S i s u k o r d.

	Lk.
I. Aja- ja kirjanduslooline tagapõhi . . .	5
II. Lapsepõlv ja noorus	17
III. Itaalias	22
IV. Lepanto lahing	26
V. Vangina Alžiiris	31
VI. Jälle kodumaal	45
VII. Kirjaniku esimesed võidud	50
VIII. Kroonu moonaja ja maksudekomissarina	62
IX. <i>Don Quijote</i> esimese jao ilmumine . . .	74
X. Cervantese elu Valladolidis ja Madridis	79
XI. Õpetlikud novellid	89
XII. <i>Matk Parnassile. Kaheksa komöödiat ja</i> <i>kaheksa vahenäidendit</i>	97
XIII. <i>Don Quijote</i> teise jao ilmumine	102
XIV. Pilk <i>Don Quijote</i> 'le tervikuna	110
XV. Cervantese viimseist aastaist	134
XVI. <i>Persiles ja Sigismunda</i>	139
XVII. Cervantese teoste mõju ja saatus järel- maailmas	143

MIGUEL DE CERVANTES
DON QUIJOTE
VAIMUKAS RÜÜTEL LA MANCHAST

TÖLK. G. PEET, G. DORÉ ILLUSTR.

258 LK., 2 KR. 50 S., KAL.-KÖITES 4 KR.

